

Brudd med kulturelt legitimerede matvaner

En kvalitativ studie av motivasjoner til å velge veganisme

Sigrun Bruaset Tveten

Masteroppgave i sosiologi

Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi
Det samfunnsvitenskapelige fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

November 2022

Brudd med kulturelt legitimerede matvaner

En kvalitativ studie av hvorfor noen velger å være veganere

© Sigrun Bruaset Tveten

2022

Brudd med kulturelt legitimerte matvaner.

En kvalitativ studie av motivasjoner for å velge veganisme

Sigrun Bruaset Tveten

<http://www.duo.uio.no/>

Sammendrag

I denne undersøkelsen studerer jeg hvilke motivasjoner mennesker legger til grunn for å velge å føre livene sine som veganere i det norske samfunnet. Veganisme er en ideologi basert på etisk overbevisning om dyrenes egenverdi. For de fleste kommer det å praktisere veganisme først og fremst til uttrykk gjennom matvaner og diett, ved at alt av animalsk opprinnelse utelates fra kostholdet. Et vegansk kosthold står slik i kontrast til mye av det den norske, konvensjonelle matkulturen preges av, i tillegg til at det motstrider de offisielle, nasjonale kostrådene (Helsedirektoratet, 2016).

Undersøkelsens overordnede forskningsspørsmål er «Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?». Det empiriske grunnlaget for å besvare forskningsspørsmålet er fremstilt gjennom dybdeintervju med åtte mennesker som kaller seg veganere, og som fører en vegansk livsstil. De åtte informantene er oppdratt som «altetere», og valgte selv å bli veganere i tenår- eller voksen alder. Valget begrunner de i dyreetikk, men også i miljøhensyn og personlig helse. Valget om å bli veganer sees i lys av Berger og Luckmanns begrep om alternering, da livsstilen innebærer totale motsetninger til hva de tidligere har akseptert som sannheter om livet. Det presenteres også ulike faktorer de mener har medvirket til- og betinget deres tidligere holdninger og livsførsler som altetere. Dette gjøres gjennom to tilleggsspørsmål: «Hva mener informantene ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner og matvalg?» og «Hvordan vurderer informantene nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter og produksjon av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?».

Gjennom refleksjon over disse temaene tydeliggjøres også motivasjonene bak valget om å ta avstand til kjøtt og animalske matvarer. Informantene erfarer at nordmenns matvaner er betinget av historisitet/nasjonale minner, samt kulturelt legitimerte vaner og tradisjoner. I tillegg oppfatter de nordmenns generelle kunnskaper om behovet for animalske matvarer som mangelfulle. Dette begrunnes i det kulturelle og hverdagspragmatiske, men også i hvordan organer for styring representerer økonomisk motiverte «usannheter». Informantene mener at det å industrialisere dyrenes livsløp for å nyttiggjøre seg av kjøtt og animalske produkter er etisk sett galt. I tillegg har de gjennom kunnskapservvelse og personlig erfaring opplevd at det ikke finnes ernæringsmessig behov for animalske kilder i kostholdet. De opplever at

overordnede, offentlige representasjoner av hva som er normalt og hva som er sannhet, vedlikeholder menneskers inntrykk av at kjøtt og animalske matvarer, og produksjonen av disse, er naturlig og nødvendig. Disse temaene belyses nærmere med utgangspunkt i Griswolds perspektiver om kulturell tilblivelse og distribusjon av kulturelle objekter, og betydningen av kulturelt betinget makt. I tillegg anvendes Foucaults perspektiver om styring som sannhetsproduksjon, og styring som både frihetsfordrende og frihetsbegrensende. Veganisme belyses også som en form for etisk styring av selvet, hvor målet er å begrense lidelse hos dyr og påvirke til endring.

Forord

Det å skrive masteroppgave har vært en lærerik, spennende og krevende prosess. Jeg føler meg privilegert som har fått muligheten til å gjennomføre dette prosjektet, og det er mange som fortjener en stor takk for å ha hjulpet meg mot målet.

Jeg vil si tusen takk til de åtte informantene som har bidratt med sin tid, sine erfaringer og sine fortellinger. Det har vært lærerike møter og samtaler, og jeg setter stor pris på tilliten de har vist ved å stille opp til dette prosjektet.

Tusen takk til medstudenter for veiledning og råd, og for alle kaffepauser.

Tusen takk til Bjørn Schiermer Andersen for at du sa deg villig til å veilede under dette prosjektet. Takk for gode råd og tålmodighet, og for støtten du har vist.

Familien er min største heiagjeng. Tusen takk for at dere er gode sparringspartnere, for at dere alltid stiller opp, og for at dere lager middag. En stor takk må også rettes til svigers for støtte og oppmuntring.

Tusen takk til min ektemann, Lars. Din støtte har vært uvurderlig.

Telemark. 29.10.22

Sigrun Bruaset Tveten

Innholdsfortegnelse

1. Innledning.....	1
1.1. <i>Hva er veganisme? Og hva er en veganer?</i>	2
1.2. <i>Organisert veganisme</i>	3
1.3. <i>Forskningsspørsmål</i>	4
2. Aktualisering og tidligere forskning.....	5
2.1. <i>Hvorfor er veganisme sosiologisk interessant?</i>	5
2.2. <i>Mennesker og dyr</i>	6
2.2.1. <i>Bare dyrebare dyr?</i>	6
2.2.2. <i>Forholdet mellom mennesker og dyr i et historisk perspektiv</i>	7
2.3. <i>Fra det store hamskiftet til det grønne skiftet</i>	8
2.4. <i>Kjøtt og spisevaner i dag</i>	10
2.4.1. <i>Kjøtt og holdninger</i>	10
2.4.2. <i>Vil nordmenn spise mindre kjøtt?</i>	11
2.5. <i>Tidligere forskning</i>	12
3. Teori.....	14
3.1. <i>Den samfunnsskapte virkelighet</i>	14
3.1.1. <i>Sosialisering og identitet</i>	15
3.1.2. <i>Vanedannelse og institusjoner</i>	15
3.1.3. <i>Førteoretisk legitimering</i>	16
3.1.4. <i>Roller og kunnskapsoverføring</i>	16
3.1.5. <i>Et symbolsk univers</i>	17
3.1.6. <i>Alternativer</i>	17
3.1.7. <i>Institusjoner og kontroll</i>	18
3.2. <i>Hva er kultur?</i>	20
3.2.1. <i>Produksjon, distribusjon og mottak av kultur</i>	21
3.2.2. <i>Kultur og makt</i>	21
3.3. <i>Governmentality</i>	23
3.3.1. <i>Fire aspekter for selvstyring</i>	23
3.3.2. <i>Styring som sannhetsproduksjon</i>	24
3.3.3. <i>Biopolitisk styring</i>	25
4. Metode	26
4.1. <i>Valg av metode og forskningsstrategi</i>	26
4.2. <i>Abduktiv forskningsstrategi</i>	27
4.3. <i>Utvalg og rekruttering</i>	28
4.4. <i>Intervju</i>	28
4.5. <i>Intervjuguide og gjennomføring</i>	29

4.6. Forskningsetikk.....	30
4.7. Bearbeiding av intervju og behandling av datamaterialet.....	32
4.8. Reliabilitet og validitet.....	32
5. Analyse.....	34
5.1. Fire aspekter for selvstyring.....	34
5.1.1. Hva handler den styrende på?.....	34
5.1.2. Hvordan styres det?	35
5.1.3. Hvem er en i den etiske øvelsen?	35
5.2. Alterneringen.....	36
5.2.1. Resosialiserende tiltak.....	41
5.3. Hva innebærer den nye sannsynlighetsstrukturen?.....	42
5.3.1. Veganisme som alternativ sannsynlighetsstruktur	43
5.3.2. Kjøtt er ikke mat.....	44
5.4. Betydningen av oppvekst og sosialisering	46
5.4.1. Kulturelle forskjeller på kjøtt og dyr - betydningen av oppvekst.....	46
5.5. Samfunnslivet og kulturelt legitimert livsførsel.....	49
5.5.1. Vaner, rutiner og tradisjoner.....	49
5.5.1.1. Kjøttets kulturelle forankring	49
5.5.1.2. Nordmenn er «vanedyr».....	52
5.5.2. Utdatert kunnskap.....	55
5.5.3. Kognitiv dissonans.....	58
5.6. Økonomisk distribusjon av kultur & styring som sannhetsproduksjon.....	62
5.6.1. Kulturelt distribuert usannhet	62
5.6.2. Veganisme er politisk.....	65
5.6.3. Ernæringsmodeller og industrielle glansbilder	66
5.6.4. «Dyrekjøpt» sannhetsrepresentasjon?	69
6. Diskusjon	72
6.1. Meningsfortetting gjennom fire aspekter for selvstyring	72
6.2. Alternering og alternativ sannsynlighetsstruktur.....	73
6.3. Samfunnets forhold til dyr og kjøtt.....	75
6.3.1 Erfaringskompetanse og «veganske briller» på kjøtt og dyr.....	75
6.3.2. Veganisme som konsekvens av brutt enhet mellom historie og biografi.....	76
6.3.3. Kulturelle, skjematiske kunnskapsstrukturer	77
6.3.4. Kultur legitimerer makt.....	79
6.3.5. Representasjoner av ressurssterk usannhet.....	79
6.4. Funn.....	82
7. Avslutning.....	84
Litteraturliste	87
Vedlegg	94

1. Innledning

Hva vet vi egentlig om maten vi spiser, og hvordan påvirker dette spisevalgene vi tar? Mennesker er altetere. Det innebærer at vi kan spise og uthente næring fra både kjøtt og planter, og vi betegnes med det som omnivorer (Lee, 2021). Det å være omnivore av art medfører fleksibilitet. Hvorvidt mennesker i verden praktiserer en diett bestående av mer kjøtt eller planter, er ofte lokalt betinget. Det handler om hva man har tilgang på (Hestmark, 2018: 100). Hva nordmenn spiser er betinget av faktorer som utdanning, inntekt og bosted (Fagerli, 1999: 177). Gjennomsnittsnordmannen er verken steds- eller økonomisk begrenset til et kosthold med eller uten komponenter av det animalske. I Norge har vi tilgang på «alt». Hvorfor velger da noen konsekvent å begrense seg til en diett fra planteriket?

Ifølge sosiolog Alan Warde er mat et av de tydeligste uttrykkene vi har for kultur, og derfor brukes det også som et middel for å kommentere samtiden (Warde, 1997: 22). Hva vi velger å spise betinger også hva vi kjøper, og det kan fortelle mye om hvor bevisste valg vi tar som konsumenter (Sassatelli, 2015: 484). Kritisk eller politisk konsum kan indikere at vi ønsker strukturell endring (Sassatelli, 2015: 484). Hvordan maten vår produseres og distribueres har gjennomgått markante endringer med samfunnets industrielle utvikling og omstilling, og dette har også generert ny kunnskap og nye vaner. Parallelt har det også blitt stadig mer fremtredende med trender, bevegelser og interesseorganisasjoner som fremmer et matkonsum for beskyttelse av dyr og miljø (Warde, 1997: 23). Det å velge å begrense ens forbruk av- eller avstå helt fra kjøtt, bunner i stort i tre årsaker. Disse handler om dyrevelferd, miljøhensyn og personlig helse (Bugge & Alfnes, 2018: 40). I en norsk holdningsundersøkelse fra 2018 kom det fram at fire av ti nordmenn ønsket å begrense konsumet av animalske proteiner, da hovedsakelig fra storfe og andre kjøttsorter (Bugge & Alfnes, 2018: 40). I Helsedirektoratets kostråd anbefales vi blant annet å spise rikelig med frukt og grønt, daglige innslag av magre meieriprodukter, fisk minst to ganger i uka, og begrensede mengder bearbeidet kjøtt og rødt kjøtt (Helsedirektoratet, 2016). Fra 2015 har Helsedirektoratet også tilbydd tilpassede kostråd for veganere og vegetarianere (PAN Norge, u.å.). I juni 2023 lanseres for første gang kostråd som også inkluderer miljøhensyn, noe som spås å inneholde råd om ytterligere begrensninger for inntak av animalske matprodukter (Nickelsen, 2022).

I denne undersøkelsen ser jeg nærmere på åtte norske veganeres motivasjoner for å avstå fra det som er typiske, norske spisevaner; her definert som en diett med komponenter av kjøtt og andre animalske produkter. Samtlige av informantene har blitt oppdratt som altetere, og samtlige har valgt å bli veganere i ungdoms- og voksen alder.

1.1. Hva er veganisme? Og hva er en veganer?

Norsk vegansamfunn definerer veganisme på denne måten: «*Veganisme er en levemåte som søker å ekskludere, så langt som praktisk mulig, alle former for utnyttelse av og urett mot dyr for mat, klær, eller andre formål*» (Norsk vegansamfunn, u.å.(a)). Den engelske organisasjonen «The Vegan Society» definerer i tillegg veganisme som en måte å leve på som «*er til det beste for mennesker, dyr og miljøet*» (Norsk vegansamfunn, 2011). Ordet veganisme brukes ofte feilaktig synonymt med å føre en plantebasert livsstil og diett (Richards, 2021). Veganisme baserer seg på en etisk og/eller filosofisk overbevisning, og en grunnleggende respekt for alt liv.

Sentralt i veganismens lære og ideologi er erkjennelsen om at alt liv har en egenverdi, og at ulike arter derfor ikke kan rangeres hierarkisk på en verdiskala. Dette betegnes som antispeciesisme, og utgjør det som kanskje er å betrakte som den ideale, veganske normen å forsøke å leve etter (Animal Ethics, 2022). I 2015 ble veganisme også anerkjent som et eget livssyn i Norge, noe som innebærer at veganere har rett til å ikke diskrimineres for sin etiske overbevisning, og de har blant annet krav på tilrettelegging i jobb- og skoleforbindelse (Norsk vegansamfunn, u.å.(a)).

Norsk vegansamfunn betegner en veganer slik: «*Veganere velger mat, produkter og ressurser fra planteriket fremfor dyreriket*» (Norsk vegansamfunn, u.å.(a)). I praksis innebærer dette at en veganer etter beste evne unngår å påføre andre levende vesener lidelse og død. Det som offisielt skiller en veganer fra en vegetarianer, er at vegetarianere fører et kosthold som utelater kjøtt, fisk og fjærkre, der en veganer utelater alt med opprinnelse i animalske kilder i diett, bekledning og øvrig livsførsel (Norsk vegansamfunn, 2011). Veganere vil for eksempel ikke spise egg, honning eller melkeprodukter, og de vil heller ikke kle seg i pels, skinn, dun, silke eller ull, for å nevne noe. Som definisjonen fra Norsk vegansamfunn tilsier, innebærer den veganske livsførselen å unngå utnyttelse av- og urett mot dyr «*så langt som praktisk og mulig*» (Norsk vegansamfunn, u.å.(a)). Til det beste for dyrenes økosystemer og habitat, kan

en veganer for eksempel velge å ta ulike miljøhensyn, som å bruke minst mulig plast eller la bilen stå. For noen er dette en naturlig del av veganisme. Andre velger å drikke solobrus og spise jordbærsyltetøy, til tross for visshet om at brusen fremstilles ved bruk av fikegelatin, og syltetøyet inneholder fargestoff av røde lus (Fosse, 2022; Hevrøy, 2016). I en dedikert, vegansk livsstil er det mange hensyn som «kan» tas, og hvor grensa går er opp til den enkelte veganer.

En av informantene i undersøkelsen hadde kjøpt et par ullsokker på Fretex, og kalte det en utskielse. En annen brukte snus selv om hun antok at det var dyretestet, og kalte det etterlatskap. En tredje hadde fått hjemmestrikkede ullsokker i gave av sin oldemor, og valgte å ta disse i bruk. En fjerde hadde kjørt på en fugl på motorveien. Og så videre.

1.2. Organisert veganisme

I 1944 ble «The Vegan Society» grunnlagt i England, som den første kjente ideelle organisasjonen for egg- og melkefrie vegetarianere (DeBoo, 2014: 2). Med oppstarten av The Vegan Society, ble også begrepet «veganer» skapt av organisasjonens grunnlegger, Mr Donald Watson; et begrep utredet fra vegetarianer-begrepet (DeBoo, 2014: 1). Ifølge Watson ble organisasjonens grunnleggelse på denne tiden en form for symbolsk motgift til krigens grusomheter, samtidig som den skulle minne om dyrenes holocaust som fremdeles pågikk. Han argumenterte for den veganske livsstilen ved å påpeke at naturen ellers kun frembrakte eksempler på planteetere og kjøttetere, og at det å ta kontroll over- og utnytte andre arters reproduksjonsfunksjoner for å ha et kosthold som inneholdt melk, var unaturlig og etisk sett galt. Dette er altså det første man kjenner av organisert og definert veganisme, til tross for at gruppens medlemskap lenge ikke holdt mer enn omlag 35 personer (DeBoo, 2014: 4).

I Norge ble interesseorganisasjonen «Norsk Vegansamfunn» stiftet i 2009. I 2020 ble det stiftet på nytt som livssynssamfunn, med hovedsiktemål om å «*fremme veganisme og et vegansk livssyn med fokus på dyrenes perspektiv (...)*» (Norsk Vegansamfunn, u.å.(b)). Norsk Vegansamfunn anvender forfatter Melanie Joy's begrep «karnisme», som et motsvar til at det å spise vegansk er ideologisk, samtidig som det å spise kjøtt anses som en «*ukontroversiell og hverdagslig*» nøytral handling (Tornes, 2015). I regi av Norsk vegansamfunn arrangeres et blant annet roseseremonier utenfor slaktehus. Dette innebærer at man legger ned roser og

bevitner i stillhet «*de som blir drept eller utnyttet som en del av det karnistiske systemet som omgir oss*» (Norsk Vegansamfunn, u.å.(c)).

1.3. Forskningsspørsmål

Som definisjonene tilsier, er veganisme en livsstil som favner bredt. Normen om antispeciesisme og vegansamfunnets roseseremonier illustrerer også alvoret i veganernes ønske om å begrense lidelse og død. For den holistiske veganeren handler det ikke om matpreferanser eller helsebevissthet, men om livssyn og/eller politisk posisjonering. Berger og Luckmann beskriver resosialiseringsprosesser av livsforvandlerende karakter som altherninger (1966: 159). I denne undersøkelsen vil jeg ved hjelp av kvalitative intervju belyse årsaker til at noen går fra daglig kjøttinntak til å omfavne veganisme som ideologi. Undersøkelsen gjøres med utgangspunkt i Berger og Luckmanns teori om altherninger. Jeg anvender også sosiologiske teorier om kultur og styring, hvor begge tilbyr perspektiver om kunnskap, sannhetsproduksjon og utøvelse av makt. Disse bidragene skal anvendes til å forsøke å besvare følgende forskningsspørsmål:

1. «*Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?*»

I en altherning er det vanlig og optimalt å foreta en form for fysisk skilsmisse fra det gamle livet med tilhørende omgangskrets (Berger & Luckmann, 1966: 160). I informantenes tilfeller fører de sin nye, ideologisk motiverte livsstil innenfor de samme rammene som tidligere; den norske kulturen og det norske samfunn. Deres erfaringskompetanse som tidligere altetere tilbyr et interessant blikk på det øvrige samfunnets vaner og holdninger til animalske matprodukter. Jeg vil derfor også prøve å besvare to tilleggsspørsmål:

2. «*Hva mener informantene ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner og matvalg?*»
3. «*Hvordan vurderer informantene nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter og produksjon av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?*»

2. Aktualisering og tidligere forskning

2.1. Hvorfor er veganisme sosiologisk interessant?

Veganisme handler ikke utelukkende om mat, men det kommer først og fremst til syne gjennom menneskers matvaner. Veganisme i Norge innebærer avvikende matvaner, sett i lys av vår animalsk-pregede, konvensjonelle matkultur. Mat er et sosialt fenomen, og det kan også være et tydelig uttrykk for kultur (Døving, 2002: 18; Warde, 1997: 22). Kjøtt har en kulturell- og en ernæringsmessig posisjon i vårt kosthold. Lavik og Kjørstad peker på at forskning har vist klare korrelasjoner mellom påstanden om at «kjøtt er nødvendig», og et stabilt, personlig kjøttforbruk. De påpeker også at «*Kjøttets kulturelle forankring kan derfor representere en "buffer" mot endring*» (2005: 67). Maten vi spiser produseres, distribueres og konsumeres blant annet med utgangspunkt i våre preferanser, kunnskaper og behov. Konvensjonelle spisevaner styres derfor av markedsinteresser, og dette er prosesser som ligger tett opp til makt og økonomi (Busch 1991; Døving & Lien 2000, i Døving 2002: 19).

I denne undersøkelsen søker jeg blant annet å forstå hvordan mennesker som har valgt å være veganere opplever at det å vokse opp i den norske kulturen har medvirket til hvordan de tidligere har forholdt seg til dyr og mat. For å ha grunnlag for å forstå kulturen og dens påvirkning på dagliglivet, må en også forstå hvor kulturen kommer fra. Wendy Griswold peker på samfunnets historisitet og nasjonale minner som avgjørende for å forstå hvorfor et samfunn definerer noe som moralsk og legitimt, og for dannelsen av de definerende sannheter som ofte betegnes som «sunn fornuft» (2013: 165). Berger og Luckmann påpeker at samfunnets institusjonelle ordninger må legitimeres på bakgrunn av at «*enheten mellom historie og biografi blir brutt*» (1966: 103). Dette utdypes nærmere i delkapittel 3.1.7. *Institusjoner og kontroll.*

En av sosiologiens oppgaver er å søke å forstå endringsprosesser i samfunnet (Guneriusen, 2019). Animalske matprodukter har gått fra å være en tilnærmet nødvendig kilde til næring i selvbergingshusholdet til å være en ressurs som noen velger å ikke benytte i et velferdssamfunn (Ringvold & Høberg, 2022). I dette kapittelet skal jeg i punkt 2.2.1 redegjøre for hvordan det i samtiden skilles mellom mennesker og dyr, og dyr og kjøtt. I punkt 2.2.2. belyses forholdet mellom mennesker og dyr i et historisk perspektiv. I punkt 2.3 vises det til

utvikling og vekst i norsk husdyrproduksjon med påfølgende økning i nordmenns inntak av kjøtt og animalske produkter. Her trekkes det fram et eksempel på hvordan konsum av melk har hatt betydning for nordmenns helse. I punkt 2.4 vil det presenteres forskning på nordmenns holdninger til kjøtt og animalske produkter.

2.2. Mennesker og dyr

2.2.1. Bare dyrebare dyr?

«Det fins bare dyrebare dyr.

Det fins bare dyrebare dyr,

Om de svømmer, kryper, løper eller flyr

Så fins det bare dyrebare dyr».

(Utdrag fra sang av Ole Tellefsen og Leif Fjellidal; «Baredyrebaredyr»)

Hvordan definerer vi forholdet mellom mennesker og dyr? De fleste trekker et naturlig artsskille mellom mennesker og dyr, på bakgrunn av en bevisst eller ubevisst spesiesistisk grunntanke. Filosof Peter Singer beskriver en spesiesist som en person som tillater sin egen arts interesser å overstyre andre arters interesser (Sagdahl, 2019). Vi trekker også skiller mellom dyr vi liker eller er glad i, og dyr vi synes det er greit og naturlig å trække på eller spise. I tillegg forholder vi oss til kategoriinndelinger som husdyr, slaktedyr, kjæledyr og skadedyr. Det ligger i begrepene at vi ikke anser alle disse som dyrebare eller likeverdige.

Sosialantropolog Runar Døving gir i sin doktorgradsavhandling *«Mat som totalt sosialt fenomen»*, et eksempel på hvordan vårt forhold til dyr og kjøtt er kulturelt betinget, blant annet ved at de fleste synes det er naturlig å skille mellom det domestiserte og det siviliserte dyret. Dette illustrerer han ved hjelp av eventyret om «Dyrene i Hakkebakkeskogen» av Torbjørn Egner, hvor Mikkel Rev ikke lenger kan spise de andre dyrene i skogen. Dette bunner i en sivilisert tilnærming og enighet om at «vi spiser ikke hverandre». Men Mikkel må jo ha mat, så da går han til gården og stjeler en skinke. Døving peker på at Mikkel ikke kan

spise de levende dyrene fordi de er natur – som han selv. Skinke kan han derimot spise, for skinka var en domestisert gris, og har blitt til kultur (Døving, 2002: 278).

Antropolog Vialles forklarer at når dyr og slakt ikke er en del av dagliglivet, fremmedgjøres vi fra prosessen hvor dyr blir til kjøtt. Fremmedgjøringen handler om at vi «slipper» å se det som skjer. Han påpeker at vi vet at kjøtt kommer fra dyr, men at vi innerst inne ikke vil akseptere at vi spiser noe som har vært levende (Lavik & Kjørstad, 2005: 79). Når både livsprosessen og avlivingsprosessen foregår «et annet sted», kan vi gå på butikken og kjøpe et foredlet produkt eller en ingrediens, i stedet for et kilo «død gris». Foucault beskriver det moderne menneskets splittede og motstridende forhold til dyrene på denne måten: “*Animal species differ at their peripheries, and resemble each other at their centers; they are connected by the inaccessible, and separated by the apparent*” (Foucault, 1970: 267 i Tester, 1991: 80).

2.2.2. Forholdet mellom mennesker og dyr i et historisk perspektiv

I dette delkapittelet gjør jeg rede for hovedtrekk i hvordan mennesker generelt har forholdt seg til dyr – og dyr som mat – gjennom nyere, europeisk historie, og hvordan forholdet har endret karakter i takt med industrisamfunnets fremvekst og påfølgende velstandsutvikling. Parallelt vil jeg belyse hvordan disse endringene har blitt tolket i sosiologien. Jeg vil i hovedsak anvende to sosiologiske bidrag om temaet, herunder Adrian Franklin’s bok «*Animals & modern cultures – A Sociology of Human-Animal Relations in Modernity*», og Keith Tester’s “*Animals and society: the humanity of animal rights*».

Frem til 1800-tallet var en antroposentrisk holdning til dyr fremtredende i Europa. Denne innebar at dyr kun eksisterte for menneskets velvære (1991: 54). Den engelske sosiologen og historikeren Keith Tester peker på industrialisering og en påfølgende urbanisering som betydningsfulle epoker for holdningsendring. Dette medførte at det utbredte behovet for dyrenes arbeidskraft mer eller mindre opphørte i dagliglivet. Når økonomiske og teknologiske omveltninger i europeiske samfunn medførte et redusert behovet for dyrs arbeidskraft, åpnet dette for en større følelsesmessig tilknytning til dem i stedet. Spesielt i byene skulle dyrene ikke lenger brukes, men tas vare på (Thomas i Tester, 1991: 56). Den påfølgende vanen om å ha kjæledyr i hjemmet anses for å være et avgjørende vendepunkt i historien om menneskers forhold til dyr. Dyr var plutselig noe man valgte å eie og være glad i, uten at de representerte

noen direkte nytteverdi for eierne, utover selskap og et slags vennskap. Det å ha kjæledyr var på denne tiden vanligst blant den urbane, velstående middelklassen (Tester, 1991: 57). Det var også i disse samfunnslagene det først ble antydnet at dyr hadde rettigheter og moralsk relevans (Tester, 1991: 58). Tester forklarer dette fenomenet som en kunnskapsoppvåkning han mener bare kan forekomme når noe studeres på avstand. Han argumenterer altså for at mennesker kun kan produsere sann kunnskap om et objekt dersom de er adskilt fra objektet, slik middelklassen var adskilt arbeidsdyr og husdyr (Tester, 1991: 60).

Parallelt med framveksten av etiske og medfølende tilbøyeligheter i forbindelse med dyr, vokste også en motstridende rasjonalisert og industriell produksjon av kjøtt og andre dyreprodukter fram (Franklin, 1999: 5). I det fremvoksende industrisamfunnet ble dyrenes liv institusjonalisert, og produksjonen av dyr som mat ble effektivisert. Tidligere var dyreprodukter, spesielt kjøtt, for mange et sjeldent gode assosiert med rikdom og sunnhet. Økt konsum av kjøtt ble et symbol på samfunnets voksende velstand, og koblet til friske, voksende barn (Franklin, 1999: 4). I følge Franklin må dyrenes plass i økonomien, kostholdet og i hjemmet sees i lys av intellektuell endring – altså større forståelse og tilegnelse av nyere kunnskap (1999: 5). I dag inngår fremdeles kjøtt som komponenter i Norges nasjonale kostholdsråd, men nå som noe som bør begrenses og velges med omhu (Helsenorge, 2019). Dyr anses fremdeles som viktige for vår helse, men nå også i form av selskap og vennskap, og i terapeutiske sammenhenger for fysiske og mentale lidelser. Dette er faktorer som, i følge Franklin, bidrar til å utfordre signifikansen i ulikhetene mellom mennesker og dyr (Franklin, 1999: 5).

2.3. Fra det store hamskiftet til det grønne skiftet

På slutten av 1800-tallet og inn i det nye århundret gikk norsk landbruk og husdyrhold fra å være en normal og standardisert livsform til å bli effektivisert og modernisert. Omveltningene var av så drastisk karakter for det generelle samfunnslivet, at dikteren Inge Krokanns kalte denne endringsperioden for «det store hamskiftet». Etter andre verdenskrig ble fiske og jordbruk i Norge ytterligere mekanisert, noe som medførte at aktører i disse næringene kunne produsere langt mer enn før (Hundstad, 2020). Dette viser seg også i nyere statistikk for norsk gårdsdrift og produksjon av animalske produkter som kjøtt og melk. I 1959 ble det slaktet 119 000 tonn matkjøtt i Norge. På en 50 års periode økte kjøttproduksjonen med 165 % (Rognstad & Steinset, 2010). I de siste registrerte tallene som er fra 2021, er tallet på slaktet matkjøtt i

Norge 360 703 tonn, herunder svin, fjørfe, storfe og sau. Mellom 2020-2021 ble det registrert en økning på 3,7 % (Statistisk sentralbyrå, 2022a).

I dag er det viktigste enkeltproduktet i norsk jordbruk melk. Konsumet av melk i sin rene form har gått ned fra 399 til 312 liter per innbygger i løpet av de siste 50 årene, men forbruket av melkeprodukter generelt har økt. I 1959 produserte 594 000 kyr 1417 millioner liter melk. I 2009 produserte 240 000 kyr 1506 millioner liter melk. Antallet melkekyr over denne perioden er dermed mer enn halvert, selv om produksjonen har økt (Rognstad & Steinset, 2010). Før 1950-tallet var jodmangelstruma et utbredt helseproblem i innlands-Norge, der man ikke hadde rikelig tilgang på saltvannsfisk. Med effektivisering og spesialisering av melkeproduksjon, ble det etterhvert bukt med denne mangeltilstanden i befolkningen, ettersom det ble avgjort at melkekyr skulle få jodberiket for (Waage, 2016). Melk og melkeprodukter har blitt stående som viktige komponenter i et riktig kosthold, og er som sagt det viktigste enkeltproduktet i norsk jordbruk (Helsenorge, 2019; Rognstad & Steinset, 2010).

I industrien for jordbruk og animalsk matproduksjon påpeker Franklin at forbrukeren av det ferdige produktet må velge å ha tillit til et stort nummer ukjente mennesker (1999: 166). Forbrukeren må også ta til takke med representasjoner av vitenskapelige sannheter om produksjon og produkt, da det er disse man som forbruker får tilgang til (Franklin, 1999: 168). Melk var en effektiv måte å løse strumaproblemet i innlandsområder, selv om melken i seg selv var jod-fattig før kyrne fikk jodberiket for. Det å drikke melk etablerte seg som en praktisk og riktig løsning på et utbredt problem, og melk ble forbundet med livsviktige næringsstoffer.

Mitchell Dean sier at «*Produksjonen av velstand drives av en vilje til å kontrollere og manipulere naturen, under imperativene av økonomisk vekst*» (2010: 209). Effektivisert husdyrhold har ført til økt velstand og økonomisk vekst, og det har gitt tilgang på viktige næringsstoffer. Som nevnt har husdyrindustrien også ført til at det har blitt reist etiske spørsmål tilknyttet dyrenes moralske relevans. I tillegg har industrien blitt utpekt som problematisk i et klimaperspektiv. I Norge er jordbruket «den største kilden til utslipp av metan og lystgass» (Miljødirektoratet, 2022). I sin gjerning hvor kua omdanner fiber til fett og protein, altså spiser gress og legger på seg, produserer den også klimagassen metan (Landbruk, 2020). En kilo storfekjøtt krever dessuten mellom 5000 og 20 000 liter vann. Til

sammenligning krever en kilo hvete mellom 500 og 4000 liter (Hestmark, 2018: 99). Siden år 2015 har begrepet «det grønne skiftet» offisielt vært på den politiske agendaen i Norge. Det grønne skiftet beskrives av Næringslivets Hovedorganisasjon (NHO) som «*En endringsprosess som handler om å øke verdiskapningen med mindre samlet miljøpåvirkning og utslipp*» (NHO, u.å.). I tråd med dette har Helsedirektoratet, som nevnt i innledningen, meldt at de nye nasjonale kostrådene vil inkludere miljøhensyn, og det spås at dette innebærer råd om ytterligere begrenset inntak av animalske matprodukter (Nickelsen, 2022).

2.4. Kjøtt og spisevaner i dag

2.4.1. Kjøtt og holdninger

I 2005 ble det fremlagt en rapport om nordmenns generelle holdninger til kjøtt, kalt «*Kjøtt, holdninger og endringer – 1997 til 2004*», av Randi Lavik og Ingrid Kjørstad.

Undersøkelsene og rapporten er utarbeidet og utført av SIFO, på oppdrag fra «Opplysningskontoret for kjøtt», med den hensikt å bidra til å overvåke markedssituasjonen for kjøtt i Norge (Lavik & Kjørstad, 2005: 5). Rapporten kartlegger endringer i holdninger til og forbruk av kjøtt, og hvilke faktorer som medvirker til holdningsendring. Jeg skal her kort gjengi noen av de mest aktuelle funnene.

I 1997 fikk påstanden «kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold» en oppslutning på 59 %, med en liten økning til 2004 (Lavik & Kjørstad, 2005: 67). I følge undersøkelsen var 67 % i 1997 helt enige i påstanden om at «Dyr kan føle smerte på lik linje med mennesker» mot 62 % i 2004. På påstanden «Forskjellen mellom dyr og mennesker er ikke så stor som mange vil ha det til» svarte 23 % at de var helt enige i 1997, mot 18 % i 2004. Lavik og Kjørstad bemerker at de små endringene gir grunn til å tro at disse oppfatningene er grunnleggende hos de det gjelder, og at de derfor ikke endres stort (2005: 99).

Undersøkelsen så også på befolkningens grad av tillit til kjøttindustrien. Omtrent tre fjerdedeler oppga at de hadde høy tillit til den norske kjøttindustrien. Tilliten baseres her på hygieniske forhold, sykdommer og smitte hos dyrene, og hvorvidt dyrevelferden er god (Lavik & Kjørstad, 2005: 18). Ernæringsmessige hensyn oppgis som en viktig årsak for hvorfor flere valgte å begrense inntaket av kjøtt. Samtidig viste forbrukerundersøkelsen en

tydelig korrelasjon mellom det å ha mistillit til kjøttindustrien, og det å velge å begrense eget kjøttforbruk. Personlig begrensning av kjøttforbruk berører en markedsrelasjon, ved at forbruksmønsteret preges av institusjonell mistillit. Samtidig kom det fram at det var like vanlig å ha betenkeligheter til eget kjøttforbruk, og faktisk gjøre noe med det, som det var å ikke gjøre noe med det. Det å utvise passiv skepsis var dermed ikke uvanlig (Lavik & Kjørstad, 2005: 53). I undersøkelsen kom det fram at det aspektet ved kjøttindustrien som forbrukerne har minst tillit til, var at dyrevelferden ivaretas. Det pekes på kritiske TV-program som en mulig forklaring, da tidligere undersøkelser har vist at slike program gjør sterkt inntrykk på «folk flest», og at inntrykkene sitter «lenge i» (Lavik & Kjørstad, 2005: 55). I alle survey-årene kommer det fram at mellom 1-2 % oppga å være vegetarianere, noe som var lavt sammenlignet med mange andre land (2005: 33).

2.4.2. Vil nordmenn spise mindre kjøtt?

Til tross for at produksjonen av kjøtt øker, registreres det en gjennomsnittlig nedgang i hvor mye kjøtt nordmenn konsumerer årlig. I 2020 var det gjennomsnittlige forbruket på 51,7 kg per person, som var 1,4 kg mindre enn i 2019 (Animalia, 2021).

SIFO baserte seg på en landsrepresentativ survey da de i 2018 utarbeidet rapporten «*Kjøttfrie spisevaner og proteinrike plantebaserte produkter – hva tenker forbrukerne?*». Rapporten fremlegger resultater fra undersøkelser av «*fordelingen av kunnskap, holdninger, preferanser og praksiser knyttet til forbruk av animalske, marine og vegetabiliske proteiner*» (Bugge & Alfnes, 2018: 11). Av denne rapporten kommer det fram at 3 % av befolkningen regnet seg selv som vegetarianere, og 1 % som veganere. Fire av 10 oppga et ønske om å konsumere mindre proteinrike matvarer, hvorav storfekjøtt var mest representert, etterfulgt av svin. Blant disse var det en overvekt i de yngste aldersgruppene som var med i undersøkelsen. Av disse oppga 71 % hensyn til egen helse som grunn, 35 % var av hensyn til miljø og klima, 26 % oppga dyrevelferd og etikk og 16 % sa «annet». Klima/miljø og dyrevelferd og etikk var viktigst for de yngste gruppene i undersøkelsen (Bugge & Alfnes, 2018: 40).

Det var også en større åpenhet for vegetar- og kjøtterstatningsprodukter blant de yngste gruppene, enn blant aldersgruppen 50+ (Bugge & Alfnes, 2018: 58). Bugge og Alfnes viser til markedsanalysen «*The plant protein trend in Norway. Market overview and future perspectives*», hvor det kommer fram at det har vært en rask økning av vegetarprodukter i det

norske markedet (Gonera & Milford (2018) i Bugge & Alfnes, 2018: 15). I en barometerundersøkelse gjennomført av Ipsos i 2020 kommer det frem at omtrent åtte prosent av nordmenn regnet seg selv som veganere eller vegetarianere, mot fire prosent i 2019. Til sammen var det 23 prosent som oppga at de ikke spiste kjøtt, eller at de hadde begrenset kjøttinntaket sitt (Orkla, 2020).

2.5. Tidligere forskning

Som en avvikende spisevane, spesielt i vestlig kultur, har veganisme og vegetarianisme først og fremst inngått i studier med matsosiologiske tilnærminger. Nina Gheihman påpeker også at veganisme som tema først og fremst studeres *«fra et sosial bevegelse-perspektiv»* (2020: 5). I denne undersøkelsen studeres motivasjoner for å velge veganisme i Norge, og veganeres opplevelse av hvilken betydning kulturen har for holdninger og kunnskap.

Forskningsbidragene som presenteres her belyser hvordan veganisme representeres og inntrykkstyres kulturelt gjennom offentlig diskurs og såkalt «positive avvikere».

Jeg velger her å trekke fram to undersøkelser som begge har blitt konstruert og gjennomført som en respons på veganismetemaets voksende samtidsaktualitet. På hver sin måte belyser disse bidragene hvordan kulturelle pådrivere har hatt positiv effekt på veganisme som begrep og bevegelse de siste årene. De tar også for seg hvordan veganisme som kulturelt begrep har endret form i både innhold, karakteristikk og offentlig diskurs. Deretter presenterer jeg relevante funn fra SIFO-rapporten *«Hvordan forklare matvaneendringer»* av Rønnaug Aarflot Fagerli fra 1999.

Jeg velger å trekke fram Outi Lundahls studie *«Dynamics of positive deviance in destigmatisation: celebrities and the media in the rise of veganism»* fra 2018, hvor veganisme studeres i et konsumkulturelt perspektiv. Studien er en rammeanalyse av det britiske nyhetsmediet Daily Mail, og viser hvordan kjendiser har bidratt til å konseptualisere veganisme i en positiv diskurs. Lundahl viser til en studie av storavisen i 2007, hvor det avdekkes at avisen var den største når det kom til å fremstille veganisme i en negativt avvikende diskurs. Den hadde også færrest nøytrale fremstillinger av veganisme, sammenlignet med andre britiske medier (2018: 7). I sin studie konkluderer Lundahl blant annet med at mediene har hatt en betydningsfull rolle i avstigmatiseringen av veganisme de siste årene, og at en framstilling sammen med positive avvikere, herunder godt likte kjendiser,

har vært et virkemiddel for dette. Dette har og bidratt til en normalisering av veganisme som konsumkultur, som et fruktbart bidrag til neoliberale tankemåter om konsum og helse (Lundahl, 2018: 26-27). Lundahl peker også på sammenhengen mellom positive avvikere og helomvendingen i det generelle medielandskapetets vegandiskurs (2018: 7).

Jeg vil også trekke fram Nina Gheihmans doktorgradsavhandling fra 2020; «*Veganized – How Cultural Entrepreneurs Mainstreamed a Movement*». Gheihmans kvalitative studie fra USA viser til hvordan veganisme beveger seg fra ideologisk sosial bevegelse til en bevegelse som baserer seg på konsum og livsstil. Dette forekommer gjennom tre forskjellige kulturelle entreprenører, herunder ikoner, informasjonskanaler og marked. Hun påpeker at entreprenørene «*ofrer ideologisk renhet for å oppnå popularitet*», og at deres muligheter og begrensninger må ses i sin nasjonale sammenheng (2020: iii). Studien handler om veganismens utvikling fra marginalisert kultur til akseptert og normalisert «mainstream» livsstil (Gheihman, 2020: 2). Gheihman konkluderer blant annet med at der en ideologisk, sosial veganismebevegelse bidro til å opprettholde marginalisering, førte kulturelle entreprenører med elitistiske og privilegerte posisjoner til kulturell legitimering av veganisme som livsstil (2020: 235).

Til sist vil jeg trekke fram funn om matvarer og identitet, fra SIFO-rapporten «*Hvordan forklare matvaneendringer*» av Rønnaug Aarflot Fagerli fra 1999. Undersøkelsen tar for seg forbrukerendringer forbundet med matvarer, kombinerings av matvarer, spisemønster og holdninger. Fagerli mener at de «*mest nærliggende faktorene å peke på*» for matvaneendringer handlet om alder og livsfase (1999: 60). Det kommer fram av forskningen at de unge gruppene, de barnløse under 40, har mest «moderne» matvaner (Fagerli, 1999: 181). Fagerli trekker også fram at det er grunn til å anta tydelige distinksjoner i hvordan man forholder seg til mat i ulike generasjoner, og trekker spesifikt fram «*førkrigsgenerasjonen*», «*etterkrigsgenerasjonen*» og etableringsfase-generasjonen av undersøkelsens årstall. Måltidets sammensetning og format identifiseres som langt på vei bestemt av strukturelle regler (Fagerli, 1999: 203). Matvarer knyttes også til identitet, og hun bruker begrepet «*matkulturell identitet*» for å identifisere kommunikasjon av tilhørighet og avstand. Matvarer tilknyttet identitet identifiseres som de mest motstandsdyktige for kulturell endring. I Norge er fisk et eksempel på en bærer av nasjonens identitet, med bakgrunn i den kjensgjerning at Norge er en fiskerinasjon (Fagerli, 1999: 205).

3. Teori

I denne undersøkelsen studeres menneskers valg av en betydelig livsstilsendring som foretas på bakgrunn av ideologisk overbevisning. Når informantene valgte å bli veganere, valgte de å bryte med vaner, holdninger og verdier de lærte i hjemmet. Animalske produkter i mat og bekledning, og konstruksjoner rundt disse, er også forankret i nasjonale kostråd, undervisning, tradisjoner og aktiviteter. Innledningsvis ble valget om å bli veganer beskrevet som en alternering. I dette kapitlet presenteres Berger og Luckmanns perspektiver om den samfunnsskapte virkelighet, herunder tilblivelse og legitimering av vaner, roller og institusjoner. Teorien om alternering benyttes for å belyse konsekvensene som kan forekomme når «*enheten mellom historie og biografi blir brutt*» (1966: 103). Jeg vil også presentere teori om hva kultur er, og hvilken rolle den spiller for enkeltpersoner og for samfunnslivet generelt. Dette belyses gjennom Wendy Griswolds perspektiver om kulturell tilblivelse, kulturelt betinget makt og kulturell produksjon. Til sist presenteres Deans fremstilling av Foucaults begrep «governmentality», som er «tanker om styring». Styingsperspektivet belyser hvordan individets intenderte handlinger kan være et resultat av overordnet «styring gjennom selvstyring», ved at samfunnslivets handlingsfelt rammes inn av representasjoner for hva som er «normalt». Det vises også til hvordan selvstyring kan brukes som et intendert middel for å motsette seg samfunnets oppfatning av «normalen».

3.1. Den samfunnsskapte virkelighet

I aktualiseringskapitlet ble hovedlinjene i norsk landbrukshistorie redegjort for, for å belyse de kontekstuelle rammene som har bidratt til å forme nordmenns holdninger, kunnskaper og tradisjoner tilknyttet mat og spisevaner. I Berger og Luckmanns teori om den samfunnsskapte virkelighet, illustreres prosesser av sosialisering og overføring av institusjonell orden. I de kommende avsnittene er hensikten å belyse hvordan vaner utkrystalliseres til handlingskanaliserende institusjoner, og hvordan betingelsene for hvordan man oppfatter virkeligheten overføres fra en generasjon til en annen. Berger og Luckmann konseptualiserer samfunnet som en objektiv virkelighet i menneskets liv, ved at vi fødes- og sosialiseres inn i mer eller mindre ferdigkonstruerte, sosiokulturelle omgivelser og strukturer (1966: 65). De bemerker også at samfunnet, som en sosial konstruksjon, er tilbøyelig for endring og påvirkning (1966: 76).

3.1.1. Sosialisering og identitet

I sosialiseringsprosessen lærer vi hva det innebærer å være menneske i vår tid, på vårt sted. Det må da oppnås en viss balanse og symmetri mellom den opplevde objektive og subjektive virkeligheten. Sosialiseringen avhenger slik både av den gitte, sosiokulturelle strukturen, samtidig som det må tas høyde for individets opplevelse av selvet. Det menneskelige selvet er det som danner grunnlaget for vår opplevde identitet, og er et resultat av kombinasjonen av vår konstante, genetiske arv, i tillegg til de sosiale kreftene og prosessene som omkranser livene våre, og som alltid vil være dynamiske (1966: 66). Menneskets sosiale natur kan da studeres i sin sosiale sammenheng, samtidig som det må tas høyde for biologiske faktorer og begrensninger, når vi søker å forstå menneskeskapte fenomener (1966: 67).

En rekke felles mentaliteter, rasjonaliteter, normer og vaner bidrar til at et samfunn er preget av en viss orden og forutsigbarhet. En sosial orden er ikke en naturgitt, biologisk respons på våre omgivelser, men en nødvendig menneskelig konstruksjon som krever vedlikeholdelse dersom den skal overføres i sin rette form til nye generasjoner (Berger & Luckmann, 1966: 69).

3.1.2. Vanedannelse og institusjoner

For oss mennesker er vanedannelse en form for ordensmekanisme. Vaner bidrar til begrenset anstrengelse og større forutsigbarhet i hverdagslig livsførsel. Handlinger som gjentas gang på gang blir til vaner fordi deres funksjon oppleves meningsfull (Berger & Luckmann, 1966: 69). Når vi lærer oss og internaliserer vaner i sosialiseringsprosessen, tilegner vi oss også kunnskaper om den sosiale verden. Det vi kjenner som en ordnet, sosial verden, er i seg selv et resultat av at menneskelige vaner er innordnet i et system av institusjoner. En institusjonell orden oppstår som et produkt av typeinndelte handlinger; altså vaner som deles av en gruppe mennesker over tid (Berger & Luckmann, 1966: 70 & 74).

Når en institusjon eksisterer over tid, blir den en herdet del av samfunnsmedlemmenes liv, altså oppleves den ikke lenger som noe man bidrar til å skape, men som en overordnet struktur som mer eller mindre besitter sin egen virkelighet og eksistens (Berger & Luckmann, 1966: 103). Institusjonen har altså blitt etablert som en objektiv del av den sosiale verden, og den vil dermed inngå som en naturlig del av neste generasjons sosialiseringsprosess (Berger & Luckmann, 1966: 74).

3.1.3. Førteoretisk legitimering

Det å oppleve den sosiale verden som meningsfull, beskrives som et behov som springer ut fra individets iboende ustabilitet (Berger & Luckmann, 1966: 69). Den sosiale verden en fødes inn i vil derimot aldri kunne frembringe mening for individet dersom dens objektive eksistens og hensikt ikke legitimeres gjennom tilfredsstillende forklaring og rettferdiggjøring. Dersom man ikke selv var til stede når en institusjon kom til som en betydningsfull orden, vil ikke dens karakter og hensikt uten videre være innlysende for nye generasjoner (Berger & Luckmann, 1966: 76). Sagt annerledes må ethvert fenomen som ikke uten videre tas for gitt, vedlikeholdes og forklares (Berger & Luckmann, 1966: 78).

Vedlikehold skjer gjennom legitimering. Gjennom legitimeringsprosessen, som på det førteoretiske planet utspiller seg i løpet av barnets primærsosialisering, skjer det altså en form for internalisering av objektiverte, allmenngyldige kunnskaper og sannheter om den sosiale verden. På denne måten overføres også grunnverdier fra en generasjon til en annen (Berger & Luckmann, 1966: 81). Når samfunnets objektive, sosiale kunnskaper internaliseres til subjektive sannheter i individets liv, bidrar den objektive virkeligheten til å forme individet (Berger & Luckmann, 1966: 81). Dette utspiller seg både på det førteoretiske planet, men også i mer spesialisert form, for eksempel når man tilegner seg de kunnskapene som trengs for å innta en rolle som forsker, baker eller slakter. Gjennom legitimeringsprosessen forklares behovet for en spesifikk institusjonell orden, og dens hensikt rettferdiggjøres blant annet i individets eget behov for stabilitet og balanse (Berger & Luckmann, 1966: 69).

3.1.4. Roller og kunnskapsoverføring

Ulike samfunnsroller besitter ulike kunnskaper, altså er kunnskapslageret samfunnet bærer i fellesskap også strukturert ut ifra relevans og betydning for den enkelte (Berger & Luckmann, 1966: 90). Dette er blant annet fordi kunnskap og roller er inndelt i spesialfelt, og det er derfor ikke behov for at hvert enkelt samfunnsmedlem har inngående kunnskap om sykdom og medisiner, dyrking av jord, eller rør og avløp. I et samfunn basert på spesialisering og arbeidsdeling vil de forenklede, pragmatiske løsningene på et problem være både ønskelige og tilstrekkelige innenfor de feltene der man ikke selv er spesialist. I kraft av ens egen rolle som for eksempel kokk, er man fritatt fra nødvendigheten om å fordype seg i medisin – da er det nok at man har kunnskap om hvor legekantoret er (Berger & Luckmann, 1966: 59 & 91).

3.1.5. Et symbolsk univers

Berger og Luckmann kaller den fullendte, altomfattende virkelighetsoppfatningen for et symbolsk univers (1966: 106). Det symbolske universet omfatter slik individets oppfatning av en hel verden, det subjektive så vel som det objektive. Et symbolsk univers er derfor utkrystallisert som et produkt av menneskelig kunnskapsakkumulering, objektivt aktivitet, og avleiringer av erfaringer (Berger & Luckmann, 1966: 107). Denne virkeligheten er legitimert i ordets helhetlige betydning; at man opplever å være integrert i en meningsfull opplevelse av virkelighetens objektive tilgjengelighet, samtidig som den oppleves subjektivt sannsynlig (Berger & Luckmann, 1966: 103). Disse betingelsene for legitimering må alltid oppfylles, og det symbolske universet som erfares vil i stor grad bidra til å definere en gyldighetsstruktur hvor illegitime betydninger enkelt kan elimineres. Det symbolske universet omfatter både de objektive og subjektive aspektene ved individets liv, altså utspiller både samfunnets og individets historie seg i det symbolske universet. Det symbolske universet er et sosialt produkt, og det bidrar til å skape orden i både samfunnets historisitet, samt i individets biografi og livsfaser (Berger & Luckmann, 1966: 106-107).

3.1.6. Alterneringer

En internalisert, subjektiv virkelighet vedlikeholdes gjennom legitimering. For å slå seg til ro i en subjektiv oppfatning av virkeligheten, er det avgjørende å oppleve samsvar med ens identitet. Subjektiv virkelighet og identitet eksisterer således i et dynamisk, gjensidig avhengighetsforhold. Et tredje element i ligningen er likevel det viktigste, nemlig de signifikante andre (Berger & Luckmann, 1966: 153). Dette er fordi den subjektive virkeligheten står i forhold til den objektive, og denne er definert av det sosiale – altså signifikante andre (Berger & Luckmann, 1966: 152). Menneskets egen identitet er det avgjørende elementet i den subjektive virkeligheten, og det er gjennom kontinuerlig kontakt og bekreftelse fra signifikante andre at identiteten vedlikeholdes. De signifikante andre fungerer som individets «*virkelighetsvedlikeholdende forbindelser*» (Berger & Luckmann, 1966: 153). Individets subjektive virkelighet bygges primært opp i sosialiseringprosessen. Dersom det skal skje en betydelig endring, må individet gjennomgå en resosialisering basert på en ny, tilgjengelig sannsynlighetsstruktur (Berger & Luckmann, 1966: 159).

Berger og Luckmann konstaterer den implisitte samtalen med ens signifikante andre er den viktigste bærer av «virkeligheten» (Berger & Luckmann, 1966: 155). Sagt på en annen måte:

Virkeligheten består fordi man ikke foretar jevnlige dypdykk i hva den egentlig innebærer. Virkeligheten er rutinisert, internalisert og tatt for gitt, og individet har ikke i det daglige behov for at elementene ved dens eksistens granskes og bekreftes (Berger & Luckmann, 1966: 155). Dette betyr at enkelte ting sjelden eller aldri snakkes om. Og disse tingene kan dermed bli usikre. Gjennom kontinuerlig samtale modifiseres virkeligheten nesten umerkelig, men når det gjøres endringer av større karakter, snakker Berger og Luckmann om alternanser. Disse foregår i det som kalles resosialiseringsprosesser (Berger & Luckmann, 1966: 159).

Et klart bilde på resosialiseringsprosesser, er det som foregår når man enten trer inn i- eller ut av et religiøst fellesskap og en religiøs tro. Individet opplever en omveltning av den subjektive virkeligheten og en omveltning av sin identitet. Alternanser foregår når det ligger tilstrekkelig overbevisende sosiale og begrepsmessige forutsetninger til grunn. Det vil si når individet overbevises gjennom samtale, av signifikante andre det har tillit og følelsesmessig tilknytning og avhengighet til. De signifikante andre formidler en alternativ sannsynlighetsstruktur som individet tar imot og internaliserer. En alternans innebærer at individet resosialiseres inn i en ny sannsynlighetsstruktur, ved hjelp av ulike resosialiserende tiltak, hvor det finner «*sitt kognitive og følelsesmessige sentrum*» (Berger & Luckmann, 1966: 159).

Gjennom de sosiale prosessene i primær- og sekundærsosialiseringen, former og oppdager individet sin identitet (Berger & Luckmann, 1966: 173). Det som betegnes som mislykket sosialisering kan forekomme når det i sekundærsosialiseringen formidles helt andre sannheter enn de man internaliserte i primærsosialiseringen. Individet presenteres for valgmuligheter som det i primærsosialiseringen ikke visste at det hadde, og det identifiserer seg med sannheter forskjellige fra de man er blitt opplært til (Berger & Luckmann, 1966: 171). Sosialiseringprosessen, den primære- og den sekundære-, er sosiokulturelt betinget, og vil dermed også ha sosiokulturelle konsekvenser (Berger & Luckmann, 1966: 164).

3.1.7. Institusjoner og kontroll

Menneskelige typeinndelte vaner kommer til uttrykk gjennom institusjoner. Institusjoner er menneskeskapt, og menneskelig livsførsel styres og kontrolleres av institusjoner.

Institusjonens hensikt er å fungere som en utarbeidet løsning på et problem som samfunnet

tidligere har vært stilt overfor. De samfunnsmedlemmene som selv erfarte problemet, og som dermed har denne erfaringen i sitt minne, har en avleiring av dette problemet i sitt felles kunnskapslager (Berger & Luckmann, 1966: 83). Når institusjonen da skal overføres til en ny generasjon, må den derfor gjøres overbevisende og tilgjengelig, gjennom utdannelsesprosesser og prosedyrer. Samtidig slår Berger og Luckmann fast at prosessen av overføring og legitimering også har en tendens til å forenkle de institusjonelle betydningene, for at nye generasjoner skal være mer mottakelige for å lære (1966: 84).

En etablert institusjon fungerer som et kontrollerende organ i samfunnet, ved at den plasserer menneskelig aktivitet i et forutsigbart system. Aktiviteten knyttes dermed opp til et forventet atferdsmønster, og på denne måten møtes menneskets behov for balanse og stabilitet i omgivelsene på en tilfredsstillende måte. Institusjonens kontrollerende karakter kommer av dens sosiale historisitet og opprinnelse, og eksisterer derfor i kraft av at menneskenes typeinndelte vaner har blitt opprinnelsen til kollektive bestemmelser og atferdsmønster (Berger & Luckmann, 1966: 71). Berger og Luckmann beskriver kontrollen i selve institusjonen som at den menneskelige aktiviteten blir kanalisert i en bestemt retning. Den menneskelige aktiviteten blir dermed både befriende standardisert, samtidig som den blir normstyrt og sosialt regulert (Berger & Luckmann, 1966: 70). Når institusjoner setter føringer for menneskelig livsførsel, blir også den menneskelige organismens funksjoner satt inn i sosialt regulerte strukturer og tilskrevet grenser (Berger & Luckmann, 1966: 181-182).

En viktig grunn til at institusjoner tilskrives objektiv status, har å gjøre med at de vanskelig kan unngås eller motvirkes når de først er etablert (Berger & Luckmann, 1966: 93). Det er likevel viktig å påpeke at deres struktur og virke eksisterer som resultater av menneskelig objektivisering. Eller som Berger og Luckmann forklarer, er den institusjonelle verden «*objektivert menneskelig aktivitet*». Derfor kan den også læres, utforskes og forstås på et menneskelig nivå, på helt andre måter enn man kan forstå de naturlige omgivelsene som utgjør den verdenen man vokser opp i. Institusjonen, og kunnskapen den står på, vil også kunne utfordres, og om nødvendig revurderes (Berger & Luckmann, 1966: 75).

3.2. Hva er kultur?

«Som mennesker må vi lære livet; det vil si at vi må lære å være menneske i vår sosiale kontekst, gjennom prosesser av interaksjon og sosialisering. I disse prosessene foregår det også overføring av kultur» (Griswold, 2013: 21).

I denne undersøkelsen tar jeg utgangspunkt i kultur og samfunn som to sider av samme sak, som sosiolog Wendy Griswold beskriver det i sin bok *«Cultures and Societies in a Changing World»*. Hun beskriver samfunn og kultur som to kategorier for menneskelig livsførsel og erfaring. Kultur er de meningsbærende og uttrykksgivende sidene ved det å være menneske sammen med andre mennesker, altså det å eksistere i et samfunn. Samfunnet er dermed det praktiske og relasjonelle, men de to kan ikke utelukke hverandre – de gjennomsyrer hverandre (Griswold, 2013: 3).

Griswold definerer kultur på denne måten: *«Kultur refererer til de uttrykksfulle sidene av menneskelig liv – med andre ord, til oppførsel, objekter og ideer som synes å uttrykke, eller stå for, noe annet»* (2013: 11). Kulturen kan altså forstås som sammensatt av elementer og objekter som innehar en mening for aktørene som mottar dem. Meningsbegrepet i kulturteorien beskrives som komplekst. At noe innehar kulturell mening betyr ikke at det betegner og fastslår, men det konnoterer og foreslår (Griswold, 2013: 20). Kultur eksisterer som en nedarvet og pågående aktivitet som bidrar til- og virker inn på den sosiale ordenen som utgjør samfunnet (Griswold, 2013: 9). Samfunn og kultur eksisterer i kraft av at de skapes og opprettholdes – intendert og uintentert – av menneskelig livsførsel. Dette er grunnen til at det ofte er både hensiktsmessig og nødvendig å studere et objekt både sosialt og kulturelt. Objektene er elementene som sammen, i synergi med sine skapere, mottakere, og den sosiale verden, utgjør selve kulturen (Griswold, 2013: 3).

Kulturen er sammensatt av meningsbærende, kulturelle objekter (Griswold, 2013: 11). Kultur skapes sosialt, samtidig som det representerer det sosiale. Skaperen av et kulturelt objekt presenterer dette til en mottaker i en gitt kontekst, men objektet som presenteres er i seg selv representasjoner av menneskelig erfaring, og disse knytter oss sammen (Griswold, 2013: 54). Ulike mennesker vil ha ulike *«forventningshorisonter»*, altså vil en ha ulike forutsetninger for å fortolke og tilegne et objekt mening (Griswold, 2013: 81). Derfor vil også kulturelle objekt inneha ulik mening for ulike mennesker (Griswold, 2013: 78).

3.2.1. Produksjon, distribusjon og mottak av kultur

Parallelt med at samfunnet utvikler seg, utvikles også de kulturelle sidene ved samfunnet/dagliglivet. Det er ofte slik at kulturelle objekter ikke er naturlige i sin tilblivelse, men at de «*produseres, distribueres, markedsføres, mottas og fortolkes*» av ulike mennesker, grupper og organisasjoner. De kulturelle objektene produseres bevisst, og skaperen tar i bruk ulike markedsføringsprinsipper som rettes direkte mot et spesifikt publikum. Slike objekter kan både være håndgripelige ting, eller det kan for eksempel være ideer (Griswold, 2013: 71). I samtiden introduseres ofte kulturelle objekter for offentligheten gjennom mediene. Den kulturelle produsenten er avhengig av medieeksponering, men det er også et mål at objektet skal oppnå en form for kulturell legitimitet; altså at det skal eksistere som en selvfølgelighet blant dets mottakere og konsumenter (Griswold, 2013: 73).

Stabile systemer for kulturell produksjon og distribusjon vil måtte respondere på sosial endring. Sosiale endringsperioder er svært fertile for inntog av nye ideologier og ideer. I slike perioder – for eksempel industrialiseringen av Norge – vil økonomiske, politiske og kulturelle aspekter ved samfunnet forandre seg i et høyere tempo enn vanlig. Sosiale endringer og kulturell endring skjer i en gjensidig avhengighetsprosess, ettersom de responderer på hverandre (Griswold, 2013: 76).

3.2.2. Kultur og makt

Makt er et sterkt begrep som kan defineres på denne måten: «Makt er når A kan få B til å gjøre noe B egentlig ikke ville gjort» (Griswold, 2013: 164). Kulturelt betinget makt defineres derimot på denne måten: «*Makt er kulturelt betinget når historiske overførte meningsmønstre former B's holdninger til at A's handlinger og krav er legitime eller riktige*» (Griswold, 2013: 165). Dette viser at kulturen har et betydelig grep om hva som betegnes som legitimt, ordentlig og normalt, eller vi gjerne betegner som sunn fornuft. I forlengelsen av dette er kulturen også styrende for våre interesser, hvordan vi uttrykker oss, og hva vi mener. Slik er kulturen også begrensende, og i verste fall gjør den «blind» (Griswold, 2013: 166). I stedet for makt som utøvende kontrollmekanismer, snakker Griswold om makt som en metode for å få viljen sin, og peker at det gjelder både individer, nasjoner, grupper og kategorier (2013: 163).

Kulturen legger føringer for hvordan vi handler og oppfører oss, ved at den definerer hva som er «*legitimt, ordentlig og normalt*». På denne måten definerer kulturen samfunnets moralske

kode som utspiller seg i det vi anser som «sunn fornuft». Dette utgjør igjen vårt fortolkningsrammeverk, altså vår bevisste og ubevisste forståelse av hvordan ting bør bære, noe som viser seg tydelig i situasjoner hvor A utøver makt overfor B (Griswold, 2013: 163). De kulturelle rammene for situasjonen hvor det utøves makt, vil være det som avgjør om C anser maktbruken som legitim eller illegitim (Griswold, 2013: 163). Wendy Griswold presenterer Clifford Geertz' definisjon av kultur som *«et historisk overført mønster av mening kroppsliggjort i symboler, et system av nedarvede konsepter uttrykket i symbolske former ut ifra hvordan mennesker kommuniserer, foreviger og utvikler deres kunnskaper om og holdninger til livet»* (2013: 163). Denne definisjonen indikerer at menneskers *«innpodede kunnskap og holdninger»* bidrar til at de vil anerkjenne og akseptere noen former for maktutøvelse, og mislike eller avvise andre (Griswold, 2013: 163). I kulturen virker noen mekanismer i makt-ubalansens favør. Det vil si at institusjoner og forhold i samfunnet som utøver en form for makt, oppfattes som legitime, moralske ordninger, eller som en utøvelse av sunn fornuft. Griswold peker på et samfunns historisitet, spesielt i form av nasjonale minner, for å definere hvordan noen handlinger karakteriseres som legitime, moralske og som «sunn fornuft», der andre anses som det motsatte. Hun understreker også at historien i seg selv også er en kulturell konstruksjon, og at den er og har vært gjenstand for det hun betegner som *«individuell og institusjonell manipulasjon, revisjon og selektiv vektlegging og glemsel»* (2013: 165).

Når en gruppe mennesker har en felles forståelse av hva fortiden har vært og hva framtiden bør være, former det den verdenen en erfarer å være en del av. Dette er likevel ikke tilstrekkelig som handlingskanaliserende utgangspunkt. En kultur innehar ikke makt dersom den ikke har ressurser som kan anvendes for å oppfylle dens hensikt. Den som utøver makt må ha mer ressurser enn den som besitter mindre makt, for at et slikt forhold skal kunne eksistere. Makt legitimeres av underliggende skjematiske forutsetninger for samfunnets maktfordeling (Griswold, 2013: 165). Dette kan for eksempel være en underliggende enighet om at dyr er mindre verdt enn mennesker og at en gris betyr mindre enn en hund.

Kulturelle, skjematiske forutsetninger er avgjørende i det som er vår hverdagslige livsførsel. Griswold viser til Paul DiMaggio (1977), som forklarer at mennesker, i sin hverdag, organiserer informasjon via kognitiv automatikk. Denne er igjen konstruert av de kulturelle skjematiske forutsetningene som er- og har vært tilgjengelige i våre liv. Disse skjematiske

forutsetningene er kunnskapsstrukturer basert på «*ukomplett informasjon*» (Griswold, 2013: 168). I dagens samfunn er det ikke lenger spesialister som kontrollerer tilgangen til spesifikk informasjon. I dag lever vi i en verden hvor både det beste og det verste av det man tror og det man vet, er tilgjengelig for alle som har tilgang på internett (Griswold, 2013: 171).

3.3. Governmentality

Governmentality oversettes til styringsmentalitet eller styringsrasjonalitet, og handler om hvordan vi tenker om styring (Dean, 2010: 18). I dette avsnittet star jeg utgangspunkt i Mitchell Deans bok «*Governmentality – Power and Rule in Modern Society*», som presenterer Foucaults begreper om styring og styringsmentalitet. Definisjonene er gjengitt fra hans leksjoner om begrepet «governmentality» som «the conduct of conduct» (Dean, 2010: 27).

Denne definisjonen av «governmentality» innebærer styring av den selvstyrende; det Foucault betegner som «conduct of conduct» (Dean, 2010: 19). Det handler ikke om styring som utøvende maktbruk, men som en veloverveid mentalitet og teknikk Foucault mente var spesielt drivende i framveksten av de moderne samfunn, og som utøves politisk og institusjonelt. Teknikken forutsetter spesielt to elementer; det ene er at den som styres har evne til å regulere sin oppførsel etter beste intensjoner for seg selv. Det andre er at styringsorganet anvender og trekker på spesifikke kunnskapsformer for å definere hva som kan betegnes som god, dydig, passende og ansvarlig oppførsel, både hos enkeltpersoner, grupperinger og i samfunn. Det antyder altså en standard for normalitet, eller en såkalt «code of conduct» (Dean, 2010: 19). Selvstyring fordrer frihet, men i styringsgjerningen begrenses individets frihet til tross for at det erfarer å være fri. I følge Foucault er selvstyring en viktig mekanisme i samfunnets ordensbilde, da det er gjennom selvstyring individets identitet formes og stabiliseres, og det «normale» formes og opprettholdes (Dean, 2010: 25).

3.3.1. Fire aspekter for selvstyring

Frihet innebærer å tenke og handle – kapasiteter som både ligger hos den styrende og hos den som styres (Dean, 2010: 24). Man kan dermed også gjøre seg ulike tanker om styringsmentalitet, basert på egne erfaringer, tilegnede kunnskaper og refleksjoner (Dean, 2010: 27 & 251). Når det handler om etisk styring av selvet, utpeker Foucault fire sentrale aspekter som illustrerer hvordan en mer eller mindre normal handling kan være en øvelse i selvstyring, ut ifra hvilke tilegnede sannheter den handlende aktøren fører sitt liv under. Disse

fire innebærer for det første hva den styrende forsøker å handle på; det være seg for eksempel kroppsvekten, selvkontrollen, sjelens renhet eller annet. For det andre handler det om hvordan det styres, i form av for eksempel øvelser, reguleringer eller overvåking av det som styres. Det tredje aspektet handler om hvem en er i den etiske øvelsen, for eksempel den sykelig overvektige som tar tilbake kontrollen over overspising, den kristne som anser seg selv som offer for kjødets svakhet, eller om det er en tidligere kriminell under rehabilitering. Til slutt handler det om hvorfor det styres; altså hva en søker å oppnå for seg selv eller for verden gjennom den spesifikke handlingen som utføres. Dette handler om å styre i samsvar med det en selv anser som sannheter om ens eksistens og natur (Dean, 2010: 26-27). I delkapittel 5.1. anvendes disse selvstyringsaspektene som et analytisk verktøy for meningsfortetting av informantenes fortellinger.

3.3.2. Styring som sannhetsproduksjon

Rasjonalitet, hensikt og kunnskap varierer i ulike kulturer og samfunn (Dean, 2010: 18). I kraft av sin styringsgjerning, produserer og etablerer den styrende definerende sannheter, standarder og rasjonaliteter. Det normale og rasjonelle brukes ofte synonymt med hva som er sant. Både gjennom autoritative- og selvstyringsteknikker, produseres sannheter for hva som er normal og riktig livsførsel. Slik skapes og begrenses aktørens frihet i en og samme «bevegelse» (Dean, 2010: 27).

Foucault introduserer i denne sammenhengen begrepet «counter-conduct»; en betegnelse om hvordan individet har evne og mulighet til å tenke at det som anses som «normalen» burde være og styres annerledes, for så å handle deretter. Den styrte kan ta et kritisk standpunkt til den styrendes «code of conduct», og kan videre ta et aktivt valg om å styre egen oppførsel etter sin motstridende oppfattelse (Dean, 2010: 21). Dette kan for eksempel handle om at en motsetter seg styresmaktenes anbefalinger- og kollektivets mentalitet om at animalske produkter skal spises og anvendes av mennesker.

Hvordan virkeligheten representeres gjennom offentlig diskurs, genererer sosiale konsekvenser (Jørgensen & Phillips, 1999: 31). I følge Foucault, skapes sannhetseffekter innen diskurser, altså vil styringsorganer skape og operere ut ifra representasjoner av sannhet (Jørgensen & Phillips, 1999: 23). Griswold bemerker at kunnskap representeres av både forsker og medier, og at innholdet som når forbrukere ofte er av både politisk og moralsk

interesse (2013: 168). Franklin eksemplifiserer hvordan forbrukere må ta til takke med representasjoner av vitenskapelige sannheter om produksjon og produkt i husdyrindustrien, da det er dette man får tilgang på (Franklin, 1999: 168).

3.3.3. Biopolitisk styring

Styring er en moralsk oppgave. Dean påpeker at styringsgjerningen må trekke på kunnskaper og ekspertise for å sikre et ordenspreget samfunn med tilfredse, friske innbyggere.

Styringsgjerningens moralske karakter utvises i Foucaults begrep om biopolitikk. Begrepet biopolitikk favner bredt, da det handler om administrering av liv – og noen ganger død (Dean, 2010: 118). Mer konkret er biopolitikk en teoretisk observasjon om hvordan kroppens funksjoner, livsprosesser, og velvære styres direkte og indirekte gjennom overordnede styringsmekanismer (Dean, 2010: 30). Eksempler på dette er kroppens fordøyelse, næringsinntak, søvnmønster, reproduksjon og soleksponering (Dean, 2010: 117).

I vårt samfunn vil eksempler på biopolitiske styringstiltak identifiseres som politiske helsevedtak, eminente opplysningsorganer, nasjonale kostholdsråd, og grunnskolens obligatoriske læreplan, som blant annet innebærer kroppsøving, mat og helse, og seksualundervisning. Foucaults definisjon på biopolitikk favner også at vi tegner skadeforsikring, eller at nyoppføringer av byggefelt skjer i nærheten av lett tilgjengelige turløyper. Biopolitisk styring gagnar slik den styrede og den styrende. I forsøk på å analysere styring på samfunnsplan, påpeker Dean viktigheten av å også analysere de styringsmekanismer som er med på å forme mennesker gjennom de valgene, ønskene, aspirasjonene, behovene og livsstilene individene innehar. Det gir en tydelig implikasjon på det nære forholdet mellom styring, politikk og etikk (Dean, 2010: 20).

4. Metode

Problemstillingen og de tilhørende forskningsspørsmålene må være det som bestemmer valg av forskningsmetode. Dette er fordi de metodiske valgene er avgjørende for forskningsprosjektets retning (Blaikie, 2010: 80). For å besvare problemstillingen «*Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?*», har jeg valgt intervju som forskningsmetode. Spørsmålet som stilles kan på generell basis besvares kvantitativt, men min antakelse er at i en statistisk besvarelse ville mye av kompleksiteten i temaet gå tapt. Denne antakelsen bunner i «Articles of Assosiasion, Vegan Society's» definisjon på veganisme:

«Veganisme beskriver en filosofi og måte å leve på som søker å ekskludere – så langt det er mulig og praktisk – alle former for utnyttning av og grusomhet mot dyr for mat, klær eller andre formål; og derfor promoterer utvikling og bruk av dyrefrie alternativer til det beste for mennesker, dyr og miljøet» (Norsk vegansamfunn, 2011).

Definisjonen beskriver innholdet i veganisme som en «*filosofi*», og presenterer dyrefrie alternativ som det beste for «*mennesker, dyr og miljøet*». Et statistisk forskningsprosjekt ville kunne tallfeste hvorvidt norske veganere valgte denne livsstilen for seg selv, for dyrene, for miljøet, eller kanskje noe annet. Den ville derimot ikke i like stor grad gitt grunnlag for å forstå de filosofiske, personlige og etiske motivene bak valget. Dette er det kun veganerne selv som kan sette ord på. Videre i dette kapittelet skal jeg presentere min forskningsstrategi. Deretter skal jeg forklare hvilke metodiske steg jeg har foretatt før, under og etter selve intervjuene.

4.1. Valg av metode og forskningsstrategi

I studien intervjuer jeg en gruppe mennesker som har en avvikende livsstil i forhold til storsamfunnet de alle er en del av. Denne livsstilen har de alle valgt selv. Det jeg vil prøve å finne svar på er hvorfor de velger å leve som veganere og hvorfor de tok dette valget i utgangspunktet. Hvilke motivasjoner lå bak valget, under hvilke omstendigheter skjedde det, og hvorfor velger de det fremdeles? Dette er spørsmål som er best egnet å besvare kvalitativt, og gjennom intervju med åtte veganere har jeg fått muligheten til å utforske dette temaet i dybden. Målet er at deres egne fortellinger, slik de selv legger dem fram, er det som skal

legge føringene for det videre analytiske arbeidet. I denne oppgaven ble dermed dybdeintervjuet den riktige forskningsmetoden (Ragin & Amaroso, 2011: 114). Den teoretiske konseptualiseringen skal også utformes ut ifra informantenes fortellinger – ikke gjennom mine observasjoner og antakelser om deres liv.

4.2. Abduktiv forskningsstrategi

Forskningsprosjektet har tatt utgangspunkt i en fenomenologisk tilnærming. Det vil si at det tar utgangspunkt i informantenes livsverden-fortellinger. Fenomenologien innebærer at forskning tar utgangspunkt i menneskelig opplevelse og livsførelse, og at dette er grunnlaget for konstruering av teorier om hvordan vi som aktører lever i- og opprettholder sosiale og strukturelle forhold i samfunnet (Kvale & Brinkman, 2017: 45 & 47). I mitt prosjekt er det nettopp informantenes egne perspektiver som har vært objektet for forskning. Veganisme har i seg selv ikke vært temaet, men informantenes personlige liv og reise mot det å først velge – for deretter å fortsette å «leve» veganisme. Dette innebærer at jeg ikke kan ta sikte på å avdekke etterprøvbare forklaringer, jeg kan kun prøve å oppnå forståelse. Temaet som studeres, og fra hvilken vinkel det skal studeres, er bestemmende for hvilken forskningsstrategi som må anvendes (Holstein & Gubrium, 2003: 73).

Jeg anvender her det som er nærmest en abduktiv forskningsstrategi. Den abduktive forskningsstrategien innebærer at informanten selv må beskrive et konsept eller fenomen gjennom fortellinger om livet, og ut fra disse er det opp til forskeren å konseptualisere det. Konsepter strukturerer komponentene i en livsverden, samt mekanismene som brakte informantene dit de er i dag. Gjennom informantenes beretninger, og spørsmål som oppfordrer til refleksjon, vil jeg som forsker kunne oppnå forståelse for informantenes «grunner». Denne forståelsen må deretter konseptualiseres og kategoriseres i en kreativ prosess hvor teorier bidrar til å gjenspeile den oppnådde forståelsen og kunnskapen (Blaikie, 2010: 90 & 156). I prosjektets startfase brukte jeg tid på å gjøre meg kjent med, og repetere et bredt utvalg sosiologisk teori.

Gjennom abduktiv forskningsstrategi stiller jeg «hvorfor»-spørsmål som leter etter grunner heller enn årsaker. Med utgangspunkt i informantenes frie vilje, innebærer «grunner» de «*meningene, fortolkningene, motivene og intensjonene*» informantene forteller om som bakgrunn for valget de har tatt (Blaikie, 2010: 89). Dette gir uttrykk for deres livsverden; vår

alles fysiske verden, men forklart gjennom deres levde liv, erfaring og briller. Som gruppe innehar de kunnskap, kjenner og anvender symboler, og forholder seg til verdier, normer og retningslinjer. Gjennom disse tause mekanismene bebor de en verden de har til felles med mange andre. Geografiske, politiske og kulturelle ulikheter til tross, har veganere stadig fellesskap i en gjensidig kunnskap om verden, og de opplever den som livsdefinerende (Blaikie, 2010: 89). For veganerne jeg har intervjuet er ikke denne kunnskapen internalisert gjennom oppdragelsen, den er heller ikke utpreget religiøst betinget eller tillært i skolen. Derimot er den sterkt motstridende til sentrale sider ved det samfunnet de alle har vokst opp i. Likevel er denne kunnskapen og overbevisningen retningsgivende for store deler av deres dagligdagse liv. De styres av den, begrenses av den, men først og fremst velger de den. Det jeg håper på å avdekke og forstå er: Hvorfor?

4.3. Utvalg og rekruttering

Jeg intervjuet totalt åtte personer; fire kvinner og fire menn. I rekrutteringsprosessen snakket jeg om prosjektet mitt med venner og familie, og det kom spontane forslag om personer de hadde kjennskap til som kanskje kunne passe til å være med i prosjektet. Jeg kontaktet noen over sms og/eller facebook, og to av informantene ble rekruttert på denne måten. De resterende seks informantene rekrutterte jeg via en forespørsel i facebook-gruppen «Veganpreik». Kriteriene jeg stilte for de aktuelle kandidatene var at de selv definerte seg som veganere, at de var over 18 år, og at de hadde anledning til å møte meg i Oslo omegn. Jeg informerte om at prosjektet var en masteroppgave i sosiologi, og at intervjuene ville handle om deres valg om å bli veganer og om betraktninger om dyr, mennesker og norsk kultur. De som ønsket å være med tok deretter kontakt med meg og ble gitt et informasjonsskriv. De fikk også tilsendt samtykkeskjema i forkant av intervjuene, for å kunne sette seg inn i hvilke rettigheter de hadde som informanter, samt forskningsprosjektets generelle rammer.

4.4. Intervju

Formålet med undersøkelsen var å oppnå forståelse for hvorfor informantene har valgt veganisme, og hva de selv forteller om valget de tok, og livet de fører. Avgjørelsen om åtte informanter ble tatt på bakgrunn av intervjuformens- og undersøkelsens fokus på informantenes «mening» med sin livsførsel. I fortellingenes noe sprikende innhold, var likevel meningskjernen den samme (Kvale & Brinkmann, 2017: 148). Datamaterialet etter

åtte intervjuer ble derfor vurdert som passende av størrelse og innhold for det videre arbeidet.

Intervjuformen var av semistrukturert karakter, og undersøkelsens hensikt krevde en narrativ intervjuform. Narrative intervju oppmuntrer til refleksjon, og til at intervjuet tar retning ut ifra informantenes fortellinger (Holstein & Gubrium, 2003: 55). Derfor måtte intervjuene også ha en semistrukturert form, hvor jeg som intervjuer brukte intervjuguiden mer som en samtalestarter og huskeliste, enn en kronologisk liste med spørsmål. Kvale og Brinkmann peker på viktigheten av det å være bevisst naiv; altså åpenheten for å gjøre uventede funn (2017: 48). Dette var viktig for meg i selve intervjusituasjonen, hvor jeg prøvde å stille oppfølgingsspørsmål til fortellingene og svarene som ble gitt. På denne måten kunne jeg lettere avdekke hvilke tema informantene selv syntes var viktige å fortelle om, og slik bli bedre kjent med deres livsverden og perspektiver. Noen av informantene fortalte mer eller mindre uoppfordret om hendelser fra eget liv, enten for å illustrere oppbygningen mot valget de tok, eksemplifisere og understreke et poeng eller en situasjon, eller som et middel for å reflektere over- og belyse egne handlinger og tanker fra tiden før de ble veganere.

4.5. Intervjuguide og gjennomføring

Intervju er en aktiv kunnskapsproduksjonsprosess, og i dette tilfellet var informantenes meninger og fortolkninger det viktigste som skulle komme frem (Kvale & Brinkmann, 2017: 36 & 44). Intervjuene hadde en semistrukturert, narrativ form, og oppmuntret til kontekstuelle bytter i samtaletema.

I «Articles of Assosiacion, Vegan Society's» definisjon på veganisme vises det til at den veganske livsstilen er til det beste for mennesker, dyr og klima (Norsk vegansamfunn, 2011). Jeg valgte derfor å kategorisere intervjuguiden min rundt disse temaene, i tillegg til at jeg stilte spørsmål om mat, fellesskap, sosiale medier og norsk kultur. Timmerman og Tavory (2012) viser til at forskeren må være seg bevisst sin posisjon i det gjeldende forskningsfeltet. Som ung, norsk og relativt altetende, er mine forutsetninger for å forstå det gjeldende forskningsfeltet formet av lærdom og erfaring, og derfor er det også begrenset. Min posisjon i verden, og min tilgang til generell informasjon om mennesker, samfunn og veganisme, farger de oppfatningene jeg gjør meg på forhånd av et slikt forskningsprosjekt (2012: 172-173). Min kategoriserte intervjuguide vitner tydelig om foreliggende antakelser om hvilke tema som ville være av størst relevans, og jeg var derfor bevisst på å prøve å unngå at disse ble ledende

for samtalene, der informantene la mer vekt på andre tema.

Jeg erfarte underveis at svarene jeg fikk naturlig var innom elementene om helse, dyr og klima, i tillegg til at de omhandlet temaer informantene selv syntes var interessante og viktige å snakke om. Det viktigste i intervjuene var ikke å definere veganisme som begrep eller livsstil, men å danne et bilde av hva som var viktig for den enkelte, og hvorfor. Spesielt interessant for meg var fortellingene om når og hvorfor valget om å bli veganer ble tatt. Jeg fulgte opp med spontane spørsmål der informantens fortellinger tok nye retninger, og jeg tok med meg disse temaene videre inn i neste intervju. Dette samsvarer også med den abduktive forskningsstrategiens utforming, hvor forskningens retning bestemmes av fortellingene i intervjuene (Blaikie, 2010: 91).

Det første spørsmålet jeg stilte var om informantene definerte seg selv som veganer. Deretter ba jeg informantene beskrive hva veganisme er og betyr for dem. Jeg valgte å starte intervjuene på denne måten, da det la naturlige føringer for samtalen videre, samtidig som det ga meg umiddelbar kjennskap til hvilke aspekter ved veganisme som var viktigst for den enkelte. Det var også viktig for meg at informantene fikk mulighet til å «definere seg selv». Dette var for å unngå at de videre i intervjuet skulle måtte forholde seg til en merkelapp de ikke nødvendigvis kjente seg igjen i, eller føle behov for å rette opp i misforståelser. Alle åtte intervjuene ble gjennomført på restaurant eller kafe, over et måltid eller en kaffekopp. Målet var at intervjuene skulle ta form som en lærerik samtale og at dette ville skape en lettere atmosfære hvor informanten følte seg komfortabel i situasjonen. Intervju kan betegnes som en aktiv kunnskapsproduksjonsprosess, noe jeg opplevde å få til sammen med informantene (Kvale & Brinkmann, 2017: 36). Samtalene ble tatt opp på lydbånd, slik at vi kunne opprettholde en naturlig flyt og bekræftende øyekontakt.

4.6. Forskningsetikk

I arbeidet med intervjuguiden tok jeg forskjellige hensyn for etter beste evne å unngå fallgruver. Spesielt viktig er det å være seg bevisst sin egen rolle som forsker, og maktubalansen det medfører i intervjusituasjonen. Hvilke spørsmål som stilles, hvordan de stilles, og hvilke reaksjoner de får kan ha innvirkning på hvordan informanten velger å ordlegge seg og hva han/hun velger å dele. Reaksjonene jeg som intervjuer uttrykker i intervjusituasjonen kan dessuten oppfattes som positive eller negative sanksjoner, og det kan medføre at

informanten justerer svarene som gis videre i samtalen (Kvale & Brinkmann, 2017: 201-202). Slike hensyn hadde jeg i bakhodet når jeg formulerte spørsmålene skriftlig, med sikte på å stille mest mulig nøytrale spørsmål. En annen felle for forskeren er gjøre antakelser om informantens holdninger og meninger. Det kan for eksempel innebære at forskeren antar at informanten deler samme verdisett og verdenssyn som seg selv (Loseke, 2017: 102). Antakelser kan, i tillegg til å føre til ubehag hos informanten, også lede spørsmålene som stilles og svarene som gis i uheldige retninger. I det hele tatt kan antakelser lede til feilaktige fremstillinger av informantens fortellinger og meninger, og forskningsresultatene vil gjøre mer skade enn nytte.

I alle forskningsprosjekt er det viktig å ha kunnskap om hvilke etiske retningslinjer og krav som må følges. I kvalitativ forskning er hensynet til personvern spesielt viktig å opprettholde. Mitt prosjekt er godkjent i henhold til NSD's krav om oppbevaring av personopplysninger (NSD, u.å.). Dette innebærer spesifikt at informasjon som kunne knyttes til den enkelte informant ikke ble oppbevart sammen med lydfil og transkribert intervju. Alle lydfilene ble også transkribert samme dag som intervjuene ble avholdt, og deretter slettet. Datamaterialet ble oppbevart uten personopplysninger, men med koder som skilte de fra hverandre. Informantene ble anonymisert med fiktive navn, og alder ble begrenset til tyveårene, trettiårene osv.

I dette prosjektet er informantenes fortellinger objektet for forskning. Jeg som forsker er avhengig av at informantene deler villig både av sin egen tid og sin egen livshistorie, og det er min oppgave å forvalte dette ydmykt og med respekt. Det å delta i et forskningsprosjekt skal oppleves trygt. Derfor er det viktig å foreta tydelige grep for å unngå opplevelser av tillitsbrudd og grenseoverskriding (Loseke, 2017: 101-102). Noe av det viktigste man som forsker må gjøre før innhenting av kvalitative data, er å gi tydelig informasjon til hver enkelt informant om hvilke rettigheter de har. Som nevnt fikk informantene tilsendt et informasjons- og samtykkeskriv i forkant av møtene. Jeg innledet også samtalene med å gjennomgå de viktigste punktene for å forsikre meg om at informantene var klare over sine rettigheter. Rettighetene informantene har i et slikt forskningsprosjekt innebærer blant annet muligheten til å trekke tilbake samtykket når som helst i prosjektet, retten til å la være å svare på spørsmål og retten til innsyn underveis i prosjektets løp. Det inneholdt også informasjon om oppbevaring av data og anonymisering.

4.7. Bearbeiding av intervju og behandling av datamaterialet

Intervjuene er samtaler, og når samtalene skal leses og bearbeides har jeg forsøkt å analysere fortellingene på en måte som er berikende, ved at målet har vært å oppnå forståelse og meningsfortetting (Kvale & Brinkmann, 2015: 218). I behandlingen av datamaterialet har jeg foretatt forskjellige steg. Det første steget innebar å skrive ned hvilke ferske inntrykk jeg ble sittende igjen med direkte etter intervjusituasjonene. Når alle transkripsjonene var foretatt, var det neste steget å gjøre meg godt kjent med datamaterialet ved å lese gjennom samtalene flere ganger. Deretter valgte jeg ulike verktøy og virkemidler for det videre analytiske arbeidet.

Jeg hadde transkripsjoner fra åtte intervjuer, hvor hvert intervju varte mellom 1-2 timer. Jeg valgte å foreta det analytiske arbeidet mest mulig manuelt, noe transkripsjonenes begrensede omfang også tillot. Jeg valgte å anvende de fire aspektene for selvstyring som et virkemiddel for meningsfortetting i hvert av de transkriberte intervjuene (Dean, 2010: 26). Herunder besvares spørsmålene «hva handler den styrende på», «hvordan styres det», «hvem er en i den etiske øvelsen» og «hvorfor styres det» (Dean, 2010: 26-27). I dette teoretiske analyseverktøyet fanger det siste spørsmålet essensen i det som er undersøkelsens kjerne. Jeg valgte derfor som siste virkemiddel for analysen å kategorisere svarene som her kom til syne, både direkte i det som ble sagt og indirekte i de temaene som ble vektlagt. I de ulike, analytiske stegene har målet vært å bruke perspektiver og forskningsspørsmål av mest mulig upartisk karakter (Kvale & Brinkman, 2015: 239). Målet med tilnærmingene er ikke bare at informantene får definere seg selv og sine fortellinger, men at de også får definere meningen med det de sier. Som fortolker vil mine forutsetninger uunngåelig komme til syne gjennom de analytiske valgene som tas, og jeg har derfor underveis vært oppmerksom på at jeg ikke tillegger fortellingene meninger som de ikke faktisk innehar (Kvale & Brinkmann, 2017: 244).

4.8. Reliabilitet og validitet

Etiske hensyn i intervjusituasjonen ble beskrevet i delkapittel 4.6. *Forskningsetikk*. Å vektlegge reliabilitet og validitet i intervjubasert forskning, handler om å utvise kritisk sans til egne forskningssteg. Reliabilitet handler om pålitelighet, og validitet handler om gyldighet (Kvale & Brinkmann, 2015: 275). Som tidligere bemerket var utarbeidelsen av intervjuguide

en prosess hvor det ble forsøkt å utforme åpne spørsmål. Dette tok jeg også med meg inn i selve intervjusituasjonen, ettersom intervjuformen krevde spontane formuleringer og oppfølgingsspørsmål. I min intervjuforskning kan det ikke garanteres for at teknikken som er anvendt har produsert reproduerbare svar, altså at informantene hadde gitt de samme svarene til en annen intervjuer. Mitt personlige inntrykk av intervjusituasjonene var likevel at de genererte pålitelige svar, da det ble forsøkt lagt opp til at informantenes fortellinger var ledende for samtalenes retninger.

Hvorvidt resultatene av undersøkelsen kan kategoriseres som gyldige eller valide, handler om forskningsstegene i sin helhet, og de slutninger som trekkes (Kvale & Brinkmann, 2015: 278). Et gyldighetsmoment handler om de valgene som tas i intervjuet og i arbeidet med datamaterialet. Intervjuene utspilte seg som samtaler, og informantene fikk mulighet til å fortelle, forklare og eksemplifisere. Som et virkemiddel for å forstå meningsinnholdet i det som ble sagt, ba jeg derfor om meningsoppklaringer underveis og avslutningsvis. I mitt prosjekt intervjues åtte mennesker, og de har alle tatt det samme valget om å bli veganere. Det kan bemerkes at åtte informanter som datagrunnlag ikke er stort nok til å peke på generaliserbare mønster og funn. Et større prosjekt kunne med fordel inkludert et større utvalg. Samtidig har jeg ved å intervjuet et mindre antall informanter fått anledning til å dykke dypere inn i de grunner de oppgir for valget de har tatt.

5. Analyse

5.1. Fire aspekter for selvstyring

En veganer avstår fra å spise alt som er animalsk, med kjøtt, fisk, melkeprodukter og egg som det mest åpenbare. I tillegg avstår en veganer også fra mye annet, og velger slik å begrense seg selv. Veganisme handler om å ikke bidra til lidelse, og dette favner bredt. Har kaffebonden en lønn det går an å leve av? Hvordan påvirker masseproduksjon av ris og avokado det lokale økosystemet? Bedriver dette selskapet dyretesting av sine plantebaserte produkter? Inneholder tannkremen nanopartikler av plast? Hvordan skal jeg holde varmen når jeg ikke kan bruke ull? Disse spørsmålene demonstrerer at det å være veganer kan betegnes som en etisk øvelse i selvstyring. Foucaults fire aspekter for «etisk styring av selvet» vil her anvendes som et analyseverktøy, og et virkemiddel for meningsfortetting; altså et virkemiddel for å uthente meningsinnholdet i informantenes fortellinger.

De fire spørsmålene som her skal besvares er: «Hva handler den styrende på, hvordan styres det, hvem er en i den etiske øvelsen og hvorfor styres det» (Dean, 2010: 26).

5.1.1. Hva handler den styrende på?

Samtlige av informantene i undersøkelsen forteller at de gjør sitt beste for å handle i tråd med sin veganske overbevisning. Det de alle handler på er en virkelighetsoppfatning om dyrenes egenverdi og en overbevisning om at noe er rett og noe er galt. Denne virkelighetsoppfatningen medfører at de velger å handle ut ifra veganismens etiske prinsipper for å begrense lidelse hos dyr. Seks av åtte informanter inkluderer at handlingene også er av hensyn til miljøet, men alle mener at hensynet til dyrene er viktigst. Sara anser veganismen som en form for alternativ praktisering av sin kristentro, i tråd med budet om at «*du skal ikke slå ihjel*» (2. Mos. 2: 13). I starten handlet Martin først og fremst på sine helseutfordringer, og Jonas handlet ut ifra miljøhensyn. Dette har utviklet seg til å være positive konsekvenser av det å handle på sin moralske oppfatning om dyr. Oppsummert innebærer veganismen for informantene i denne undersøkelsen at de handler, velger og styrer på et ønske om å begrense lidelse, samt bidra til en bedre verden for dyrene.

5.1.2. Hvordan styres det?

Styringshandlingen har flere grener, men for alle handler det først og fremst om begrensninger for personlig konsum. Den største og første styringshandlingen er å ikke spise noe animalsk. Deretter er det å ikke kjøpe produkter som inneholder noe animalsk eller produkter som er testet på dyr.

Generelt er den fremste styringshandlingen å spise og gjøre innkjøp i tråd med det de mener er etisk, moralsk og lidelsesbegrensende. Denne styringshandlingen har alle informantene til felles. Dernest handler alle i tråd med veganisme og miljøbevissthet på andre aspekter ved livet, som bekledning, kosmetikk, reising og avfallshåndtering.

5.1.3. Hvem er en i den etiske øvelsen?

Hvem en er i den etiske øvelsen, er med på å avdekke hvorfor handlingen eller øvelsen er viktig for den handlende. Styringshandlingen er et personlig valg informantene tar – og det er et inngrep og begrensende valg i dagliglivet. Hver enkelt informant har personlige grunner for å velge som de gjør. De har historier, erfaringer, mennesker og gener som har bidratt til å forme deres følelsesliv, trosnivå, meninger og preferanser. I denne undersøkelsen tas det utgangspunkt i det de velger å fortelle om seg selv og de betraktninger de gjør om seg selv og sin identitet. Styringshandlingen er først og fremst regulering av personlig konsum, altså å handle i tråd med det de anser som etisk og moralsk innkjøp og forbruk. Dette indikerer at den de er i den etiske øvelsen, først og fremst er bevisste forbrukere. Bevissthet handler her om at styringshandlingen indikerer politisk engasjement, etisk refleksjon og moralsk innretning. Bevisstheten innebærer også bekymring for klimaet, med alt det innebærer, og medlidenhet for de lidende; dyrene.

5.1.4. Hvorfor styres det?

Det fjerde aspektet ved selvstyrende handlinger søker å forklare hvorfor det handles. Dean betegner det slik: «(...) *The ends or goal sought, what we hope to become or the world we hope to create (...)*» (Dean, 2010: 27). Informantene handler først og fremst på en virkelighetsoppfatning hvor dyrene har egenverdi og rettigheter. Det handles gjennom det de anser som etisk, moralsk og lidelsesbegrensende konsum, og de handler dermed som bevisste konsumenter. Begrepet om selvstyring indikerer at en velger en handling som koster og krever mer enn en annen. Det betyr også at handlingen er et middel for å oppnå et mål som er

anstrengelsen verdig. Det handles «på» en virkelighetsoppfatning hvor dyrene har en egenverdi. Det handles «gjennom» det de anser som etisk, moralsk og lidelsesbegrensende konsum, og de handler dermed «som» bevisste konsumenter. Spørsmålet om «hvorfor» besvarer seg på en måte selv; fordi de ønsker å begrense dyrs lidelse, og fordi de ønsker å påvirke til endring. I de kommende analyseavsnittene skal informantenes fortellinger belyse dette ytterligere. Hvorfor de foretar en etisk styring av selvet gjennom veganisme skal besvares ved å følge informantenes kronologiske fortellinger om hvorfor de en gang ble veganere, og også om hvorfor de fortsetter å være det.

Det fjerde spørsmålet tar oss altså tilbake til undersøkelsens kjerne og forskningsspørsmål, og vil belyses gjennom informantenes fortellinger, betraktninger og refleksjoner.

5.2. Alterneringen

I dette delkapitlet presenteres beretningene om hvordan informantene opplevde det å oppdage veganismen som en meningsfull livsstil, og som førte til det Berger og Luckmann kaller alternering (1966: 160). Det å foreta en alternering handler om å gjennomgå en større endring i forhold til ens generelle oppfatning av den legitimerede virkeligheten (Berger & Luckmann, 1966: 160). De åtte informantene i denne undersøkelsen ble veganere etter å ha blitt påvirket gjennom kritisk dokumentarfilm, foredragsfilm, forskningsartikler eller overbevisning fra venner og familie. Til felles handler alterneringen for de alle om opplevelsen av å lære, forstå eller innse noe nytt om verden. For seks av åtte informanter var kritiske dokumentarer og foredragsfilm sterkt medvirkende til opplevelsen av ny forståelse, som førte til valget om å bli veganer.

Fredrik

Fredrik forteller at han så en kritisk dokumentar om kjøttindustriens baksider sammen med kjæresten sin, da hun hadde et ønske om at de skulle bli vegetarianere sammen, og han var interessert i å lære. Selv kaller han denne typen dokumentar for «nesten propaganda», men han valgte likevel å la den være utslagsgivende for valget om å kutte ut alt animalsk, og bli veganer:

«Etter at vi så den så var det bare sånn "WOW" og "Dette er helt forferdelig, vi må bli veganere", men så begynte jeg jo da å lese meg mer opp på ting, og faktisk aktivt

søke opp slaktehusvideoer, for å faktisk se hva som foregår inne på slaktehus. Og så begynte jeg å lese rapporter, klimaaspektet begynte å komme på plass, egen helse merket jeg det på selv. Så det er liksom, det har aldri vært noen grunn til å gå tilbake. Det er ingen argument der ute for at jeg skal fortsette å spise kjøtt eller drikke melk, eller noe av det».

Videre beskriver han det å gjøre disse oppdagelsene som en slags vekkellesfase:

«Jeg tror mange veganere har en sånn vekkellesfase, på en måte, der hvor du, du har spist kjøtt hele livet, og så plutselig så spiser du ikke kjøtt lenger, og så begynner du å gå gjennom alle disse forferdelige filmklippene, alle rapportene. Du begynner å innse faktisk hvor mange dyr som dør i året, hvordan de blir avlivet og sånn. Og da har man jo bare lyst til å skrike, ikke sant, eller riste dem våkne».

Her forteller Fredrik om opplevelsen av å «innse» hva det å ha spist kjøtt hele livet faktisk innebærer. Det Fredrik beskriver kan betegnes som opplevelsen av å finne sitt «kognitive og følelsesmessige sentrum» i en ny sannsynlighetsstruktur (Berger & Luckmann, 1966: 159). Valget om å bli veganer tas på bakgrunn av nyervervet kunnskap som gir en opplevelse av å finne «bevis», samt følelsen han beskriver som at «dette er helt forferdelig». Han ser på sitt tidligere liv som alteter i lys av disse oppdagelsene, og sier at han får lyst til å «skrike» eller «riste dem våkne». Med «dem» siktes det til de som ikke har gjort de samme oppdagelsene som han, og som fremdeles lever som altetere. Fredrik sier også at han tror det er vanlig for veganere å ha det han kaller en vekkellesfase, og flere av informantene beskriver lignende opplevelser.

Mari

Mari valgte også å bli veganer etter å ha sett en kritisk dokumentarfilm. Hun beskriver opplevelsen på denne måten:

«Og da var det liksom sånn.. Oi, det her har jeg aldri tenkt på før, liksom. Hvor stor konsekvens det har å spise dyr, da. Sånn da med miljøet, men. Jeg så også noen andre dokumentarer som gikk helt på dyrevelferd og sånn og da, så det spilte også inn (...). Og da jeg så de dokumentarene så var det, det klikka, det bare sånn der okei, det er jo

det her jeg må gjøre da, hvis jeg faktisk kjenner de tingene så må jeg jo leve etter det og, liksom».

Etter å ha sett ulike dokumentarer, satt Mari igjen med en opplevelse av å ha forstått noe elementært om matens innvirkning på miljøet og om dyrenes rettigheter. Hun bruker betegnelsen om at «det klikka», som en opplevelse av at ting falt på plass, og hun skjønnte at hun hadde funnet et følelsesmessig sentrum hun måtte innstille verdiene og handlingene sine etter. Senere beskriver hun hvordan hun opplevde den første fasen som veganer, med lignende erfaringer som det Fredrik kalte for vekkesfasen: *«Før var jeg mer sånn sjokkert og sint, men nå er det egentlig bare en greie jeg gjør for meg selv. Jeg prøver ikke å få andre til å gjøre det, noe jeg har litt dårlig samvittighet for, egentlig».*

Sara

Sara, Margrethe, Jonas og Ina forteller også om betydningen av kritiske dokumentarer og foredrag på Youtube. Sara valgte å bli veganer etter å ha vært vegetarianer i ti år. Hun synes det er vanskelig å sette fingeren på noe konkret som utløste valget, men sier at hun *«begynte å se mer sammenhengene mellom ting».* Hun valgte å se noen dokumentarer om hvordan dyrene behandles i industrielt landbruk, og forteller at dette var medvirkende til det endelige valget om å gå fra vegetarianer til veganer. Sara forteller at også både klimahensyn og helseaspektet veide tungt i avgjørelsen hun tok og trekker flere ganger fram *«sammenhengene»* mellom de tre grunnene. Hun utdyper videre at *«det nådde et punkt hvor jeg på en måte skjønnte koblingen mer»*, *«jeg begynte liksom å grave, eller undersøke litt hvordan det faktisk var».*

Margrethe

Flere av informantene trekker fram «sammenhengene» i de negative konsekvensene kjøttindustrien har for dyrene, klimaet og menneskers helse. Margrethe og samboeren reagerte på denne måten da de så dokumentarer om kjøttindustriens negative innvirkning på klimaet:

«Men da fikk vi liksom litt fakta litt sånn slått i ansiktet. Bare "Oh shit," det går så mye vann med til å lage en burger liksom, og så er det folk som sitter i u-land og ikke har tilgang på rent vann, og her sitter jeg og koser meg med burgeren min som har tatt så mye rent vann, liksom».

Margrethe beskriver oppdagelsene som en opplevelse av å få fakta slått i ansiktet. I likhet med Sara forteller også hun om «*sammenhengene*» hun ble klar over.

«Og liksom, tar du ikke vare på miljøet, så tar du heller ikke vare på dyrene. Det er jo dyrene som må leve ute i miljøet, for eksempel du har jo regnskogen, du har skogene i Norge, forurensning og alt sånn, og det er jo også det at jeg vet at jeg er meg, jeg vet at jeg eksisterer. Vi vet jo ikke om dyr er klar over seg selv, og det blir jo veldig maktesløst (...). Pluss at veldig mye utav lidelsene som dyr går gjennom er menneskeskapt, så jeg føler skyld for at jeg er menneske, og har vært med på å bidra til det. Og min rase ødelegger for de andre rasene».

Jonas

Jonas var den eneste av informantene som opplevde å bli direkte og aktivt påvirket til å bli veganer. Hans veganske søster prøvde å få han til å forstå dyrenes lidelse, men det ville han på dette tidspunktet ikke høre noe om. Siden Jonas var veldig miljøbevisst, valgte hun deretter å vise han kritiske dokumentarer om kjøttindustriens negative konsekvenser for miljøet. Han beskriver det på denne måten:

«Men så begynte hun å snakke om miljøet og hvor mye vann man brukte, og da ble jeg liksom veganer med en gang, det tok ikke lang tid, og så bare bestemte jeg meg for at nå skal jeg være veganer, da (...). Det var hun som fikk meg til å bli veganer da, det var hun som fant et punkt som traff, så ble jeg veganer».

Jonas forteller videre at han tok mange miljøhensyn og trodde han kunne mye om dette temaet, men at han oppdaget at han bare kunne mye om «det man lærer»:

«Jeg hadde veldig lite kunnskap. Veldig lite kunnskap om miljøet og dyreindustrien... Så jeg hadde en del kunnskap om miljøet, men det er jo det man lærer, spare vann og sånn, man lærer jo ikke så mye om at kjøtt er veldig forurensende og sånne ting da. Så det var jo det søsteren min tok meg på da, at, fordi hun visste at jeg var interessert i miljøet.»

Ina

Når Ina snakker om å navigere seg i veganske matvarer og e-stoffer, kaller hun oreokjeksken for «accidentally vegan». Sånn går det også an å beskrive hva som skjedde da hun ble veganer i slutten av tenårene. Ina forteller at hun tilfeldigvis kom over et foredrag på Youtube som forklarte enkle prinsipper om dyr og mennesker. Hun trekker frem noen eksempler som ble sagt om at en hundevalp ville trekke poten bort fra flammer, og at et menneskebarn vil velge å spise et eple og leke med en kanin. Hun forteller at hun reagerte på dette foredraget på denne måten: *«Bare det der med at de føler smerte. Det var liksom sånne ting som jeg ikke hadde tenkt over før. I det hele tatt»* (...) *«Det gikk opp for meg at ”shit, det føltes skikkelig riktig liksom”, og så var det bare å sette seg inn i det. Egentlig»*. Hun reflekterer også over hvordan hun reagerte overfor sin mor som på den tiden var vegetarianer: *«Og så sier jeg sånn ”Ja men, hvorfor kunne du ikke bare fortalt meg at det var dyr vi spiste, så hadde jeg kanskje skjont det før”, men, ja.. Jeg skjønte det til slutt da»*.

På dette tidspunktet var Ina i slutten av tenårene og bodde i et hjem hvor flertallet i husstanden var altetere. Hun forteller også at hun ikke hadde noen kjennskap til veganisme, og at moren aldri snakket om hvorfor hun var vegetarianer. Når hun ble presentert for enkle prinsipper om mennesker og dyr, opplevdes det som en veldig stor oppdagelse. Inas fortelling illustrerer den tungtveiende betydningen av legitimerte vaner i sosialiseringprosessen (Berger og Luckmann, 1996: 69). Hun sier videre: *«Jeg ble jo veganer da jeg var tenåring, så det er jo på en måte forståelig at jeg ikke var så veldig kritisk før det»*. Selve opplevelsen av å gjøre disse oppdagelsene beskriver hun på denne måten:

«Men det er jo litt det at jeg følte jeg hadde blitt litt lurt da, ikke sant. Med at man tror at dyrene i Norge har det så bra, og så begynte jeg å liksom stå utenfor slakterier selv, og se på gårder og se hvordan disse dyrene faktisk har det, og forstå praksisene som er lovlig, og leser liksom inne på lovdata og sånn, og bare..»

Gjennom Youtube-foredraget oppdaget Ina at dyr føler smerte. Det kan også sies som at hun oppdaget det hun nå mener; at dyr er dyr – ikke mat – og at de har en egenverdi. I setningen til sin mor, *«hvorfor kunne du ikke bare fortalt meg at det var dyr vi spiste»*, og på bakgrunn av at hun følte seg «lurt», blir det også tydelig at hun opplevde å være sosialisert inn i en «ugyldig», illegitim eller usann virkelighet.

Martin

De to informantene som ikke trekker fram dokumentarer har hatt litt andre innganger til veganismen enn de andre. Martin ble veganer etter å ha vært vegetarianer i ti år, da han lette etter informasjon om antiinflammatorisk kosthold. Som løper var han mye plaget med betennelser og lang restitusjonstid, og forteller at han prøvde et plantebasert kosthold da han leste forskning om at dette kunne være løsningen på problemene han opplevde. Han beskriver denne opplevelsen slik:

«Så etter at jeg sluttet med det (animalske produkter som yoghurt og ost), så er det jo helt.. Det er nesten så jeg har fått en ny kropp! (...) Ja, så det var nesten så jeg ikke trodde det selv. Jeg satt fremdeles og lette etter.. Søkte opp om det kunne være tilfelle, at det var det som gjorde det. For det var nesten for godt til å være sant».

Erik

Erik er den informanten som forteller at han lenge var bevisst sin egen forbrukermakt, men som ikke ble vegetarianer før venner av han stilte spørsmålet «*Hvorfor gjør du det (spiser kjøtt)?*». Han var vegetarianer en kort stund før han ble veganer. Hvordan han resonnererte over dette spørsmålet forklarer han slik:

«(...) Vi er så vant til å spise kjøtt at det å ikke spise kjøtt er rart. Mens det å spise kjøtt er normalt. Og jeg tror kanskje de satte meg litt fast med at jeg hadde liksom ingen argumenter for at jeg gjorde det. Jeg fant jo veldig mange argumenter for å ikke gjøre det. Så det var da jeg ble vegetarianer etter en liten stund.»

5.2.1. Resosialiserende tiltak

Informantenes fortellinger viser at ingen av dem har blitt veganere på bakgrunn av en direkte holdningsendring. De har spist kjøtt og animalske produkter, men omstendighetene har gjort at de ikke har tatt stilling til dette som riktig eller uriktig. Ettersom de alle har vokst opp som altetere, har det å spise «alt» vært en vane de har internalisert i sosialiseringprosessen (Berger & Luckmann, 1996: 65). Samfunnets industrialisering av husdyrhold og fiske var en veletablert konstruksjon og struktur i omgivelsene de alle ble født inn i. Det å spise og drikke animalsk ble med det en naturlig del av sosialiseringprosessen, og slik ble også bruken av

dyr til mat og nytte en legitimert vane og handling. Legitimeringsprosessen innebærer en førteoretisk legitimering av allmenngyldige kunnskaper og sannheter, og disse bidrar til å forme individet (Berger & Luckmann, 1966: 81).

Kritiske dokumentarfilmer kan her kalles resosialiserende tiltak fra dokumentarskapernes side (Berger & Luckmann, 1966: 159). Det samme kan også sies om ervervelse av kunnskap som er alternativ til den de tidligere har blitt introdusert for. Filmskaperen og kunnskapsformidleren bidro slik til informantenes opplevelse av å avdekke svakheter i de kulturelle og skjematiske kunnskapsstrukturene som tidligere lå til grunn for egne vaner og valg (Griswold, 2013: 168). Dette viser seg spesielt i utsagn som «*det her har jeg aldri tenkt på før*». Det må også tas med i betraktningen at informantene selv valgte denne eksponeringen. I en forbrukerundersøkelse om nordmenns holdninger til kjøtt, kom det fram at i den grad forbrukerne oppga å ha mistillit til kjøttindustrien, handlet det i hovedsak om dyrevelferden. Det var nærliggende å anta at mistilliten hadde sammenheng med kritiske TV-program, ettersom disse har vist seg å gjøre sterkt inntrykk på «folk flest», og at det «sitter lenge i» (Lavik & Kjørstad, 2005: 55).

5.3. Hva innebærer den nye sannsynlighetsstrukturen?

Som utredet i teorikapittelet handler alternering om det å resosialiseres inn i en ny sannsynlighetsstruktur (Berger og Luckmann, 1966: 160). En sannsynlighetsstruktur handler ikke om hva man mener eller synes, men om opplevd virkelighet og korrelasjon mellom det subjektive og objektive. Den opplevde virkeligheten er internalisert, rutinisert, og den tas for gitt (Berger & Luckmann, 1966: 155). Våre fysiske omgivelser er relativt konstante, men hvordan vi forholder oss til disse er tilbøyelig til å gjennomgå drastisk endring. Berger og Luckmann begrepssetter den opplevde virkeligheten som et symbolsk univers. Det symbolske universet innebærer opplevelsen av samsvar mellom den subjektive og objektive virkeligheten, og den er fullendt legitimert for individet. Det symbolske universet er et «produkt av menneskelig kunnskapsakkumulering, objektivert aktivitet, og avleiringer av erfaringer» (Berger & Luckmann, 1966: 103). Når vi blir født inn i en sosial verden, må dens objektive eksistens legitimeres gjennom tilfredsstillende forklaring og rettfærdiggjøring (Berger & Luckmann, 1966: 76). Erik setter ord på hvordan han mener at det å være sosialisert inn i dagens samfunn har formet menneskers syn på dyr:

«Det er vell et veldig klassisk vegansvar, men vi går liksom rundt med dyr i bånd, og det står tusenvis lenka fast i båser bortover bare fordi vi skal tømme de for melk og drepe de liksom. Det er ganske sykt. Så hvis du hadde fryst verden, trykket på resett-knappen og så sett dette, så tror jeg de fleste hadde tenkt liksom "hvaa faen". For det er ganske rart at vi holder på sånn som vi gjør. Så jeg har liksom vanskelig med å forstå forholdet mellom mennesker og dyr i nåtiden. Spesielt når man ser på industrien».

Husdyrindustrien er en systematisert og effektivisert institusjon for produksjon av kjøtt og animalske matprodukter, som tidligere foregikk i selvbergingshusholdningen. Når vi sosialiseres inn i det norske samfunnet «kanaliseres» også spisevaner ut ifra hva det strukturelt er lagt til rette for. Institusjoner bidrar til at menneskelig handling blir befriende standardisert, samtidig som det blir normstyrt og regulert (Berger & Luckmann, 1966: 70).

5.3.1. Veganisme som alternativ sannsynlighetsstruktur

Erik ble stilt spørsmålet: *«Hvorfor spiser du kjøtt?»*. Dette er et eksempel på hvordan han eksplisitt ble utfordret til å forklare og rettferdiggjøre sin «virkelighet», som innebar at dyr var mat. Som beskrevet i forrige delkapittel, kan endringene informantene har gjennomgått betegnes som alterneringer. En alternering innebærer en betydelig endring i individets oppfatning av virkeligheten, ved at det «gamle» mangler tilstrekkelig legitimering. Noen sider ved virkeligheten består fordi man ikke gransker hva de faktisk innebærer (Berger & Luckmann, 1966: 155). Den implisitte samtalen bærer disse sidene av virkeligheten, men de kan utfordres av alternative meninger og alternativ informasjon (Berger & Luckmann, 1966: 155 & 159).

En alternering forutsetter overbevisning gjennom samtale med signifikante andre som individet har tillit og følelsesmessig tilknytning og avhengighet til. Det handler også om å finne sitt «*kognitive og følelsesmessige sentrum*» (Berger & Luckmann, 1966: 159). For informantene innebar dette en utslagsgivende hendelse hvor de erfarte å avdekke sannheter om hva dyr er og hva de ikke er, og hva husdyrindustrien medfører av negative konsekvenser. For de fleste er samtalen byttet ut med tilgjengelig informasjon på internett, og den følelsesmessige tilknytningen er til de lidende dyrene. Når informantene valgte å bli veganere,

internaliserte de en ny sannsynlighetsstruktur. I dette avsnittet trekkes det fram eksempler hvor informantenes beretninger illustrerer hva dette vil si.

Informantene får spørsmålet om de mener at mennesker og dyr har like stor verdi. Spørsmålet er enkelt, men innholdsmessig er det også komplisert, og det genererer kompliserte svar. Flere av informantene konstaterer at det handler om egenverdi; at grisens liv har like stor verdi for den som «mitt liv har for meg», og at det skal respekteres. Den største utfordringen synes å ligge i det å behandle dyrearter likt og å tenke på dem som like verdifulle. Sara sier at hun tenker at blåhvalen og insektet har like stor verdi. Ina sier at hun sannsynligvis ville reddet en hund i stedet for en fisk, fordi fisken ser så annerledes ut enn henne. Den nye sannsynlighetsstrukturen innebærer at dyr og mennesker skal leve fritt for utnyttelse. Ina beskriver det som at «vi må prøve å respektere ikke-menneskelige dyr også», og sidestiller slik mennesker og dyr som arter.

5.3.2. Kjøtt er ikke mat

Informantene spiser ikke lenger kjøtt, men får spørsmålet om de likevel er med på tanken om at kjøtt er mat, ettersom det er noe flertallet av befolkningen faktisk spiser. Det er flere som besvarer dette med å trekke sammenligning mellom dyr og mennesker, da de tenker på begge som «kropp» og «liv», ikke som mat. Mari sier:

«Jeg tenker jo at jeg aldri, aldri, aldri kommer til å spise noe animalsk igjen. Og i alle fall, i alle fall ikke kjøtt, det blir så veldig "død" på en måte, det her er et dødt dyr. Det blir på en måte, det høres litt ekstremt ut, men det er sann, jeg ville jo ikke spist et menneske heller, på en måte, så hvorfor skal jeg spise et dyr?».

Margrethe forteller om det å erfare at kyrne på brorens gård har lignende egenskaper som mennesker, og at det for henne blir «nesten på samme måte» å slakte disse som å gjøre det samme med et menneske:

«Broren min sin familie har oppdrett på kjøttkuer, kuer som kun er for slakt. Og å være der og være med kuene, og se at det her er jo faktisk dyr som har tanker og følelser, de har personligheter og de oppfører seg annerledes. Det blir veldig, veldig nært på meg selv, ikke sant. For du har jo det her med at, hvis du sier at du slakter et

dyr, så høres ikke det så ille ut. Men hvis man slakter et menneske, så høres det jo kjempebrutalt ut. Og det blir jo nesten på samme måte».

Ina forteller at hun føler sterkt ubehag dersom hun må spise ved samme bord som der noen spiser noe animalsk. Hun forteller at det finnes et fysisk symbol det går an å ikle seg for å markere avstand:

«Det er jo noe som heter "The Liberation Pledge", et sånn pledge som folk tar, en sånn gaffel rundt hånda, for å symbolisere at "jeg sosialiserer ikke med folk som spiser animalsk". Eller at de ikke sitter ved samme bord som noen som spiser animalsk. Em.. For å bare si at jeg synes ikke det er greit, jeg ville ikke gjort det hvis du spiste en hund, jeg ville ikke gjort det hvis du spiste et menneske, og jeg vil heller ikke gjøre det når du spiser en ku, ikke sant».

Jonas synes også det er vanskelig å spise sammen med venner som spiser animalsk, og han peker på egg og melk som spesielt ubehagelig:

«Jeg ser ikke på det som mat, jeg ser på det som dyr. Jeg synes nesten egg og melk er det verste å se andre spise, for det anser jeg spesielt ikke som mat. Melk det anser jeg som maten til kalven, og da blir jeg liksom sånn "Åh, drikker du den melken", det er liksom.. Og egg er bare, det der er ikke riktig, det er ekkelt».

Martin besvarer spørsmålet om kjøtt er mat på denne måten:

«Jeg synes det er unaturlig å spise kroppsdel. Det strider mot alt jeg tenker og står for. Så jeg går jo ikke med skinnklær heller, for eksempel. For det er litt den samme linken som jeg har med kjøtt, at det kommer fra et dødt dyr (...). Det samme med melk, nå har jeg sikkert ikke drukket melk fra kartong på syv-åtte år. Og det, nei. Så det eksisterer ikke, på en måte. Selv om det eksisterer».

Erik sier det samme som Martin her beskriver, at det han pleide å kjøpe tidligere ikke lenger er et alternativ: *«Etter så lang tid så ble man ganske vant til at det var ikke en mulighet lenger å kjøpe kjøtt eller fisk, eller.. Det var ikke et alternativ lenger, for det var gått så lang tid at*

man liksom venner seg til det, som alt annet». Han beskriver her det å etablere nye vaner i den nye sannsynlighetsstrukturen. Fredrik forteller også om hvordan det å kjøpe eller spise kjøtt ikke lenger er et alternativ for han, etter at han ble veganer. Han peker på at det nå er like appellerende som grønnsåpe; altså ikke appellerende i det hele tatt:

«Ja, det bare, det er ikke mat nei. Så det er ikke noe vanskelig å styre unna dyreprodukter lenger, for det bare interesserer meg ikke. Hvis jeg går gjennom matbutikken da, så er kjøtt like appellerende til meg som å ta dunker med grønnsåpe fra såpeavdelingen».

Den veganske oppfatningen av virkeligheten er en ganske annen enn den gjennomsnittlige alteterens. Selv om veganerne bebor den samme fysiske verden som før, ser de den nå gjennom en helt ny, internalisert mening og virkelighetsoppfatning. Denne innebærer en ny respekt og medfølelse overfor dyr. Informantene sammenligner dyr og mennesker i større grad enn tidligere, og setter seg inn i hva det innebærer for dyret at det holdes i fangenskap før det blir til mat. De nyervervede tankene og holdningene medfører også at det å skulle spise dyr og produkter av dyr oppfattes som unaturlig.

5.4. Betydningen av oppvekst og sosialisering

5.4.1. Kulturelle forskjeller på kjøtt og dyr - betydningen av oppvekst

En av informantene, Ina, forteller at hun ble veganer da hun var tenåring. De andre ble alle veganere i voksen alder, hvorav Martin var i 30-årene og de resterende seks var i 20-årene. Alle informantene er vokst opp i Norge. Jeg stiller ikke spørsmål som direkte handler om barndom og oppvekst, men informantene reflekterer likevel mye over temaer som hva de spiste og hvordan de tenkte, knyttet til spesifikke hendelser eller vaner de hadde. Margrethe setter ord på hva oppdragelsen har å si for hvordan hun levde før hun ble veganer:

«(...) Jeg sitter med veldig dårlig skyldfølelse, for jeg har jo levd i 22 år som kjøtteter. Altså, jeg har jo blitt oppdratt på den måten. Så det har jo ikke bare vært min feil, men jeg har jo vært voksen en stund nå. Jeg har jo kunnet tenke logisk. Og liksom at jeg vil

bli bedre. Jeg vil gjøre det bedre. Jeg vil ikke være med å bidra til den industrien, og skade levende vesen».

Margrethe antyder her at det er oppdragelsens «feil» at hun tidligere var kjøtteter. Hun antyder også at det å spise kjøtt ikke er «logisk», når hun sier at «*jeg har jo vært voksen en stund nå*» og «*Jeg har jo kunnet tenke logisk*». Ifølge Berger og Luckmann skjer det en førteoretisk legitimeringsprosess i et barns primærsosialisering. I denne prosessen internaliserer man allmenngyldige kunnskaper, sannheter og tatt-for-gitt-heter, og man overtar slik den forrige generasjonens grunnverdier (Berger & Luckmann, 1966: 81). Margrethe sier videre:

«Når du er liten så ser du jo veldig mye opp på foreldrene dine, hva de tenker og hva de mener. Mamma er jo kjøttspiser, det har hun alltid vært og det er hun enda. Hun har jo alltid hatt et, i forhold til kjæledyr så har hun alltid vært veldig snill, veldig omsorgsfull, og lært dette bort til oss (...). All oppførsel som barn holder på med blir de jo lært. Enten at de ser det hos foreldrene, eller at de oppfører seg på en måte og ikke blir irettesatt».

Det Margrethe forteller er at hun i oppveksten har blitt eksplisitt lært opp til at kjæledyr skal behandles fint, samtidig som hun mer implisitt har lært at kjøtt/dyr er mat. På denne måten har hun også lært at dyr ikke er dyr, men at det er en distinksjon mellom dyr man passer på og dyr man spiser. Dette kan ses i lys av det Berger og Luckmann forteller om det å internalisere vaner, at vi da også tilegner oss kunnskaper om den sosiale verden vi er en del av (1966: 70). Berger & Luckmann peker på den implisitte samtalen med signifikante andre som det avgjørende middelet for å opprettholde individets «symbolske verden» (1966: 155).

Flere av informantene trekker frem hvordan de tidligere trakk skille mellom ulike dyr. Jonas sier: «*før så tenkte jeg at kua var mat og at hunden var et kjæledyr. Men nå tenker jeg mer at kua er et dyr og hunden er et dyr, og de er likeverdige, da*». Mari sier det på denne måten: «*Ja, men altså, vi hadde jo ikke noen gårdsdyr hjemme når jeg vokste opp, så. Vi hadde jo bare kjæledyr.. Så ja, jeg sa jeg var veldig glad i dyr, men jeg var veldig glad i kjæledyr, de jeg ikke spiste, på en måte. Egentlig*». Hun poengterer her at når hun sa hun var glad i dyr, så

mente hun kjæledyr. Sara deler et minne fra barndommen, og reflekterer over hvordan det å skille mellom ulike dyrearter var noe hun tok for gitt:

«Det er jo gjerne noe man har tatt for gitt, at disse dyrene spiser vi, og disse dyrene koser vi med og klapper på. Og jeg har jo minner fra når jeg selv var på hytta når jeg var liten, og vi fisket, og jeg storkoste meg med å sløye fisk, for eksempel. Det syntes jeg var kjempemoro. Kunne sitte å leke med et fiskehode etterpå liksom, og jeg tenkte ikke noe mer over det. Em, men jeg syntes det var helt forferdelig.. Jeg var veldig glad i hest, og syntes det var helt forferdelig at folk kunne spise hest, liksom. For det var jo favorittdyret mitt. Men det er jo sånn man er oppvokst i kulturen til å tenke og».

I følge Griswold definerer kulturen hva som er legitimt, ordentlig og normalt, og slik legger den også føringer for hvordan vi oppfører oss. Kulturen er også avgjørende for vårt fortolkningsrammeverk, altså vår bevisste og ubevisste oppfattelse av hvordan ting bør være (Griswold, 2013: 163). Martin forteller at foreldrene hans drev bondegård med melkekyr, griser og høner da han var tenåring: *«Og da tenkte jeg jo aldri på at det var unaturlig å holde på sånn».*

Da Ina ble veganer forteller hun at det handlet om å bli presentert for enkle, logiske tanker om mennesker og dyr. Det ene eksempelet beskriver hun på denne måten: *«(...) altså hvis du har et barn, da. Og så har du et eple og en kanin, tror du barnet kommer til å spise eplet og leke med kaninen, eller motsatt?».* Hensikten med dette eksempelet var å demonstrere hvordan et barn velger å handle hvis det får bestemme selv. Det andre eksempelet beskriver Ina på denne måten: *«Hvis en valp holder poten sin over en flamme, om den kommer til å ta den bort eller ikke. Sant, bare det der med at de føler smerte. Det var liksom sånne ting som jeg ikke hadde tenkt over før. I det hele tatt».* I disse eksemplene oppfordres det til veldig ukompliserte tankeeksperiment, som deretter fører til at det trekkes slutninger som at «dyr føler smerte». Ina understreker at hun aldri før hadde tenkt over disse tingene, noe som antyder at det i oppveksten ikke har blitt snakket om dyr som følende vesener. Moren til Ina var vegetarianer, men snakket aldri om det til Ina. Ina forteller *«Jeg var liksom mer som pappa, likte å grille og liksom veldig glad i kjøtt og melkeprodukter og alt det der (...) samtidig så har jeg alltid vært veldig glad i dyr (...)».* I likhet med de andre informantene drar hun et naturlig skille mellom kjøtt og dyr.

5.5. Samfunnslivet og kulturelt legitimert livsførsel

Overfor har veganisme blitt beskrevet som informantenes alternative sannsynlighetsstruktur. For å klarere forstå hvorfor de fremdeles oppfatter at denne er riktig, må den også sees i lys av «den gamle», altså det de nå oppfatter som det tankesettet og den verdenen de har bebodd og forlatt.

De åtte informantene har tatt et radikalt og synlig valg. Livsførselen deres motstrider vaner, tradisjoner og kunnskaper som er veletablerte i det norske samfunnslivet. Likevel fører de fremdeles livene sine i det norske samfunnet rent fysisk, og de er en del av den norske kulturen, med unntak av der det benyttes animalske produkter og tjenester. Som veganere har de tilegnet seg ny kunnskap, og de har lært av kilder og dokumentarer de har valgt å oppsøke selv. Samtidig som de har oppsøkt ny informasjon, har de også tillagt denne informasjonen stor mening. Selv om de bebor den samme fysiske verdenen som før de ble veganere, ser de den nå med «veganske briller». Det de observerer synes å styrke valget de har tatt om å føre en vegansk livsstil. Videre skal det presenteres refleksjoner informantene gjør seg om hvordan det øvrige samfunnslivet forholder seg til dyr, kjøtt og animalske matprodukter. Hensikten er ikke å prøve å forstå samfunnslivet spesielt, men innholdet i avstanden informantene trekker mellom det å leve som veganer og det å ikke gjøre det. Hvilke refleksjoner de gjør seg rundt dette skal her presenteres i tre kategorier. Disse er «vaner, rutiner og tradisjoner», «utdatert kunnskap» og «kognitiv dissonans».

5.5.1. Vaner, rutiner og tradisjoner

I dette avsnittet trekkes det fram eksempler som illustrerer hvordan informantene oppfatter og reflekterer rundt det de anser som nordmenns animalskgjennomsyrede spisevaner og tradisjoner. Det vil også belyses hvordan disse vanene og tradisjonene bidrar til å definere hva som oppfattes som naturlig og normalt i det generelle samfunnslivet.

5.5.1.1. Kjøttets kulturelle forankring

Informantene bruker begrepene om vaner, rutiner og tradisjoner litt om hverandre. Når informantene blir bedt om å definere norsk kultur og deretter norsk matkultur, besvarer de fleste begge disse spørsmålene med å liste opp animalske råvarer og matretter de anser for å være «typisk norsk». Dette kan ses på som en reaksjon på den tydelige avstanden de har tatt

fra denne delen av kulturen, i tillegg til det situasjonelle rundt samtalen hvor det handler mye om matvaner. Når jeg spør om informantene kjenner seg igjen i den norske kulturen, er Mari en av flere som svarer nei. Dette begrunner hun slik: «Jeg er ikke helt med på den der greia med å drikke tinemelk til frokost og spise brødskive med gulost, og dra ut og stå på ski». Martin mener at måltider ofte konstrueres av kultur og tradisjon, og beskriver det han tenker på som et typisk norsk måltid: «Det har jo litt med kultur og tradisjon å gjøre. At der skal det ligge 40 % kjøtt, 30 % grønnsaker og så resten potet eller den type ting». Mari reflekterer over norske matvaner ved å trekke linjer til hvordan hun tror en alteter tenker om veganske matvaner:

«Når to tredeler av tallerkenen vanligvis er fullt av animalske produkter så er det kanskje vanskelig å se for seg hvordan hele tallerkenen kan være fullt av bare planter, liksom. For det eneste man.. De eneste plantene man spiser er liksom kokt potet, kokt gulrot, em.. Av det som er vanlig, det er det som er de vanligste grønnsakene nordmenn spiser da, i et norsk kosthold. Så det er kanskje noe sånn de ser for seg da, når folk blir veganere, at de bare skal spise tilbehøret, liksom».

Erik reflekterer over hvor naturlig det er for hans far å spise animalsk, når det for han selv er helt uaktuelt. Han begrunner dette i farens oppvekstvillkår:

«Min far husker jo fortsatt ikke at jeg ikke spiser ting, liksom. For det er sikkert veldig uvant, han kommer jo fra bondefamilie. Mine besteforeldre drev jo gård da. Så han spør meg stadig vekk om kanskje jeg skal ha litt egg, og så har han glemt at jeg ikke spiser det og sånn (...). Jeg tror min fars glemskhet også er mer et resultat av at når man har vokst opp i bondefamilie så er det sikkert rart at sønnen liksom avstår fra alt det han har vokst opp med. Jeg vet ikke».

Jonas beskriver den norske kulturen på denne måten: «Man er veldig sånn opptatt av å gå med ull, det er den måten vi holder oss varme på, sauene skal gå i fjellet, og vi skal spise ribbe og pinnekjøtt til jul, ellers blir det verdens undergang». Også Ina og Sara trekker assosiasjoner til juletradisjoner. Sara peker på hvordan det tas for gitt at jula innebærer kjøtt: «Jeg har jo ikke spist pinnekjøtt på 10 år nå. Folk lurere på hvordan jeg klarer meg i jula, liksom. Om jeg ikke savner det, og jeg bare, øh, det er helt fjernt for meg, liksom». Ina

opplever at verdiene tilknyttet julehøytidens tradisjoner står i sterk kontrast til lidelsene de genererer for dyrene:

«Altså alltid, men spesielt i jula, så er det litt sånn ekstra tøft med.. Det er så mange dyr som blir liksom drept bare for at vi skal kose oss i jula. Som skal være en veldig sånn dere familietid og hyggelig og kjærlighet, og alt er fint og flott, men så er det sånn.. Men vi spiser jo seks måneder gamle griser som har blitt gasset i CO2-gass, og folk bryr seg jo ikke, sant, de bare snakker om hvor sprø svoren er, og..»

Martin mener at kultur og tradisjon i stor grad er med på å bestemme hvordan nordmenn spiser. Mari peker på at i de norske tradisjonene for hva som er mat, vil en veganers måltid betraktes som tilbehør. Informantenes fortellinger belyser at i det norske samfunnet er kjøtt og animalske produkter mat, og det er også å betrakte som helt normal mat.

Jonas, Ina og Sara trekker assosiasjoner til julehøytid, og bemerker at tradisjoner, spesielt tilknyttet spesifikk julemat, er veldig viktige for folk. Jonas demonstrerer at han mener det er av overdreven viktighet når han sier *«ellers blir det verdens undergang»*. Sara bemerker at for henne er det *«helt fjernt»* å skulle spise pinnekjøtt til jul, når folk spør henne hvordan hun klarer seg uten. Ina synes jula er spesielt tøff, da den ekstra tydelig markerer et skille mellom den virkelighetsoppfatningen hun lever livet sitt etter og de faktiske tilstandene i samfunnet rundt henne. Hun opplever at det for mange er veldig viktig med sprø svor på juleribba, samtidig som det for henne handler om å prøve å redde liv.

I følge Berger og Luckmann vil en rekke felles rasjonaliteter, mentaliteter, normer og vaner bidra til at et samfunn er preget av orden og forutsigbarhet (1966: 69). I informantenes refleksjoner kommer det fram et inntrykk om at kjøtt oppleves normalt og viktig for folk, at dette er en mentalitet nordmenn deler, og at disse vanene er veletablerte. Berger og Luckmann peker på vaner som en ordensmekanisme, både for individet og for samfunnet (1966: 69). Når Erik forteller at hans far glemmer at han ikke lenger spiser egg, kan det forklares med at Erik har forkastet vaner og tilhørende verdier han fikk overført fra sin far i barndommen, og at deres kognitive og følelsesmessige sentrum nå forankres i ganske forskjellige oppfatninger av virkeligheten (Berger & Luckmann, 1966: 159).

Griswold forklarer at kulturelle objekt innehar ulik mening for ulike mennesker (2013: 78). Kjøtt er en vanlig og viktig komponent i norsk matkultur, og har vært det siden effektiviseringen av husdyrindustrien økte tilgangen på kjøtt og animalske produkter (Hundstad, 2020). Lavik og Kjørstad poengterer også at kjøttets kulturelle forankring kan «representere en «buffer» mot endring» (2005: 67). Som kulturelt objekt er kjøtt spesielt forankret i det tradisjonelle, for eksempel tilknyttet julehøytid. Det er også forankret i de hverdagspragmatiske vaner folk har innarbeidet som altetere i det norske samfunnet (Berger & Luckmann, 1966: 69).

5.5.1.2. Nordmenn er «vanedyr»

Når informantene beskriver det de oppfatter som typiske, norske matvaner, trekker de på egne erfaringer og tilføyer gjerne at de selv spiste og tenkte på den måten før. De snakker derfor ut fra et ståsted av det de opplever som erfaringskompetanse. Derfor viser de også en grad av forståelse for at familiemedlemmer ikke forstår, eller at folk har vanskelig for å bryte vaner og akseptere tankemåter som bryter med det kjente og vante. Martin reflekterer over dette på denne måten:

«Ja, folk er veldig.. Eller mennesker er veldig vanedyr, da. Så når de blir utfordret på ting som de kanskje ikke har bearbeidet følelsesmessig, eller tenkt noe særlig over, så står de veldig på bakbeina, for å si det sånn. (...) Jeg synes folk kunne blitt flinkere til det. For veldig ofte tror jeg folk snakker og agerer før de har det store overblikket på det, holdt jeg på å si, eller.. Det ser jeg går veldig igjen».

At nordmenn er «vanedyr» er et inntrykk som går igjen hos flere av informantene. I denne sammenhengen er det også et begrep med en ny meningsdimensjon, da informantene i større grad enn andre sidestiller mennesker og dyr i «antispeciesismens» ånd (Sagdahl, 2019). Under begrepet «vanedyr» tilføyes det forskjellige trekk som informantene bruker for å beskrive «folk flest». Flere av informantene påpeker for eksempel at nordmenn generelt er redde for forandring, og at det er viktig for folk å bevare det kjente, komfortable og normale ved dagliglivet. De påpeker også at det kulturelle og tradisjonelle oppleves personlig for folk, og at når noen foreslår forandring oppleves det som et angrep på identitet og personlige verdier.

Margrethe viser forståelse for at folk ikke vil slutte å spise animalsk, og begrunner det med faktorer som rutiner, flokkmentalitet, vaner over tid, og opplevelsen av at ens person er under angrep:

«Folk er livredde for forandring. Vi er jo rutinedyr, vi er jo dyr – vi er rutinedyr og flokkdyr. Sånn som veldig mange andre dyr som vi bruker i industrien, for eksempel. (...) Og ikke sant, når folk har levd 40 år med å spise kjøtt, så er det jo ekstremt vanskelig å bytte over, og det skjønner jeg jo. Veldig mange føler kanskje at det blir et personlig angrep på dem, fordi at de har spist kjøtt så lenge, og at de enda gjør det, og ikke vil bikke over».

Ina opplever også at budskapet om veganisme blokkeres av slike mekanismer, når hun gjennom aktivismearbeid forsøker å øke folks bevissthet om dyrenes lidelse:

«Og jeg føler at det ikke alltid hjelper og bare prate med folk. Fordi man blir jo ganske defensiv, fordi det handler om.. Jeg vet ikke, man føler seg kanskje litt angrepet uansett hvordan man prøver å fremstille det, men det handler jo om liksom mattradisjoner, og det står veldig sterkt hos folk».

Ina påpeker at budskapet om veganisme, som for henne handler om dyrs lidelse, oppfattes som et angrep på mottakeren og hans eller hennes mattradisjoner. Margrethe sammenligner det å prøve å konvertere samfunnets eldre til veganisme med det å skulle innføre enevelde i Norge, og påpeker at «Det går ikke an å kunne se for seg»:

«At man ikke tenker over at, sant eldre har jo hatt det på en helt annen måte enn det vi har hatt. At man ikke tar hensyn til det. De er jo ekstremt kjappe til å komme i forsvarsposisjon, og man må være litt forsiktig. Sant, det blir jo et veldig sårt tema. Jeg har jo veldig mange eldre slektninger, jeg har enda tre oldemødre som er i live. Med de, de skjønner jo ikke veganisme, de er jo så gamle, de er over 80 år gamle. Men det er klart, det her er mennesker som har levd under krigen, som har levd i en tid hvor man spiste det man hadde. (...) Ting har vært på en måte så ufattelig lenge. Og det er som at det plutselig skal bli enevelde i Norge, ikke sant, det blir jo en helt sinnssyk omstilling. Det går ikke an å kunne se for seg».

Som flere påpeker, anser de ikke kjøtt som mat i det moderne Norge. Jonas har likevel forståelse for at andre gjør det:

«Jeg anser ikke det som menneskemat (...) men jeg har liksom forståelsen for at folk spiser kjøtt, på den måten at det er en sosial struktur, og at de er bygd inn i dette samfunnet hvor man spiser kjøtt og det er vanskelig å bryte normene og sånn».

Jonas begrunner folks spisevaner med det norske samfunnets sosiale struktur. Han betegner det som å være *«bygd inn i dette samfunnet hvor man spiser kjøtt»*.

Som påpekt mener Berger og Luckmann at mennesker er født med en iboende ustabilitet. Ut fra dette springer det et behov om at samfunnets objektive eksistens må legitimeres og internaliseres, for at den sosiale verden man er en del av skal oppleves som meningsfull (Berger & Luckmann, 1966: 69). Dette kan bidra til å belyse det informantene mener når de sier at folk er redde for forandring. Det handler ikke nødvendigvis om å være direkte redd, men om å oppleve forandring som virkelighetsrøkkende. I samsvar med det informantene opplever som typiske trekk ved det norske samfunnslivet, påpeker Berger og Luckmann *«at rekke felles mentaliteter, rasjonaliteter, normer og vaner bidrar til at et samfunn er preget av en viss orden og forutsigbarhet»*. Samfunnslivet er en menneskelig konstruksjon, og med bakgrunn i vår artsspesifikke fleksibilitet innebærer dette at konstruksjonene og aktivitetene som utgjør samfunn og kultur betinges av faktorer som nasjonale minner, og prosesser av overføring og legitimering (Berger & Luckmann, 1966: 69; Hestmark, 2018: 97; Griswold, 2013: 165).

Til tross for at hun er sterkt uenig i at mennesker skal spise og bruke dyr, viser Margrethe mye forståelse for at de eldre ikke forstår veganisme. Hun poengterer at *«de har hatt det på en helt annen måte enn det vi har hatt»*. De eldre i samfunnet har kulturelle rasjonaliteter, normer og vaner basert på det Griswold kaller for nasjonale minner (2013: 165). I tillegg er dette de samfunnsmedlemmene som «var der» når den institusjonelle ordningen for effektivisering av jordbruk og husdyrhold var i anmarsj, som løsning på utfordringer og problemer i samfunnslivet, som protein- og vitaminmangel, fattigdom og generelt lavere levestandard (Berger & Luckmann, 1966: 83; Franklin, 1999: 4). Dette er også foreldrene til

foreldrene til foreldrene til Margrethe. Deres erfaring innebar at «*man spiste det man hadde*», men så ble levestandarden bedre og problemene fikk løsninger. Margrethe beskriver det som «*et veldig sårt tema*». Ina peker på betydningen av representasjoner, og at nærhet til landbruket skaper tillit:

«Altså jeg tror at de aller aller fleste har enten selv vokst opp på gård, har noen i familien som driver med landbruk og sånn, og det tror jeg gjør at man kanskje har mer sympati kanskje, eller mer.. Vertfall at man stoler mer på hvordan landbruket selv fremstiller seg, da».

I dette kapitlet viser eksemplene informantene trekker fram hovedsakelig to kategorier for nordmenns animalske vaner: De tradisjonelle og de hverdagspragmatiske. Disse flyter også litt inn i hverandre. Det tradisjonelle settes høyt og knyttes til kjærlighet, høytid, komfort og alt man setter pris på med kjente rutiner. Tradisjonene vil man bevare. Vaner i hverdagen er i hovedsak knyttet til rutinepregede, pragmatiske løsninger som gir mening. Vanene gir stabilitet og forutsigbarhet, og de bevares i sin innarbeidede automatikk. Det å skulle gjøre noe annerledes er en ikke-tanke. Det er dette Erik beskriver i eksempelet om hans far som glemmer at han ikke spiser egg. Det å spise animalsk er en naturlig del av hverdagen, og det er en vane som gir mening på samme måte som det å pusse tennene eller ta på sko. Når da noen, som Erik, bryter med denne vanen, krever det anstrengelse av hans far å huske på dette.

5.5.2. Utdatert kunnskap

Informantene uttrykker på forskjellige måter et inntrykk av at nordmenn tror de kan mer enn de egentlig kan, både hva gjelder dyrevelferden i husdyrindustrien, og spesielt i forbindelse med behovet for animalske komponenter i et sunt kosthold. Jonas forteller at hans farfar tror det er farlig å ikke spise fisk, for det er det han selv har lært. Han forteller:

«Ja, farfaren min er veldig bekymret. Han er veldig redd for vitaminmangler, og han er veldig fastlåst i det at man må spise spesielt fisk og sånn da (...) det går ikke inn i hodet til farfar uansett hvor mye meg og søsteren min sier ifra til han at det ikke er farlig, han tror fortsatt det er farlig».

Som tidligere påpekt, har flere aspekter ved samfunnet endret seg betraktelig i løpet av noen få generasjoner, og det er derfor riktig å si at informantenes besteforeldre vokste opp i en annen tid. Mye har endret seg når det kommer til råvaretilgjengelighet, kunnskap om matens næringskomponenter og den generelle risikoen for mangelsykdommer. Et eksempel på dette er som nevnt jodmangelstruma, som var svært utbredt i Norge fram til 1950, når melkeproduksjonen var effektivisert og det ble avgjort at melkekyr skulle få tilskudd av jod i foret (Waage, 2016). Jonas sier at farfaren tror det er farlig å ikke spise fisk, da han er redd for vitaminmangler. Dette kan for eksempel bunne i kjennskap til samfunnets historisitet med jodmangel og de avleirede minnene om konsekvensene ved å ikke spise fisk. På bakgrunn av dette oppfattes det å spise fisk som rasjonelt og viktig, og som Dean påpeker så brukes det som er rasjonelt ofte synonymt med det som er sant (2010: 27).

Martin har det samme inntrykket om melk: *«Jeg sier ikke at folk er dumme, men at de gjerne svarer ut ifra hvordan ting har vært før, for å si det sånn (...). At de tror at hvis de ikke drikker melk så dør de nesten»*. Mari trekker også fram betydningen av hva folk har blitt fortalt om hva de må spise:

«Jeg tror det er mye kunnskapsmangel, og folk har fått innprentet det, alltid i hodet sitt, at.. Man må spise fisk og kjøtt og drikke melk (...). Folk blir jo redd for at ungene deres skal bli syke, da. Og det.. Så klart skjønner man det, man gjør jo det».

Mari har også inntrykk av at folk er redde for sykdom, og hun sier at hun skjønner det. Eksemplene viser at vitenskapsbasert kunnskap om at kjøtt, fisk og melk inneholder forskjellige viktige næringskomponenter, fungerer i seg selv bekreftende og legitimerende for hvilken mat som bør spises for å unngå sykdom. Berger og Luckmann peker også på at kunnskapslageret i et samfunn er inndelt i roller og spesialfelt ut fra relevans, og at de forenkles i prosessene av formidling og overføring (1966: 90). Dette kommer til uttrykk i Margrethes eksempel fra et julebord. Margrethe sier at: *«Folk har ikke nok informasjon. Og feil informasjon!»*. På julebordet ble det bemerket av en kvinne at det bare var rart å ikke spise melkesjokolade, ettersom kyr uansett produserer masse melk. Kvinnen ble forklart at kyr produserer melk fordi de årlig blir kunstig inseminert og får kalv. Kalven tas bort fra mor og får melkeerstatning, og derfor får vi melk. Kvinnen reagerte med å bli sint, og sa at dette var løgn.

Fredrik og Sara snakker begge om at de ofte får spørsmål om hvordan de får i seg proteiner, og påpeker at folk har inntrykk av at kjøtt og proteiner er samme ting. Sara trekker også fram et eksempel som demonstrerer forenklete, pragmatiske kunnskaper om næringsstoffer i mat: *«Folk er nysgjerrige. Hvordan får jeg i meg de og de proteinene, eller hvordan.. En kollega av meg som spurte meg hvordan jeg får i meg jern hvis jeg ikke spiser leverpostei. Så jeg bare, jo nå skal du høre, haha»*. Kollegaens spørsmål er et eksempel som viser til betydningen av pragmatisk hverdagskunnskap; hvis hun spiser leverpostei så får hun i seg jern, og det er alt hun trenger å vite.

Flere av informantene forteller at de ofte får høre at et plantebasert kosthold er et unaturlig kosthold, altså det samme som de selv mener om det animalske. Dette er blant annet på bakgrunn av risiko for mangelsykdommer, og at det for eksempel ikke finnes plantebaserte kilder til vitaminet B12 (Norsk Helseinformatikk, 2022). Alle informantene sier at de tar tilskudd av B12, og noen nevner også jod og omega-3. Ina mener det er feil å kalle et animalsk norsk kosthold for mer naturlig enn et vegansk. Hun begrunner det på denne måten:

«Men sånn som det er nå så får jo husdyrene kobolt-tilskudd, som er for å få B12. Så husdyrene får jo også B12-tilskudd, så jeg bare tar det selv i stedet for å filtrere det gjennom et dyr, så det er ikke noe jeg tenker på nå (...). Folk tar D-vitamin fordi de bor i Norge, det er vinter, det er mørkt, det er ikke sol.. Liksom, betyr det at måten vi lever på er unaturlig? Kanskje alle burde leve i jungelen da, jeg vet ikke. Hehe, nei, jeg tenker ikke så mye på det».

I dette delkapittelet identifiseres det spesielt to begrunnelser for det informantene oppfatter som kunnskapsmangel. Den første er at de handler ut fra tyngden i argumentet om at «sånn har det alltid vært». Mitchell Dean forklarer dette med at det normale og rasjonelle i et samfunn ofte brukes synonymt med hva som er sant (2010: 27). Griswold forklarer at samfunnets historisitet fungerer kulturelt legitimerende for det et samfunnet betegner som normalt og sant (2013: 165). Den andre grunnen informantene oppgir springer ut fra den første, og handler om den pragmatiske hverdagskunnskapen som ligger til grunn for våre innarbeidede vaner (Berger & Luckmann, 1966: 91). Ved at den pragmatiske kunnskapen

virker til sin hensikt, etablerer også den seg som sannhet, og det å endre tilnærming synes meningsløst.

5.5.3. Kognitiv dissonans

Griswold viser til sosiolog Paul DiMaggios begrep om kognitiv automatikk; menneskers kulturelle, skjematisk forutsetninger for sortering av informasjon (2013: 168). I det norske samfunnet vil for eksempel en gård med griser kognitivt knyttes til produksjon av mat, og oppdrett av goldenretrievere knyttes til kjæledyr. En veganer streber etter å tenke på grisen og hunden som likeverdige dyr.

I samtalene med informantene var det flere som trakk frem eksempler på det Mari begrepssetter som «kognitiv dissonans». Dette handler om at kognitive elementer er i konflikt med seg selv, og demonstrerer her nordmenns naturlige tilbøyeligheter til å skille mellom dyr og dyr, og lidelse og lidelse (Svartdal, 2022). Det handler også om fremmedgjøringselementet i husdyrindustrialiseringen, der dyrenes livsløp og påfølgende slakt og foredling er fjernet fra hverdag og virkelighet, selv om man vet at dyr slaktes for å bli til maten man spiser. Flere av informantene synes dette er rart, selv om de også tenkte på denne måten før de ble veganere. Mari forteller:

«Em.. Det bare, det er så utrolig rart, liksom. Å se den kognitive dissonansen til folk. Det er ingen som vil se dyr bli slaktet, men de kan fint gå på butikken og kjøpe produkter av det. Em.. Folk er imot pels, men spiser likevel kjøtt. Det er litt sånn.. Hæ? Og.. Ja, påstår at man elsker alle dyr, men så spiser man noen av dem, som jeg selv har gjort. Og vegetarianere som er veldig stolte over at de er vegetarianere, men de bidrar fortsatt til.. død, ved å spise meieriprodukter og egg og sånn. Så folk sier en ting og gjør noe annet. Og det er vell, det er litt spes, liksom».

Martin sier det på denne måten:

«Jeg kunne ikke.. Eller jeg tror at veldig få som spiser kjøtt kunne gått bort til et lam og tatt livet av det, partert det og spist det. For det er jo den.. Men det er veldig sånn dobbeltmoral da, at hvis noen for eksempel ser en and som har frosset fast ute på

vannet så risikerer de kanskje livet sitt for å redde den. Og så neste dag så spiser de and til middag, skjønner du hva jeg mener».

I informantenes tilfeller valgte de å bli veganere når de ble klar over konsekvensene de mener det har for dyr, helse og miljø at en spiser det som er animalsk. De mener generelt at folk har for lite kunnskap, men de har også blitt oppmerksomme på at folk «ikke bryr seg», eller ikke ønsker å bli konfrontert med disse konsekvensene på samme måte som dem selv. Ina drar paralleller til hvordan hun selv opplevde det da hun ble veganer:

«Fordi det blir liksom.. Når du blir veganer så blir det litt som en helt ny verden som bare liksom "What? Alt har vært en løgn", eller sant, så blir man liksom sur og så... Prøver man å liksom formidle den åpenbaringen man har fått og så er det ingen som liksom.. Ja, folk bryr seg jo ikke (...). Men det er ikke så lett, for folk vil jo ikke, ja, vil jo ikke ta innover seg at vi har slakterier, og hvor forferdelige de er, og.. Hvordan grisene blir liksom gasset med CO2-gass, og sånne ting».

Erik nevner også dette i forbindelse med hvordan han velger å snakke til andre om veganisme:

«Med en gang jeg begynner å snakke om lidelse og dyrevern og sånn, så kjenner jeg at jeg mister folk, da. At det er litt sånn.. Det blir litt preachy da, og så kanskje man treffer en nerve, sånn ja. Så jeg vil heller på en måte inspirere til at andre skal bli bedre mennesker enn å liksom shame for mye».

Erik mener at folk ikke er åpne for å høre om lidelse og dyrevern fordi det treffer en nerve. Fredrik mener også at folk velger vekk å få innsikt i hvordan maten blir laget, fordi det er mer komfortabelt. Jeg spør om han tror at nordmenns kjøttspisevaner handler om kunnskapsmangel:

«I hovedsak kunnskapsmangel, men så er det jo kanskje også at man er litt ignorant. For man har ikke lyst til å vite hva som egentlig skjer i et slakteri. Altså, blod og innvoller er ikke noe kult, det er ikke noe folk oppsøker selv. Men jeg vil jo si det er kunnskapsmangel».

Da Sara valgte å bli veganer, sa hun at hun ønsket å ta innover seg hvordan dyrene har det i industrien, fordi da kunne hun ikke være med å støtte det lenger. Dette får hun reaksjoner på av venner: *«Ofte når jeg snakker med venner om det så sier de gjerne ”Ja, men du må ikke tenke på det” eller ”Du må ikke tenke på hvordan dyr blir behandlet”, man fortsetter å ha samme vanene som man har, da».*

I det første eksempelet viser Martin til det han kaller dobbeltmoralen i folks tilbøyelighet til å risikere mye for å redde et dyr i nød, for så å spise samme type dyr til middag dagen etter. Han utdyper disse motstridende tilbøyelighetene med å reflektere over hvordan folk forholder seg til produksjonen av kjøtt:

«Det er jo fordi de blir adskilt til den prosessen, da. Som skjer fra de blir tatt ut fra gården og så inn i slaktebil, og inn i slakteriet. Den prosessen eksisterer jo ikke hos folk flest. Og så er det de som på et eller annet nivå vet hva som skjer, men de vil ikke se det. For da vet de at de vil få et problem med det. Så det er mange som ikke vil ta et oppgjør med ting, for de har så vanskelig for å gi slipp på ting. At de vil ikke forholde seg til det. Det synes jeg er, ja.. Folk må gjøre hva de vil da».

Jonas forteller at han var en av dem som ikke ville «se det», altså dokumentasjon på hva som skjer i kjøttindustrien, da han selv var alteter og søsteren hans aktivt gikk inn for å «veganisere» han:

«Søsteren min prøvde å overbevise meg, da. Og så prøvde hun først med å sende meg masse bilder fra slaktehus og fra sånn kyllingfarmer og sånn, da, for det var liksom det som var mye snakk om da. Og så var jeg sånn nei, det her vil jeg ikke se, jeg vil ikke vite noen ting om det her».

Margrethe sier på den ene siden at folk må ha bevis, men at de også velger å ignorere:

«Folk må ha bevis, og det tror jeg også er problemet som gjør at ikke så veldig mange blir veganere, for at de ser ikke hva som skjer i industrien. De ser ikke hva som skjer

bak lukkede dører, ikke sant. Og de velger da å ignorere det. Og folk... Mennesker er jo veldig enkle av natur, og de vil ikke ta tak i det de ikke ser».

I delkapittel 5.5.2. *Utdatert kunnskap* ble det presentert at informantenes inntrykk og oppfatning er at folk flest besitter mye utdatert kunnskap om animalsk mat og helse. Derfor anser de noen komponenter som nødvendige, og det nevnes både fisk, kjøtt og melk og leverpostei. I dette delkapittelet kommer det fram at det animalske ikke bare oppleves nødvendig, det er også ønsket. Det oppfattes også som naturlig og normalt. Mari snakker om kognitiv dissonans som et uttrykk for det hun anser som manglende logikk i nordmenns holdninger til dyr. I eksemplene trekkes det skille mellom det umiddelbare og håndgripelige, og det som foregår på en gård eller et slakteri langt borte, altså det som er satt i et industrielt system. For Mari, som er veganer, er dette kognitiv dissonans, men eksemplene viser at det for alteterne kan betegnes som det Griswold kaller kognitiv automatikk. Kognitiv automatikk er konstruert på bakgrunn av våre kulturelle, skjematiske forutsetninger, og hjelper oss å effektivt organisere informasjon i hverdagen (Griswold, 2013: 168). At en alteter redder en and som sitter fast på isen og deretter spiser and til middag, kan derfor ses på som resultat av kognitiv automatikk i det situasjonelle. En and som fryser ihjel på isen lider unødvendig, men en and som dør industrielt avlives nødvendig.

Informantene mener også at folk med vilje velger bort å vite. Fredrik sier det som at «*Altså, blod og innvoller er ikke noe kult, det er ikke noe folk oppsøker selv*». I Lavik og Kjørstads SIFO-rapport, «*Kjøtt, holdninger og endringer – 1997 til 2004*», ble det kartlagt at tre fjerdedeler av den norske befolkningen har tillit til den norske kjøttindustrien (Lavik & Kjørstad, 2005: 18). Under dette var dyrevelferden det aspektet forbrukerne oppga å ha minst tillit til. Lavik og Kjørstad forklarer dette som en mulig konsekvens av kritiske TV-program, på bakgrunn i undersøkelser som bekrefter at slike gjør sterkt inntrykk på «folk flest» (Lavik & Kjørstad, 2005: 55). Dette var også tilfellet for flere av informantene, som valgte å eksponere seg for en kritisk og grafisk dokumentar. Informantene har gjennomgått det Berger og Luckmann kaller for en alternering. De har vært gjennom en resosialiseringsprosess, og dette innebærer at de har funnet sitt «*kognitive og følelsesmessige sentrum*» i en ny sannsynlighetsstruktur (Berger & Luckmann, 1966: 159). En alteter bebor en ganske annen virkelighet og vil derfor både tenke og handle ut ifra andre betingelser.

5.6. Økonomisk distribusjon av kultur & styring som sannhetsproduksjon

I forrige delkapittel ble det presentert hvordan informantene reflekterer over nordmenns holdninger og kunnskaper tilknyttet kjøtt og animalsk mat. Eksemplene demonstrerer hvordan mennesker har ulike forutsetninger for å tilegne kulturelle objekter mening, noe som kan forklares med det Griswold påpeker om at «*ulike mennesker vil ha ulike forventningshorisonter*» (2013: 81).

I informantenes tilfeller handler valget om veganisme om at de ble introdusert for informasjon de opplevde som omveltende, og at de fikk innsyn i de vanligvis «usynlige», institusjonelle ordningene hvor dyr blir til mat ved at «liv blir til død». Alle informantene oppgir nå å være veganere fordi de har internalisert en ny oppfattelse- og forståelse av dyrs egenverdi, rettigheter og lidelse. Dette valget medfører at de ser på det norske samfunnslivet og den norske kulturen gjennom sine «veganske briller». Flere oppfatter at kulturelle vaner og tradisjoner vedlikeholder utdaterte ordninger og kunnskaper. Martin uttrykker det slik:

«Det er mange som bare gjør ting fordi det har vært en tradisjon, eller det har vært en del av kulturen (...) Ja, at man bruker det som.. Hva skal man si, ikke som en mal for hvordan man skal leve, men at det blir.. At de kanskje gjør seg litt blinde på de andre sidene».

Wendy Griswold kaller det for kulturelt betinget makt når «*historiske overførte meningsmønster former B's holdninger til at A's handlinger og krav er legitime eller riktige*» (2013: 165). Informantene har alle opplevd å være «B», sett i lys av sosialiseringssprosessen, og de opplever å ha vært begrenset av samfunnets kulturelle betingelser for hva som er naturlig og normalt. Kulturen kan også gjøre blind (Griswold, 2013: 166), men hvor skillet går mellom det å være påvirket og det å være «blind» er opp til den enkelte å vurdere, innen lovlighetens rammer. Martin mener at mange «*gjør seg litt blinde*» på «*tradisjon*» og «*kultur*», og sikter med det til hvilke grunner folk har for å handle som de gjør.

5.6.1. Kulturelt distribuert usannhet

Videre i dette delkapittelet presenteres informantenes holdninger til hvordan konserner for animalske produkter markedsfører seg selv. Som tidligere belyst er det deres inntrykk at

mange nordmenn besitter utdatert kunnskap og har feilaktig informasjon om animalske matprodukter og den animalske industrien. Informantene mener at dette bunner i flere ting, og det er tidligere pekt på kulturell historisitet og nasjonale minner, pragmatisk hverdagskunnskap og avstand til de fleste produksjonsledd.

Informantene vektlegger også betydningen av representasjoner, og flere trekker fram konsernet Tine som eksempel. Tine er leverandør av melk og melkeprodukter, og flere av informantene peker på melkeprodukter og egg som årsak til større lidelse enn kjøtt. Jonas snakker om melk og egg på denne måten:

«Melkeindustrien er jo helt forferdelig og samme med høneindustrien og. Og da er det sånn nesten at jeg heller vil at dyret skal være dødt, enn at man skal leve gjennom det å føde en kalv flere år på rad, eller bo tett i de herre hønsehusene (...). Men folk er sånn "Man skader jo ikke dyret, det dør jo ikke", men så tenker jeg at av og til er det bedre å være død enn å leve så tettpakka som hønene gjør. Men jeg kunne heller ikke funnet på å spise kjøtt, men det er liksom et argument jeg har til folk da, at jeg heller skulle ha spist, hvis jeg måtte, noe som var dødt enn noe som har lidd og fortsatt lider for at jeg skal få melk eller egg, liksom».

Martin er løper, og opplevde å bli kvitt betennelsesplager i foten da han eliminerte melkeprodukter fra sitt kosthold. Han beskriver dette som «*nesten for godt til å være sant*». Han er en av informantene som har sterke meninger om melkeprodukter som negativt for menneskers helse, og han har sterke meninger om de som distribuerer slike produkter. Martin bruker begreper som «*påprakking*» og «*pushing*» for å beskrive hvordan animalske produkter markedsføres, og påpeker at dette er medvirkende til at han tar avstand fra animalske produkter generelt:

«Jeg føler det er veldig sånn påprakking (...). Det er jo en grunn til at jeg er litt imot, eller tar avstand fra animalske produkter, fordi det blir liksom pushet ut på folk hele veien. I fra store konserner, sånn som Tine, at "spis dette for det har vi gjort i hundre år", holdt jeg på å si, at de... Men det er jo egentlig, det er jo ikke, for meg så er det ikke naturlig å drikke melk i det hele tatt (...). Men det er blitt så vanlig at det blir nesten merkelig hvis du ikke drikker melk eller spiser ost eller.. Men det er jo, det

hadde jo vært mer naturlig om vi drakk sjimpansemelk eller sebramelk, for eksempel. For det ligner mer på menneskemorsmelk, med tanke på verdier av næringsstoffer og sånn. Sånn som kumelk har jo alt for mye protein til menneskekroppen (...)».

Martin påpeker her noe nærliggende til det Tine også sier selv på sine nettsider, når han sier at «dette har vi gjort i hundre år». På nettsidene til Tine uttrykkes dette som «lidenskap og kjærlighet til tradisjoner bygget gjennom mange år» (Tine (u.å.). Argumentet med å gjøre noe fordi det er tradisjon, har Martin tidligere avfeid ved å si at folk «gjør seg kanskje litt blinde på den andre siden». Han understreker hvor unaturlig han mener det er å drikke melk, ved å sammenligne næringsinnholdet i menneskers morsmelk med sjimpanse- og sebramelk. Dette demonstrerer at han har ervervet sin kunnskap om kosthold fra andre kilder enn nordmenn flest. Han understreker sin oppfattelse av at melkeprodukter er unaturlig, ved å belyse hvordan det fra naturens side er ment å være for kalven:

«Det er noe som heter casomorfin i melka, og det er et stoff som trigger reseptorer i hjernen, og det er der for at det skal sørge for at kalven ikke slutter å drikke melk. Så kalven skal på en måte bli avhengig av det da, for den trenger.. Eller hvis den mister matlysten da, så skal den trigges til å ville drikke melk likevel. Og den slår jo ut på mennesker også, den avhengigheten».

Videre peker han på hvordan produktene markedsføres som direkte sammenhengende med sunnhet og god helse på implisitt vis, ved at de eksplisitt knyttes til toppidrettsprofiler:

«Jeg synes det er viktig at det kommer fram at du ikke er nødt til å leve sånn som du gjerne har fått prasket på deg, at du er nødt til å drikke en liter melk, og spise mange kilo kjøtt for å fungere liksom (...). For eksempel Tine sponser skilandslaget, og idrettsutøvere generelt. Så da tenker gjerne folk at det er en selvfølge at du må drikke melk for å være toppidrettsutøver for eksempel, eller at de drikker sikkert mye melk siden, alt det der greiene der, ikke sant. Og det synes jeg er litt sånn.. Ja, jeg vet ikke helt. Men som sagt, det er alltid mye penger med i bildet. Sponsing og.. Ja, dessverre».

Martin påpeker her den gunstige effekten av «positive avvikere», som Outi Lundahl betegner det i sin undersøkelse om veganisme-diskurs i britiske Daily Mail (2018: 7). Dette eksempelet

innebærer også nordmenns kulturelle, skjematisk forutsetninger for å knytte tillit, og kanskje kjærlighet, til skilandslaget (Griswold, 2013: 168). Han indikerer også at han mener at dette er den rådende sannheten folk blir presentert for, og at «*det er viktig at det kommer fram at du ikke er nødt til å leve sånn*». Til slutt trekker han også fram betydningen av penger og sponing. Ina peker også på Tine som salgs-strateg, når hun selv forklarer hvordan hun som vegansk forbruker handler strategisk for dyrenes beste:

«Jeg vil gjerne støtte at Tine, som det største liksom meieriselskapet i Norge, begynner å gå mer over i plantebasert melk. Og der må jeg liksom gå litt imot det der at jeg liker ikke Tine, fordi jeg liker ikke hvordan de er strukturert. Ja, ikke sant, hvordan de maler hele meieribransjen som veldig fin og.. Familie og hele den greia der».

På sine nettsider beskriver Tine seg selv som «*en ledende, norsk merkevareleverandør*», og som forbrukerne har kåret som Norges mest bærekraftige selskap tre ganger, i den landsomfattende Sustainable Brand Index-undersøkelsen (Tine (u.å.) & Tine, 2021). På nettsiden står det også at «*Hver dag lager vi produkter med lidenskap og kjærlighet til tradisjoner bygget gjennom mange år på en rekke meierier i landet vårt*» (Tine (u.å.)). Tine kan slik pekes på som en skaper og vedlikeholder av kulturelle objekter innen mat og helse, og det kan også anses som et kulturelt objekt i seg selv, ved at det som selskap er bærer av tradisjoner tilknyttet mening. Når Tine produserer produkter som melk, ost og brunost, produserer de også kultur. Griswold påpeker at stabile systemer for kulturell produksjon må respondere på sosial endring, noe som også kan anses som tilfellet når Tine lanserte plantemelk i 2017, i tråd med undersøkelser som viser økt interesse for vegetarprodukter (Griswold, 2013: 76; Gonera & Milford (2018) i Bugge & Alfnes, 2018: 15; Lange, 2022).

5.6.2. Veganisme er politisk

Når Erik blir spurt om hva det innebærer for han å være veganer, svarer han blant annet: «*at jeg prøver så godt jeg kan å boikotte alle produkter som har eller består av eller på en eller annen måte har brukt dyr i produksjonen*». Jeg spør om det er viktig for han å markere avstand ved å kalle det boikott, hvorpå han svarer dette:

«Ja. Det er en ganske sånn høyst politisk ting også for meg da, fordi jeg synes jo, uten å gå for mye inn på detaljer, så synes jeg jo bare generelt at liksom staten driver jo

liksom informasjonskanaler som pusher animalske produkter, og det er liksom, det er så sterkt knyttet opp mot vår kultur å konsumere dyreprodukter. Og... Det er derfor jeg føler at veganisme også er politisk fordi det er liksom lagt veldig opp til at vi skal forbruke animalske produkter. Så derfor kaller jeg det boikott».

Likt som Martin bruker Erik begrepet «*pusher*», når han hevder at staten driver informasjonskanaler som «*pusher*» animalske produkter. Videre trekker han linjer mellom konsum av «*dyreprodukter*» og norsk kultur, og sier at det er «*lagt veldig opp til*» dette. Han sier videre:

«Jeg synes bare det er et interessant poeng at man som barn og gjennom disse ernæringsmodellene, at man der også lærer opp til at man skal spise og drikke animalsk. Vi har liksom disse informasjonskanalene for meieriprodukter, og... Som jeg synes er ganske snodig».

Erik peker her på at barn lærer til å spise og drikke animalsk gjennom ernæringsmodeller, altså at det ikke bare handler om kulturelle og tradisjonelle spisevaner, men om hva man lærer om ernæring fra det offentlige. Dette er et eksempel på hvordan skolen er en sosialiserende og handlingskanaliserende institusjon, og at vi av styringsorganer dannes og utdannes til å ta vare på egen kropp og helse (Berger og Luckmann, 1996: 66 & 75). Dette er også et eksempel på det Foucault betegner som biopolitisk styring ved selvstyring, ved at kroppens helse er et styringsobjekt for overordnede styringsorganer, og ikke for selvet alene (Dean, 2010: 118 & 27).

5.6.3. Ernæringsmodeller og industrielle glansbilder

I intervjuene stiller jeg spørsmål om informantenes forhold til husdyrindustrien, og hva de synes burde gjøres annerledes. Dette er et tema som hos de fleste vekker engasjement, men også motløshet. Erik og Martin mener at animalske produkter pushes og prakkes på folk, og at det er sterkt knyttet opp til norsk kultur å spise på denne måten. Erik, Martin og Ina peker på hvordan det trekkes på kulturelle verdier i markedsføring av animalske produkter og behovet for disse, for eksempel i forbindelse med Tines fokus på tradisjoner og bruk av det norske skilandslaget. Erik peker blant annet på statlige informasjonskanaler som pådrivere for

animalskbasert matkultur. Flere av informantene uttrykker misnøye når det kommer til offentlige representasjoner av ernæringsinformasjon tilknyttet animalske kilder.

Erik trekker fram ernæringsmodeller for barn, hvor barn læres til å spise og drikke animalsk. Mari ble fortalt det samme på universitetet. Hun forteller at hun deltok på universitetsforelesninger om norsk matproduksjon, hvor alle foreleserne var fra «Institutt for husdyrvitenskap». Ifølge Mari innebar forelesningene det hun oppfattet som mye skjønnmaling av norsk dyrevelferd, i tillegg til et ensidig fokus på helse. Hun forteller: *«Det kom en veterinær fra mattilsynet og skrøt sånn av den norske dyrevelferden, liksom. Hele faget gikk på en måte ut på å overbevise oss om at vi måtte spise dyr, hehe. Hvis ikke så går det galt»*. Som de andre informantene har Mari en oppfatning av at dyrevelferden i norsk husdyrindustri ikke er god nok: *«Det kommer jo stadig vekk avsløringer i nyhetene fra gårder og sånn. Om hvordan dyr har det, em.. Og da er det vanskelig å se for seg at det kjøttet man kjøper på butikken, at det ikke gjelder det, på en måte»*. Hun forteller videre: *«Og hun damen som hadde forelesninger om ernæring, da, hun nevnte ikke kosttilskudd med et ord, det var bare sånn.. Hun sa basically sånn, "hvis du ikke spiser dyr så dør du", hahaha»*.

Mari opplevde universitetsfaget om norsk matproduksjon som en leverandør av feilaktig sannhetsrepresentasjon; altså av informasjon som representerte stykker av sannheten. Dette er et tema som er gjennomgående i informantenes fortvilelse, at det de mener presenteres som sannhet for samfunnet kun er utvalgte representasjoner av et større bilde. Mari mener for eksempel at foreleseren kunne snakket om kosttilskudd. Som tidligere nevnt mener Ina at nordmenn flest har gårdsdrift i slekt eller vennenettverk, og at dette medvirker til at folk har tillit til norsk dyrevelferd, selv om hun mener de ikke alltid burde ha det. Hun mener at landbruket viser fram glansbilder, og hun oppfatter nordmenns inntrykk av norsk dyrevelferd på denne måten:

«Med, ikke sant, god dyrevelferd, som er et veldig stort fokus for landbruket. De pusher veldig på det. Og så viser de jo et glansbilde, men når man da prøver å eksponere at "men det her er jo et glansbilde!". Sånn som for eksempel «Griseindustriens hemmeligheter», som Norunn, som var på Brennpunkt. Nå har hun holdt på med det i fem år, ikke sant, og har satt seg veldig grundig inn i det, og faktisk funnet masse feil og ulovligheter i industrien. Men da tror jeg, for mange, altså for

mange så var jo den veldig sann.. Wow. Men jeg tror også for mange at man tenker veldig at dette her er enkelttilfeller, sann skal det ikke være, det er ikke sann det har vært og det er ikke sann det trenger å være».

Ina sier her at landbruket «*pusher*» veldig på god dyrevelferd, og viser det hun betegner som glansbilder for å representere virkeligheten i industrien. I de tilfellene hvor ulovligheter avsløres, opplever hun at det stemples som enkelttilfeller, og at de hun snakker med tror det er lett å ordne opp: «*Okei, hvis det faktisk har skjedd så er det veldig enkelt å bare få mattilsynet på saken og så bare få fikset det*». Ina og Mari uttrykker begge en mistillit overfor Mattilsynet som dyrenes kontrollorgan. Mattilsynet er per definisjon «*statens tilsyn for planter, fisk, dyr og næringsmidler*» (Mattilsynet, 2022). Sara mener at kravene for dyrevelferd burde være mye strengere:

«Det burde være mye strengere krav enn det det er i dag. Em, og at det må være et kontrollorgan som er, ja, sørger for at lovverket overholdes i større grad enn det det gjør. At det må være noen andre enn Mattilsynet. Eller andre som er sponset av kjøttindustrien, for eksempel. Sann som, ja, som kontrollerer det».

Som Ina påpeker når hun snakker om «glansbilder», er ikke grove lovbrudd det informantene anser som standarden innen norsk husdyrhold. Det de mener, og som Sara uttrykker her, er at de ikke mener dyrevelferden er god nok, selv der lovverket følges. Fredrik sier det på denne måten:

«Altså, dyr har en stor egenverdi, mye større enn den som er vedtatt for eksempel i lovverket som vi har i Norge. Dyr skal ikke være for vår underholdning, de skal ikke være for oss. De skal være her sammen med oss, men akkurat nå så er de her for oss, og sann har det vært siden vi, hva skal jeg si, siden vi på en måte tok skrittet ut av næringskjeden da, og gikk fra å være jeger- og sankesamfunn, og gikk til å begynne med landbruk, industrialisert landbruk».

Ut fra ordets bokstavelige betydning vil ikke en veganer anse Mattilsynet for å være et riktig vern for dyr. Sara mener at Mattilsynet er et problematisk kontrollorgan, og sier at: «*Jeg*

forholder meg til dyr med at de òg trenger et vern». Hun sier også at kontrollorganet må være et som ikke er sponset av kjøttindustrien.

5.6.4. «Dyrekjøpt» sannhetsrepresentasjon?

Mari og Ina forteller om en industri som skjønnmales kulturelt og kommersielt. Erik sier at *«staten driver jo liksom informasjonskanaler som pusher animalske produkter»*. Martin poengterte hvordan melk implisitt og feilaktig markedsføres som viktig for helsa, ved at det frontes av toppidrettsutøvere på skilandslaget. Sara ønsker seg et vern for dyrene som ikke er sponset av kjøttindustrien. Informantenes tillit til at enkeltstående bønder overholder lovverket for husdyrhold er varierende, men i intervju samtalen er ikke dette et veldig fremtredende tema. De trekker derimot ofte fram husdyrindustriens posisjon i samfunnet, og peker på den som produsent av- og representant for kulturelle objekter og ernæringsmessige usannheter. Som belyst oppfatter informantene at nordmenn anser husdyrindustrien og animalske produkter for å være nødvendig og naturlig. Selv anser de dette som kulturelle og ernæringsmessige misoppfatninger. Det er også deres oppfatning at produsenter for animalske produkter med viten og vilje opprettholder og profitterer på disse misoppfatningene.

Som belyst tidligere, mener Fredrik at nordmenn spiser mye kjøtt og animalske produkter på bakgrunn av kunnskapsmangel. Dette gir han «industrien» skylden for:

«Men det er jo også fordi industrien står så sterkt i samfunnet. Og de presenterer, gjennom organisasjoner da, som skal liksom være nøytrale og saklige, folk har inntrykk av at for eksempel Matprat, til og med Nortura, Tine, opplysningskontorene, at de er nøytrale. Når de ikke er det (...). Det er ikke folks feil da, det er liksom sterke krefter som pusher oss fulle av ting, rett og slett».

Fredrik sier videre:

«Vi har jo ingen tydelig kultur i Norge for å spise plantebasert. Vi har jo ikke, hva skal jeg si, gulrotbøndene, da, de er ikke like sterke som Nortura da, for eksempel. Som driver og pusher kjøttet sitt på folk. Så, det blir jo sendt ut mye feilinformasjon, mener jeg, da».

Fredrik begynner med å si at kunnskapsmangelen handler om at den animalske industrien står sterkt i samfunnet. Han sier også at det er «sterke krefter som pusher oss fulle av ting», og at det er ikke «folks feil». Fredrik peker på at vi ikke har en tydelig kultur i Norge for å spise plantebasert, og trekker fram at gulrotbøndene ikke er like sterke som Nortura, som er «en av Norges største matprodusenter» for kjøtt og egg (Nortura, u.å.). Selv om han ikke eksplisitt uttrykker hva han henviser til som «sterke krefter», trekker han fram både kulturelle og økonomiske faktorer, og han indikerer med dette en ubalanse i maktforholdet mellom disse og «oss». Fredrik nevner Matprat, Nortura, Tine og «opplysningskontorene», og mener folk tror at dette er nøytrale aktører for kunnskapsformidling. Han antyder med det at folk oppfatter disse som leverandører av absolutt vitenskapelig sannhet. I likhet med flere andre bruker Fredrik begrepet «pusher», som et virkemiddel for å bemerke en grad av ufrivillighet i forbruket av produkter som kjøtt og melk. Erik mener også at ernæringsvitenskapelig forskning på animalske råvarer og produkter er ikke-objektiv:

«Altså, jeg som er veldig sånn vitenskapelig av meg, veldig opptatt av forskning og sånn, blir ganske sur da en del av ernæringsforskningen er såpass biased, altså ikke-objektiv, når det kommer til animalske produkter. Det provoserer meg faktisk ganske kraftig».

Margrethe sier også eksplisitt at det folk tror de kan, kan de på bakgrunn av ikke-objektive representasjoner av sannheten:

«Men sant, her så er det liksom, jeg vil ikke si propaganda, for det blir litt for ekstremt, men reklame som er fra Tine, det er folk som er leid inn. Eller, Tine leier inn forskere, leger, alt sånn, for å snakke sin sak, de prøver å fremme det ”Det her er bra, det her må vi gjøre”».

Hun er heller ikke i tvil om hvorfor dette er tilfellet: «Kjøttindustrien er jo en billiardbusiness. Det er så sinnssykt mye penger i det, og folk vil tjene penger». Martin synes det er viktig at folk får vite at de ikke trenger melk og kjøtt, sånn som de har blitt fortalt, men det er ikke noe han engasjerer seg i personlig. Han begrunner dette slik:

«På en måte så er det veldig lite produktivt å bruke energien på det. For det er et så

sammensatt system av politikk og penger, holdt jeg på å si. Og samtidig så blir det.. Så får jeg litt dårlig samvittighet for at jeg ikke gjør alt jeg kan for det. Samtidig. (...) For alt er jo styrt av penger og politikk, og.. Sånn så det er ikke bare å trykke på en bryter. Så de strekker jo strikken hele veien på alt, ut over behovet, for å si det sånn».

Informantene deler en oppfattelse av at informasjonsflyt mellom industri og forbruker er økonomisk styrt, i stedet for å være absolutte vitenskapelige sannheter om ernæring og helse. Det vises til merkevareprodusenter, opplysningskontorer, slakterier, forskere og den politiske og offentlige diskursen som opprettholder et inntrykk av hva som er sant. Dean betegner blant annet styring som sannhetsproduksjon, ved at den styrende produserer og etablerer standarder og rasjonaliteter i et samfunn. Som sagt vil det et samfunn anser for å være normalt og rasjonelt, ofte brukes synonymt med hva som er sant (Dean, 2010: 27). Informantenes inntrykk synes også å være at industrien bæres kulturelt, ved å trekke på kulturelle verdier, tradisjoner og vaner i markedsføring og distribusjon; det flere av informantene betegner som «pushing». I følge Griswold skapes ofte kulturelle objekter kommersielt (2013: 71). Dette er prosesser som fordrer ressurser (Griswold, 2013: 165). Griswold forklarer at en kultur uten ressurser ikke har makt til å «oppfylle dens hensikt». Informantenes samlede inntrykk er at industrien som produserer kjøtt og animalske matvarer, leverer representasjoner av sannhet og distribuerer kultur, har en hensikt, og det er økonomisk vekst.

6. Diskusjon

I denne undersøkelsen har jeg tatt sikte på å besvare tre forskningsspørsmål: «*Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?*», «*Hva mener informantene ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner og matvalg?*» og «*Hvordan vurderer informantene nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter og produksjonen av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?*».

I de kommende avsnittene vil jeg belyse innholdet i de innledende analysekapitlene kronologisk og diskutere dette opp mot de teoretiske perspektivene jeg har inkludert i undersøkelsen. Dette er kapittel 5.1. *Fire aspekter for selvstyring*, 5.2. *Alterneringen*, og 5.3. *Hva innebærer den nye sannsynlighetsstrukturen?*. Disse temaene åpner diskusjonskapittelet da de belyser hva veganisme er, og i den forlengelse hvem informantene er. Slik legges grunnlaget for et videre diskusjonskapittel hvor forskningsspørsmålene besvares i en avsluttende drøfting.

Deretter vil jeg diskutere datamaterialet i analysen ut fra følgende to forskningsspørsmål; «*Hva mener informantene ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner og matvalg?*» og «*Hvordan vurderer informantene nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter og produksjonen av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?*». Gjennom å reflektere over temaene i disse spørsmålene, konkretiserer informantene hva de selv ikke er, og hva de mener det er de tar tydelig avstand fra med å velge veganisme. Derfor mener jeg det er viktig å besvare disse to forskningsspørsmålene for å ha et reelt grunnlag for å besvare det første; «*Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?*».

6.1. Meningsfortetting gjennom fire aspekter for selvstyring

Innledningsvis i analysekapitlet presenteres det å velge veganisme som en form for etisk styring av selvet gjennom fire spørsmål som belyser hvilke meninger som ligger til grunn for å velge veganstyrte handlinger (Dean, 2010: 26). Foucault peker på den enkeltes selvstyring som en form for overordnet styringsgjerning i moderne samfunn, ved at representasjoner av sannhet, rasjonalitet og kunnskap legger til rette for at samfunnsmedlemmer fører sine liv

under en gjeldende standard for normalitet. Dette betegnes som en «code of conduct» (Dean, 2010: 19 & 24). Selvet kan også styres ut fra en oppfattelse om at det som er å anse som «normalen» i et samfunn burde være annerledes. Dette er tilfellet for informantene i denne undersøkelsen, som opplever at det rasjonelle og normale i samfunnet, som ofte brukes synonymt med hva som er sant, etableres på bakgrunn av «usannheter». Foucault betegner dette selvstyringsgrepet som «counter-conduct», da det er å regne som en motstridende eller motsettende styringshandling (Dean, 2010: 21 & 27).

De fire aspektene ved selvstyring har i denne sammenhengen også blitt fremlagt som et verktøy for å etablere en grunnleggende meningsfortetting i informantenes livsverdenfortellinger (Kvale & Brinkmann, 2017: 47). Det vil si at de fire spørsmålene innledende i analysekapittelet anvendes for å etablere informantenes meningsgrunnlag for valget de har tatt. I disse spørsmålene fremheves likhetene, som ideologisk sett er de samme, og det pekes på enkelte ulikheter. Ulikhetene handler for de fleste først og fremst om hva som motiverte til å velge veganisme, og ikke om hva som motiverer til å fortsette å «leve det». De første styrings spørsmålene identifiserer at informantene handler på en virkelighetsoppfatning de mener er til det beste for «alt som lever». Styringshandlingen er først og fremst gjennom det de anser som etisk, moralsk og lidelsesbegrensende konsum, og den de er i øvelsen er bevisste konsumenter.

6.2. Alternering og alternativ sannsynlighetsstruktur

I analysekapittelet ble veganisme betegnet som en alternativ sannsynlighetsstruktur i forhold til de oppfatningene og opplevelsene av virkeligheten informantene vokste opp i.

Informantene fikk anledning til å definere hva det vil si at de definerer seg selv som veganere, hvorpå samtlige trekker fram den offisielle, ideologiske definisjonen som anvendes av Norsk Vegansamfunn, om at «*Veganisme er en levemåte som søker å ekskludere, så langt som praktisk mulig, alle former for utnyttelse av og urett mot dyr for mat, klær, eller andre formål*» (Norsk vegansamfunn, u.å.(a)). Det vises også til positive bieffekter med den veganske livsstilen, som at det oppleves «riktig» for kroppslig helse, og at det utgjør grunnlaget for en mer miljøvennlig levemåte. Sara peker også på at hun opplever samsvar mellom veganisme og det bibelske budet om at «*Du skal ikke slå ihjel*», og at veganisme således er en forlengelse av praktisering av kristentro (2. Mos. 2: 13). Disse bieffektene underbygger opplevelsen av den store endringens helhetlige og altomfattende riktighet, og peker på at de ser «sammenhengene mellom ting». Det forankres i informantenes liv som en

komplett overbevisning om at den gamle oppfatningen av virkeligheten og medførende livsførsel var «galt». Derfor betegnes valget om veganisme her som en alternering for informantene.

Informantene bruker minner, fortellinger og refleksjoner om hvordan de tenkte på dyr og kjøtt i oppveksten for å illustrere forskjellene, demonstrere innsikt, samt utvise forståelse overfor de som tenker annerledes. Den mest vesentlige forskjellen er at det i informantenes fortid var en implisitt selvfølge at dyr var mat, hvor det i nåtiden synes å være en veloverveid selvfølge at det ikke er det. Det var en naturlig ting å si at de var glad i dyr, samtidig som det var naturlig å spise kjøtt og animalske matvarer. Den tydeligste forskjellen er at forandringen som har skjedd i det «subjektive» utgjør store konsekvenser for hvordan de erfarer det «objektive».

Det objektive er det konstruerte samfunnslivet informantene er født inn i (Berger & Luckmann, 1966: 69). I denne undersøkelsen trekkes den industrialiserte husdyrindustrien og fiskerinæringen fram som menneskeskapte, handlingskanaliserende institusjoner. Som konstruksjoner for effektiv produksjon av ønsket og nødvendig mat til samfunnets befolkning, bidrar disse til å standardisere menneskelig vaner og aktivitet (Berger & Luckmann, 1966: 70). De bidrar også til å skape og opprettholde kulturelle objekter, vaner og aktivitet (Griswold, 2013: 9). Medvirkende til alterneringen er derfor at informantene opplever at disse institusjonene, som figurerer som samfunnets «løsninger», er betydelige bidragsytere til miljøødeleggelse og folkehelseutfordringer. Det viktigste er likevel opplevelsen av å «våkne» fra en virkelighet der det å spise dyr er normalt, og inn i en virkelighet der dyr har en egenverdi, og hvor industrien for kjøtt og animalske produkter først og fremst er et system som skaper lidelse. Veganismen som alternativ sannsynlighetsstruktur velges som en selvfølge etter en opplevelse av å tape tillit til konstruksjonene som har bidratt til å skape informantenes hverdagspragmatiske vaner og kulturelt legitimerede tradisjoner. Nærmere bestemt de ordninger og fenomener som tas for gitt, og som derfor ikke på tilstrekkelig vis forklares og rettfærdiggjøres (Berger & Luckmann, 1966: 76). Tester betegner sann kunnskapsoppvåkning som en mulighet man kun har når noe studeres på avstand (1991: 60). I informantenes fortellinger har livet som veganere styrket deres tanker om- og forhold til dyr som følede vesener med en egenverdi, og opplevelsen erfares som en sann kunnskapsoppvåkning. I den alternative sannsynlighetsstrukturen er normen om antispeciesisme sentral, med bakgrunn i erkjennelsen om at livet er verdifullt for den som

lever det, uansett hvem eller «hva» det er. Derfor eksisterer heller ikke lenger tanken om at kjøtt er mat.

Martin opplever at folk står på bakbeina «*når de blir utfordret på ting som de kanskje ikke har bearbeidet følelsmessig, eller tenkt noe særlig over*», og treffer med dette kjernen i det som er sosialisering- og legitimeringsprosessens hensikt. Individets symbolske virkelighet oppleves fullendt legitim, altså opplever individet å være «*integrert i en meningsfull opplevelse av virkelighetens objektive tilgjengelighet, samtidig som den oppleves subjektivt sannsynlig*». Når disse betingelsene er til stede, definerer de en gyldighetsstruktur. Når de ikke er til stede kan det være behov for revurdering og endring (Berger & Luckmann, 1966: 103).

6.3. Samfunnets forhold til dyr og kjøtt

I dette delkapitlet skal det diskuteres funn knyttet opp til de to forskningsspørsmålene: «*Hva mener veganerne ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner?*» og «*Hva mener informantene om nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter, samt produksjonen av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?*».

6.3.1 Erfaringskompetanse og «veganske briller» på kjøtt og dyr

I kraft av at informantene har vokst opp som altetere, har de minner om hvordan de selv tidligere dro et naturlig skille mellom kjæledyr og kjøtt. I nåtiden synes de dette er både rart, vondt og provoserende å tenke på.

Døving bruker eventyret om «Dyrene i Hakkebakkeskogen» til å demonstrere de kulturelle forskjellene mellom det domestiserte og det siviliserte dyret (2002: 278). Informantene opplever at dette er et naturlig, kulturelt legitimert skille som folk trekker mellom dyr som spises og dyr man er glad i og har et vennsforhold til. Foucault forklarer dette med at dyrearter skilles fra hverandre ut fra det man ser, og er tilknyttet hverandre i det man ikke ser (Foucault, 1970: 267, i Tester, 1991: 80). Ina innrømmer at hun føler seg nærmere hunden enn fisken, på bakgrunn av fiskens utseende, men at hun fremdeles streber etter å tenke at begge har samme verdi. Margrethe forklarer hvordan hennes mor har lært henne at dyr skal

behandles fint, samtidig som de alltid har spist kjøtt i hjemmet. Erik påpeker at «*Vi er så vant til å spise kjøtt at det å ikke spise kjøtt er rart. Mens det å spise kjøtt er normalt*».

Det å spise kjøtt i det norske samfunnet er å anse som normalt, og det å trekke et skille mellom dyr som spises og dyr som regnes som familiemedlem eller venn, synes å være like normalt. Hva som i et samfunn betegnes som normalt, er et resultat av flere ulike faktorer. Når det i denne undersøkelsen handler om nordmenns animalskpregede matvaner, nevnes blant annet betydningen av nasjonale minner, tradisjon og kultur, samt kunnskap og sannhetsrepresentasjon. Normalen skapes og vedlikeholdes også gjennom teknikker for styring, blant annet ved at det trekkes på alle de overnevnte faktorene (Dean, 2010: 27). At det trekkes et naturlig skille mellom kjæledyr og kjøtt, kan betegnes som en sosiokulturell konsekvens av sosiokulturelt betinget sosialisering (Berger & Luckmann, 1966: 164).

6.3.2. Veganisme som konsekvens av brutt enhet mellom historie og biografi

Animalskpregede matvaner overføres, som andre vaner, fra en generasjon til neste gjennom sosialisering og legitimering. Vaner som overføres ble på et tidspunkt i historien skapt, og fungerer som ordensmekanismer som begrenser anstrengelse og skaper forutsigbarhet (Berger & Luckmann, 1966: 69). Man trenger ikke å daglig lure på hva man skal spise som smaker godt, gjør en mett og holder en frisk, dersom man har innarbeidet vaner for dette som synes å være gode løsninger. Når Eriks far glemmer at han har sluttet å spise egg, forklarer Erik dette med at det sikkert oppleves rart for han at Erik «*avstår fra alt det han har vokst opp med*». Martin peker på at kultur og tradisjon er det som bestemmer hvordan et typisk måltid skal se ut, og Mari bemerker at dersom du tar bort kjøttet så sitter du derfor igjen med det som regnes som tilbehør. I følge Warde er mat er et av de tydeligste uttrykkene vi har for kultur (1997: 22). I de overnevnte eksemplene beskrives matvanene som noe som tas for gitt, som en automatisert ordning i hverdagen, heller enn at de utgjør klare uttrykk for kultur. Griswold betegner dog kultur og samfunn som to kategorier for menneskelig livsførsel og erfaring, og bemerker at disse gjennomsyrrer hverandre. Kulturen er det meningsbærende og uttrykksnivå, og samfunnet er det praktiske og relasjonelle (2013: 3). Det å spise egg av gammel vane er derfor et uttrykk for samfunnets kultur og historisitet.

Informantene viser til eksempler med sine egne beste- eller oldeforeldre, og peker på at mennesker handler ut fra en opplevelse av legitimert, sunn fornuft når noe begrunnes med at

«sånn har det alltid vært». Informantene utviser en respekt for at de eldre «begrenses» av nasjonale minner, men er tydelige på at dette er å regne for begrensninger heller enn legitime forklaringer og rettferdiggjørelser av nåtidens handlinger. I informantenes fortellinger gis det uttrykk for at noe kan ha vært riktig «den gang da», men at det i nåtiden må tas i betraktning ny informasjon, ny teknologi og nye tanker om hva dyr er. Griswold peker på betydningen av et samfunns historisitet, og spesielt det hun kaller nasjonale minner, da disse er sterkt medvirkende i å definere hvordan enkelte handlinger karakteriseres som legitime, moralske, og basert på sunn fornuft – der andre betegnes som det motsatte (2013: 165).

6.3.3. Kulturelle, skjematiske kunnskapsstrukturer

Nasjonale minner handler om historiske hendelser, mennesker og epoker som har avleiret seg som spesielt betydningsfulle i den dynamiske historien om mennesker og samfunn. Griswold peker på at kultur eksisterer som en pågående, nedarvet aktivitet, og at denne bidrar til- og påvirker samfunnets sosiale orden (2013: 9). Når informantene sier at folk er «redde» for forandring, så handler det tilsynelatende om at forandringen rokker ved nedarvede mønster av mening som bidrar til å betegne det ordentlige, normale og legitime. Dette er mekanismer som igjen skaper forutsigbarhet og stabilitet (Griswold, 2013: 165-166). Det handler også om å finne samsvar mellom omgivelsene, den subjektive virkeligheten og egen identitet. Hvordan mennesker opplever sin egen identitet, handler naturligvis om genetisk arv, men også om samfunnslivet og dets dynamiske prosesser (Berger & Luckmann, 1966: 66). Informantene bemerker at vaner, tradisjoner og kultur tilknyttet mat «står sterkt» i samfunnet. I Fagerli's rapport «*Hvordan forklare matvaneendringer*» brukes begrepet «matkulturell identitet», og det pekes på at matvarer som tilknyttes identitet og nasjonal identitet er mest motstandsdyktige for kulturell endring (1999: 205). Dette antydes i informantenes fortellinger om at jula handler om pinnekjøtt og ribbe.

Informantene har alle oppsøkt informasjon om hvordan dyr behandles i industrien, hvordan industrien påvirker miljø og klima negativt, og hvordan animalske matvarer skaper helseplager og sykdom hos mennesker. Før dette beskriver de å ha hatt tankemønstre og vaner som samsvarer med det øvrige samfunnets «vanlige» kulturelle, skjematiske forutsetninger for å fortolke sine omgivelser. Flere av informantene beskriver det som å oppleve en «vekkelse», da de lærte om kjøttproduksjon på en ny måte. Jonas bemerker at han trodde han kunne mye om hva som var miljøskadelig, men at han aldri hørt om at det å spise kjøtt var i

den kategorien. Han sier videre at han kunne mye om «*det man lærer*», og antyder at informasjon om de negative sidene tilknyttet kjøttproduksjon generelt er mangelfull, eller har blitt holdt tilbake.

Samfunnets generelle kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske matvarer, synes ifølge informantene å være mangelfullt. Ved å vise til eksempler fra samtaler med altetende medmennesker trekker informantene fram det de opplever som vanlige, men samtidig forbausende misoppfatninger. De påpeker også det de mener er ulogisk i hvordan mennesker er tilbøyelige til å ta vare på lidende dyr i det umiddelbare, samtidig som de tillater lidelsen i det adskilte. Det var ingen veganere i Hakkebakkeskogen, derfor var det heller ingen som reagerte negativt på at Mikkel spiste skinke, så lenge han ikke tok livet av en skogens innbygger for å livnære seg selv. Som påpekt har samfunnsmedlemmer kulturelle, skjematisk forutsetninger for å effektivt sortere informasjon, og disse er «*kunnskapsstrukturer basert på ukomplett informasjon*» (Griswold, 2013: 168). Kultur er skapere og bærere av strukturer for kunnskap, og disse bekreftes og opprettholdes i opplevelsen av å gjøre og mene det «normale», samt i det hverdagspragmatiske.

I følge Lavik og Kjørstad har kjøtt både en kulturell og ernæringsmessig posisjon i nordmenns kosthold, og de bemerker at den kulturelle forankringen kjøttet har i vårt kosthold kan representere en «buffer» mot endring (2005: 67). I det overnevnte er det utredet hvordan kultur skaper og bærer kunnskapsstrukturer som legger føringer for menneskers kognitive automatikk. I informantenes fortellinger synes samfunnets kunnskapsstrukturer å hvile tungt på nedarvede nasjonale minner om at «dyr er nødvendig mat», i tillegg til hverdagspragmatiske vaner som legitimeres i at de er tillært, og i at de synes å tjene til sin hensikt. Hvilke kunnskaper man besitter om dyr og mat handler således om hva man kulturelt har «arvet» og hva man har erfart, i tillegg til hva man lærer i for eksempel skole og gjennom offentlig diskurs. I tillegg handler det om hva man velger å oppsøke selv. I informantenes utsagn kommer det blant annet fram at kjøtt synes å være kulturelt naturlig, normalt og ønsket, i tillegg til at det oppfattes ernæringsmessig nødvendig.

Informantene har oppsøkt kilder til kunnskap om kjøttindustri og animalske matvarer på egenhånd, og de nevner blant annet kritiske dokumentarer, forskningsartikler og rapporter. Dokumentarene beskrives som «satt på spissen», og flere av informantene utviser slik en

kritisk distanse til deler av innholdet, men de velger likevel å la dem ha innflytelse. Dette er tilsynelatende fordi de står for budskapetets kjerne om at dyrene har en egenverdi. Mesteparten av informasjonen de har innhentet anser de likevel for å være riktige fremstillinger av faktisk innhold i forskning. På bakgrunn av dette stiller de seg svært kritisk til hvordan produsenter for animalske varer og matvarer strategisk posisjonerer seg som formidlere av kunnskap og leverandører av kultur.

6.3.4. Kultur legitimerer makt

At animalske matvarer skal spises og drikkes tok informantene selv for gitt i kraft av barndommens internaliserte vaner. Informantene peker også på ernæringsmodeller for barn og nasjonale kostråd, hvor komponenter av kjøtt, fisk, egg og melk medregnes som selvsagte innslag. Om man vokser opp i en norsk familie, hører det til unntakene at det spises plantebasert i hjemmet og at man aldri har smakt melk eller brunost. Mari bemerker at folk til og med er redde for at barna deres skal bli syke dersom de ikke spiser animalske matvarer.

Kulturen legitimerer vaner og tradisjoner, og «sånn har det alltid vært» synes av informantenes fortellinger å være et argument som bekrefter og bærer mange handlinger og meningsmønstre. Fra deres ståsted kan det tydelige, kulturelle legitimerende aspektet ved animalske matvaner synes å betone seg som kulturelt betinget makt, da de også selv opplever å ha vært påvirket av dette tidligere i livet. De kulturelt overførte mønstrene av mening definerer hva som er legitimt, ordentlig og normalt. Griswold betegner det som at menneskers «*innpodede kunnskap og holdninger*» bidrar til at enkelte former for maktbruk anerkjennes og aksepteres (2013: 163). Informantenes fortellinger tyder på en enighet om at det først og fremst er kulturelt nedarvede meningsmønstre som legitimerer maktmisbruk overfor dyrene i det industrielle landbruket. Hvis A er bonde eller slakter og B er en ku, vil alteteren, her C, anse maktbruken som legitim på bakgrunn av hans eller hennes innpodede kunnskaper og holdninger, altså fortolkningsrammeverk, om det som skjer. At matproduksjon foregår på denne måten er for C naturlig og nødvendig.

6.3.5. Representasjoner av ressurssterk usannhet

Samfunn og kultur gjennomsyrrer hverandre. Kjøtt er kultur, men det er også ernæring. Som nevnt trekker informantene fram betydningen av ernæringsmodeller, forskere, opplysningskontorer og markedsføringsstrategier. Informantenes inntrykk er at disse

representerer og selger en versjon eller representasjon av sannheten om mat som er usann, men som opprettholdes kulturelt.

Helsedirektoratet tilbyr egne råd for et riktig sammensatt vegan- eller vegetarkosthold, og det knyttes store helsemessige fordeler til denne måten å spise på (PAN Norge, u.å.). Så hvorfor er folk redde for at barna deres skal bli syke dersom de ikke spiser fisk eller drikker melk? Det er pekt på kulturell arv og hverdagspragmatiske vaner. Informantene trekker også fram betydningen av representasjon, og mener at det folk anser som nøytral informasjon, egentlig er økonomisk interessert veiledning, eller «pushing», mot produkt og livsstil.

Matkultur er arv og tradisjon, og det er basert på fag, håndverk og kunnskapsstrukturer. Kulturen forteller ikke at «sånn må det være», men den legger sterke føringer for hvordan noe ender opp med å bli ved at den konnoterer og foreslår (Griswold, 2013: 20). Likevel har informantene et generelt inntrykk av at folk, i tillegg til å ønske å spise som de alltid har gjort, tror de «må» spise sånn for å ikke bli syke.

Industrielle ordninger for produksjon av kjøtt og animalske matvarer har fylt et utbredt behov for livsnødvendig næring, og de har generert goder og økt velstand. Det som tidligere var å regne for luksuriøst har også blitt til vane. I følge Berger og Luckmann forenkles institusjonelle betydninger når de forklares og rettferdiggjøres for nye generasjoner. Dette er et virkemiddel for at nye generasjoner skal bli mer mottakelige for å lære (Berger & Luckmann, 1966: 84). I informantenes fortellinger er inntrykket at forenklinger synes å ha blitt erstattet med «usannheter». I et samfunn med høyere kunnskapsdeling og stor tilgang på informasjon, har informantene funnet ernæringsmessig fullverdige alternativer til en diett med animalske komponenter. Det som tidligere var det man visste, for eksempel om behovet for saltvannsfisk eller melk for å unngå jodmangelstruma, er i dag en representasjon av sannheten om at mennesker må innta jod for å unngå sykdom. De mener også at det råder en overbevisning om at dyrevelferden i Norge holder god standard. Med velferdsutvikling og teknologisk utvikling følger også et brudd med kunnskapsmonopol. Vitenskapelig kunnskap kan derfor problematiseres og utfordres, og informantenes inntrykk er at pragmatikk kan byttes ut med etikk, dersom det prioriteres.

Informantene trekker fram ulike aktører og organer som presenterer det de anser som feilinformasjon, som her kalles «usannheter». De bemerker også at disse er statlig finansiert eller sponset av kjøttindustrien, og flere forklarer det som at disse «pusher» animalske produkter på befolkningen. Blant disse er ernæringsmodeller for barn, forskere som peker på behovet for animalske matvaner, kontrollorgan for dyrevelferd, nettbaserte oppskriftssider, og opplysningskontorene for kjøtt, fisk, melk og egg. I sin livsførsel har informantene tilegnet seg kunnskap om- og de har erfart at de ikke trenger noe fra dyreriket for å være friske og tilfredse. Gjennom deres oppfattelser kan derfor de overnevnte betegnes som økonomisk motivert biopolitisk styring, altså overordnede styringsorganers direkte og indirekte styring av kroppens funksjoner (Dean, 2010: 30). Ut fra informantenes fortellinger, kan det derfor forstås som at folk tror animalske matvarer er nødvendig fordi organer for styring bekrefter dette gjennom sannhetsrepresentasjoner, eller «usannheter».

Dette bekreftes også i intendert, økonomisk motivert produksjon av kultur. Kulturelle objekter oppleves meningsfulle for mottakere, og i mange tilfeller innebærer dette at de derfor også gladelig kjøpes. I denne undersøkelsen nevnes spesielt organisasjonen Tine som produsent av blant annet melk, Norvegia og brunost, og i den forlengelse; kultur. Informantene peker på hvordan produsenter av kjøtt og animalske produkter trekker på det meningsfulle, kulturelle og nære, i tillegg til å virke på mottakeren gjennom sannhetsrepresentasjoner. Når Griswold beskriver kulturelt betinget makt, er det et avgjørende moment at maktutøveren må besitte mer ressurser enn den det utøves makt mot (2013: 165). Informantenes fortolkninger av virkemidlene som anvendes for markedsføring av kjøtt og animalske produkter, kan da anses som en form for kulturelt betinget og økonomisk motivert maktutøvelse. Fredrik kaller dette systemet for «sterke krefter».

Det er ingen som tvinges til å spise eller drikke animalsk, og i tråd med styringstanken «conduct of conduct» opplever «den styrte», altså de som velger dette, å være fri (Dean, 2010: 27). Informantene erfarer derimot at sannhetene som representeres på styringsnivå, og de som distribueres av produsenter, begrenser menneskers handlingsrom. Ifølge Foucault vil styringsorganer skape- og operere ut fra representasjoner av sannhet. Måten virkeligheten representeres gjennom offentlig diskurs, genererer sosiale konsekvenser (Jørgensen & Phillips, 1999: 23 & 31). Informantene i denne undersøkelsen opplever at det de mener er en unødvendig industri som genererer stor lidelse for dyr, uheldige konsekvenser for miljøet og

helseplager hos mennesker, opprettholdes gjennom økonomisk motiverte usannheter. Disse er igjen et resultat av nedarvet og pågående kultur, og av at sannhetsrepresentasjoner styrer kunnskap og normalitet.

6.4. Funn

I dette avsnittet oppsummeres funn tilknyttet følgende forskningsspørsmål:

«Hva mener informantene ligger til grunn for nordmenns animalskpregede matvaner?»
og *«Hva sier informantene om nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt og animalske produkter, samt produksjonen av disse, og hvordan mener de dette påvirker folks holdninger til dyr som mat?»*

Informantene i denne undersøkelsen peker på kultur, tradisjon, vaner og samfunnets historisitet for å forklare de animalskpregede matvanene de selv vokste opp med, og som de oppfatter at store deler av samfunnet fremdeles har. Kjøtt og animalske matprodukter synes å ha status som normalt, naturlig og ønsket.

Det er informantenes inntrykk at «utdatert kunnskap» fremdeles representeres som gjeldende sannheter, både når det gjelder organer for styring og kontroll, samt distributører av animalske produkter. Nordmenns kunnskapsnivå tilknyttet kjøtt, animalske produkter, industri og produksjon oppfattes derfor som ufullstendig og har en pragmatisk karakter. Det øvrige samfunnslivet synes dermed å oppfatte dyr som mat som nødvendig.

Samsvarende med Lavik og Kjørstads bemerkning om at kultur tilsynelatende fungerer som en «buffer» mot endring (2005: 67), registrerer også informantene at kulturelle meningsmønstre og skjematiske forutsetninger basert på ukomplett informasjon medfører endringsuvillighet. Nasjonale minner og en visshet om at «sånn har det alltid vært» synes spesielt hos informantenes besteforeldre og oldeforeldre å ha legitimerende kraft. Inntrykket er at økonomisk motiverte skapere av informasjon trekker på dette som en styringsmekanisme.

«Hvilke motivasjoner ligger til grunn for valget om å være veganer?»

I denne undersøkelsen er det identifisert det informantene mener er flere positive bieffekter med å være veganer, men for samtlige er hovedmotivasjonen tanken om dyrenes egenverdi og rettigheter. Noen har utviklet en sterkere forankring i denne oppfattelsen underveis i sin veganske livsførsel. For de åtte informantene i denne undersøkelsen handler veganisme derfor først og fremst om lidelsesbegrensning. Det er en øvelse i selvstyring som også motstrider seg samfunnets mer utbredte oppfatning av «normalen». Det å handle etter «normalen» er en ordensmekanisme som skaper forutsigbarhet og en opplevelse av «sunn fornuft» som etablerer seg som sannhet (Dean, 2010: 27 & Griswold, 2013: 166). Informantene opplever at det som har etablert seg som sannhet, og som fremdeles representeres på denne måten, er å regne som usannhet. På bakgrunn av dette synes enkelte det er ekstra meningsfullt å handle etter ikke bare en vegansk overbevisning og virkelighetsoppfatning, men også ut fra en politisk motivert forbrukerposisjon. Det er deres oppfattelse at kulturelle og forskningsbaserte usannheter misbrukes i styringsgjerning og markedsføring. Informantenes beskrivelser av det å oppdage og velge veganisme, fortolkes her som en opplevelse av å avdekke kulturelt betinget og økonomisk motivert makt overfor seg selv, og også overfor dyrene.

7. Avslutning

I denne undersøkelsen har jeg gjennom kvalitative intervjuer med åtte veganere søkt å forstå hva som motiverer til å føre en vegansk livsstil i det norske samfunnet. Datagrunnlaget er i hovedsak belyst ved hjelp av tre teoretiske bidrag. For informantene i denne undersøkelsen er det å være veganer et personlig valg, som først og fremst er tatt på bakgrunn av etisk overbevisning. Undersøkelsens hensikt har vært å oppnå forståelse for hvilke faktorer som medvirker til motivasjoner for dette valget, i konteksten av det norske samfunn.

For å belyse informantenes fortellinger om tankemønstre og holdninger fra fortiden som altetere, er Berger og Luckmanns teoretisering om legitimering og overføring av vaner, institusjoner og i den forlengelse «oppfattet virkelighet» anvendt. Informantenes fortellinger viser hvordan den implisitte samtalen med signifikante andre har vært sterkt førende for hvordan de tidligere dro et naturlig skille mellom kjæledyr og kjøtt. I nåtid anser informantene dette skillet som unaturlig. Dette har også blitt belyst med Griswolds perspektiv på kulturelt legitimert makt, og betydningen nasjonale minner, nedarvede kunnskapsstrukturer og tatt-for-gitt-heter har for legitimering av vaner og kultur.

Informantenes introduksjon til veganismen har blitt beskrevet som at de har blitt introdusert for en alternativ sannsynlighetsstruktur, ved at de opplever veganismens ideologiske innhold som riktig og dermed virkelighetsrokkende. Den sterkeste motivasjonen for samtlige er å begrense lidelse og død, spesielt for dyr i det industrielle landbruket. Informantene opplever at det å spise kjøtt og animalske matprodukter i samtiden skaper lidelse hos dyr, helseplager og sykdom hos mennesker, i tillegg til at det er skadelig for klimaet – og i den forlengelse livsgrunnlaget til alt som lever. På bakgrunn av dette har det å velge veganisme i denne sammenhengen blitt beskrevet som en alternering for individet.

For informantene styrkes valget om å være veganer tilsynelatende av avstanden og ulikhetene de trekker mellom sin og alteterens verden. Dette handler spesielt om hvordan de oppfatter det øvrige samfunnslivets motstridende holdninger til- og kunnskaper om animalske matprodukter og husdyrindustrien. Disse kommer tydeligst til syne blant de eldre, som informantenes foreldre, besteforeldre og oldeforeldre. Kunnskapene og holdningene

begrunnes blant annet i at befolkningens generelle nærhet eller kjennskap til gårdsdrift skaper tillit til en hel industri. Blant de eldre spesielt vises det til endringsvegring basert på betydningen av «nasjonale minner». Andre medvirkende faktorer som pekes på er verdien som knyttes til både det tradisjonelle og det hverdagspragmatiske, og hvordan dette overføres mellom generasjoner. Summen av kulturelle og politisk- og økonomisk styrte faktorer anses for å utgjøre et grunnlag hvor det å spise kjøtt og animalske produkter har etablert seg som ønsket, normalt, naturlig og nødvendig.

I 1997 fikk påstanden «kjøtt er uunnværlig i et riktig kosthold» en oppslutning på 59 %, med en liten økning til 2004 (Lavik & Kjørstad, 2005: 67). I 2018 oppga fire av 10 et ønske om å konsumere mindre proteiner fra animalske kilder spesielt (Bugge & Alfnes, 2018: 40). Å begrense personlig inntak av kjøtt er en selvstyringshandling som samsvarer med de nasjonale kostrådene, og kan slik tolkes som en intendert konsekvens av statlig, biopolitisk styring (Dean, 2010; 117). I informantenes fortellinger kommer det likevel til uttrykk en mistillit til organer for styring, der sannhetsrepresentasjoner bidrar til å opprettholde det informantene anser som usannheter om husdyrindustrien og behovet for animalske komponenter i kostholdet. Informantene oppfatter at kulturelle rammer opprettholder et ønske og sentimentalt behov for kjøtt og animalske varer, og at organer for politisk og økonomisk styring trekker på dette i tillegg til representasjoner av sannheter om ernæringsmessige behov.

7.1. Forslag til videre forskning

Hva som motiverer, avgjør og betinger menneskers matvaner er et spennende og samtidsaktuelt forskningsfelt. Når det meldes at norske innbyggere skal tilbys klimavennligere kostråd fra og med 2023 (Nickelsen, 2022), antyder dette en oppfordring til endring. Willy Guneriussen forklarer jordens nåværende epoke som en tid der skillet mellom natur og kultur utfordres, og definerer den slik: «*Antropocen er et resultat av utviklingen og ekspansjonen av moderne teknologi, institusjoner, kultur og sosiale strukturer*» (Guneriussen, 2019). På bakgrunn av dette ville det være interessant studere om, og på hvilke måter, nordmenn stiller seg villige til å endre på matvaner, og hvilke mekanismer som synes avgjørende for endringsvillighet- eller uvillighet. Mitt forskningsprosjekt antyder også at matvaner kan og bør studeres med utgangspunkt i institusjonell tillit/mistillit.

Outi Lundahl oppdaget et mønster i positiv og negativ veganismediskurs i britiske Daily Mail, på bakgrunn av tilknytning til positive avvikere (2018). Som nevnt viste en barometerundersøkelse gjennomført av Ipsos i 2020 at omtrent åtte prosent av nordmenn regnet seg selv som veganere eller vegetarianere, mot fire prosent i 2019 (Orkla, 2020). Det ville være interessant å studere hvorvidt det fantes korrelasjon mellom den registrerte økningen og norske mediers representasjoner av temaer som veganisme, vegetarianisme og plantebasert kosthold. Det ville også nyansere resultatene om det ble gjennomført en tilnærmende, komparativ studie om diskurser tilknyttet kjøtt og animalske produkter.

Antall ord: 31 852

Litteraturliste

Animal Ethics. (2022). Veganism and Antispeciesism. Hentet fra <https://www.animal-ethics.org/veganism-and-antispeciesism/>

Animalia. (2021, 28. oktober). Kjøttforbruk. Hentet fra <https://www.animalia.no/no/samfunn/kjottforbruk/>

Berger, P. L. & Luckmann, T. (1966). *Den samfunnsskapte virkelighet*. Bergen: Fagbokforlaget

Blaikie, N. (2010). *Designing Social Research* (2. utg.). Cambridge: Polity Press

Bugge, A.B. & Alfnes, F. (2018). *Kjøttfrie spisevaner og proteinrike plantebaserte produkter – Hva tenker forbrukerne?* (SIFO Oppdragsrapport nr. 14). Hentet fra <https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/5355/OR%2014%20-%202018%20Kj%C3%B8ttfrie%20spisevaner%20.pdf?sequence=1>

Dean, M. (2010). *Governmentality: Power and Rule in Modern Society* (2. utg.). Sage publications

DeBoo, J. (2014, 31. oktober). Ripened by human determination – 70 years of The Vegan Society. *Donald Watson House*. <https://www.vegansociety.com/sites/default/files/uploads/Ripened%20by%20human%20determination.pdf>

Døving, R. (2002). *Mat som totalt sosialt fenomen: Noen eksempler med utgangspunkt i Torsvik* (Doktorgradavhandling). Universitetet i Bergen, Bergen.

Fagerli, R.A. (1999). *Endringer i nordmenns matvaner på 80- og 90-tallet*. (SIFO Rapport nr. 1). Hentet fra https://oda.oslomet.no/oda-xmlui/bitstream/handle/20.500.12199/5328/file48428_manus_rapport_1_99_siste_versjon.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Fosse, A. L. (2022, 9. oktober). Solo og Urge er ikke-vegansk: -Veldig frustrerende. *Nettavisen*. Hentet fra <https://www.nettavisen.no/nyheter/solo-og-urge-er-ikke-vegansk-veldig-frustrerende/s/5-95-685414>

Franklin, A. (1999). *Animals and modern cultures: a sociology of human-animal relations in modernity*. Sage Publications

Gheihman, N. (2020). *Veganized: How Cultural Entrepreneurs Mainstreamed a Movement*. (Doctoral dissertation). Harvard University, Graduate School of Arts & Sciences.

Griswold, W. (2013). *Cultures and Societies in a Changing World*. <https://dx.doi.org/10.4135/9781452240534>

Gneriussen, W. (2019, 3. Mai). Sosiologi og naturforståelse. Hentet fra <https://sosiologen.no/essay/miljososiologi/sosiologi-og-naturforstaelse/>

Helsedirektoratet. (2016, 24. oktober). Kostrådene og næringsstoffer. Hentet fra <https://www.helsedirektoratet.no/faglige-rad/kostradene-og-naeringsstoffer>

Helsenorge. (2019, 17. desember). Helsedirektoratets kostråd. Hentet fra <https://www.helsenorge.no/kosthold-og-ernaring/kostrad/helsedirektoratets-kostrad/>

Hevrøy, H. O. (2016, 6. mai). Rødfargen i dette syltetøyet kommer fra lus. *NRK*. Hentet fra <https://www.nrk.no/livsstil/rodfargen-i-dette-syltetoyet-kommer-fra-lus-1.12899481>

Hundstad, D. (2020, 2. november). Det store hamskiftet. Hentet fra <https://www.norghistorie.no/industrialisering-og-demokrati/1522-det-store-hamskiftet.html>

Jørgensen, M. W. & Phillips, L. (1999). *Diskursanalyse som teori og metode*. Fredriksberg C: Roskilde Universitetsforlag/Samfundslitteratur

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2017). *Det Kvalitative Forskningsintervjuet* (3. utg.). Oslo: Gyldendal Akademisk

Lange, F.R. (2022, 17. februar). Nå slipper Tine nye plantebaserte produkter. Hentet fra <https://www.nationen.no/nyhet/na-slipper-tine-nye-plantebaserte-produkter/>

Landbruks- og matdepartementet. (2021, 12. oktober). Jordvern. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/jordvern/jordvern/id2009556/>

Lee, A.M. (2021, 30. Juli). Omnivorere. Hentet fra <https://snl.no/omnivorere>

Loseke, D. R. (2017). *Methodological Thinking: Basic Principles of Social Research Design* (2. utg.). California: Sage Publications

Lundahl, O. (2018). Dynamics of positive deviance in destigmatisation: celebrities and the media in the rise of veganism. *Consumption Markets & Culture*, 3(23), 242-271. <https://doi.org/10.1080/10253866.2018.1512492>

Mattilsynet. (2022, 18. oktober). Om Mattilsynet. Hentet fra https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/

Miljødirektoratet. (2022, 29. juni). Klimagassutslipp fra jordbruk i Norge. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/tema/klima/norske-utslipp-av-klimagasser/klimagassutslipp-fra-jordbruk/>

Miljødirektoratet. (u.å.). Norges klima- og miljømål. Hentet fra <https://miljostatus.miljodirektoratet.no/miljomal/miljomaal/>

Nickelsen, T. (2022, 30. september). Nå skal bærekraft inn i kostrådene. Hentet fra <https://forskning.no/mat-om-forskning/na-skal-baerekraft-inn-i-kostradene/2085672>

Norsk Helseinformatikk. (2022, 12. juli). Mangel på vitamin B12. Hentet fra <https://nhi.no/sykdommer/blod/anemier/vitamin-b12-mangel/>

Norsk landbrukssamvirke. (2020, 14. mai). Slik påvirker fôret klimagassutslippene. Hentet fra <https://www.landbruk.no/baerekraft/pavirker-for-kua-spiser-metanutslipp/>

Norsk Senter for Forskningsdata (NSD)(u.å.). Hva er personopplysninger. Hentet fra <https://www.nsd.no/personverntjenester/oppslagsverk-for-personvern-i-forskning/hva-er-personopplysninger/>

Nortura. (u.å.). Om oss. Hentet fra <https://www.nortura.no/om>

Norsk Vegansamfunn. (2011, 26. oktober). Begrepsavklaring: om veganisme og vegetarianisme. Hentet fra <https://www.vegansamfunnet.no/begrepsavklaring-om-veganisme-og-vegetarianisme/>

Norsk Vegansamfunn. (u.å. a). Hva er veganisme?. Hentet fra <https://www.vegansamfunnet.no/hva-er-veganisme/>

Norsk Vegansamfunn. (u.å. b). Hva gjør vi?. Hentet fra <https://www.vegansamfunnet.no/hva-gjor-vi/>

Norsk Vegansamfunn. (u.å. c). Roseseremoni. Hentet fra <https://www.vegansamfunnet.no/roseseremoni/>

Næringslivets Hovedorganisasjon. (u.å.). Grønt skifte: Begreper du må kunne. Hentet fra <https://www.nho.no/tema/energi-miljo-og-klima/artikler/gront-skifte-10-begreper-du-ma-kunne/>

Opplysningskontoret for Meieriprodukter. (u.å.). Om oss. Hentet fra <https://www.melk.no/Kontakt/Om-oss>

Orkla. (2020, 14. desember). Flere nordmenn velger plantebasert mat. Hentet fra <https://www.mynewsdesk.com/no/orklanorge/pressreleases/flere-nordmenn-velger-plantebasert-mat-3059084>

Physicians Association for Nutrition Norway – PAN Norge (u.å.). Helsedirektoratet om vegetarisk og vegansk kosthold. Hentet fra <https://pan-norway.org/vegetar-vegan/helsedirektoratet-om-vegetarisk-og-vegansk-kosthold/>

Ragin, C. C. & Amoroso, L. M. (2011). *Constructing Social Research* (2. utg.). California: Pine Forge Press

Regjeringen.no. (2021, 12. oktober). Jordvern. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/landbrukseiendommer/innsikt/jordvern/jordvern/id2009556/>

Richards, L. (2021, 8. april). What is the difference between plant-based and vegan?. Hentet fra <https://www.medicalnewstoday.com/articles/plant-based-vs-vegan#key-differences>

Ringvold, A. & Høberg, E. N. (2022, 4. juli). norsk mat og matkultur. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/norsk_mat_og_matkultur

Rognstad, O. & Steinset, T.A. (2010, 13. desember). Kjøttproduksjonen økte 165 prosent på 50 år. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/kjottproduksjonen-okte-165-prosent-paa-50-aar>

Sagdahl, M. S. (2020, 29. desember). Dyreetikk: Dyrs plass i etikken. Hentet fra <https://snl.no/dyreetikk>

Sagdahl, M.S. (2019). Peter Singer. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/Peter_Singer

Sassatelli, R. (2015). Consumer Culture, Sustainability and a New Vision of Consumer Sovereignty. *Journal of the European Society for Rural Sociology*, 4(55), 484.

<https://doi-org.ezproxy.uio.no/10.1111/soru.12081>

Statistisk sentralbyrå. (u.å.). Fakta om jordbruk. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/faktaside/jordbruk>

Statistisk sentralbyrå. (2022a, 6. april). Kjøttproduksjon. Hentet fra <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/jordbruk/statistikk/kjotproduksjon>

Svartdal, F. (2022, 8. mars). Kognitiv dissonans. Hentet fra https://snl.no/kognitiv_dissonans

Svensen, C.H. (2014, 05. august). Storfekjøtt er miljøversting: Storfekjøtt belaster miljøet vårt mye mer enn gris og kylling. Hentet fra <https://forskning.no/husdyr-mat-miljovern/storfekjott-er-miljoversting/548948>

Syverud, G. & Bratberg, E. & Almås, R. (2021, 18. oktober). jordbruk i Norge. I *Store norske leksikon*. Hentet fra https://snl.no/jordbruk_i_Norge

Tester, K. (1991). *Animals and society: the humanity of animal rights*. DOI: 10.4324/9781315763866

Timmermans, S. & Tavory, I. (2012). Theory Construction in Qualitative Research: From Grounded Theory to Abductive Analysis. *Sociological Theory*, 30(3), 167-186. DOI: 10.1177/0735275112457914

Tine. (u.å.). Om Tine. Hentet fra <https://www.tine.no/om-tine>

Tine. (2021, 18 mars). Tine kåret til Norges mest bærekraftige merkevare for tredje gang. Hentet fra <https://medlem.tine.no/aktuelt-fra-tine/tine-karet-til-norges-mest-baerekraftige-merkevare-for-tredje-gang>

Tornes, A. (2015). Har kjøttspisere en ideologi?. Hentet fra <https://www.vegansamfunnet.no/har-kjottspisere-en-ideologi/>

Waage, G. (2016, 17. april). Bakgrunn: Får du i deg nok jod?. Hentet fra <https://forskning.no/mat-og-helse-partner-bakgrunn/bakgrunn-far-du-i-deg-nok-jod/425754>

Warde, A. (1997). *Consumption, Food and Taste: Culinary Antinomies and Commodity Culture*. <https://dx.doi.org/10.4135/9781446222027>

Alle kilder som er brukt i denne oppgaven er oppgitt.

Vedlegg

Vedlegg A: Intervjuguide

Vedlegg B: Samtykkeskriv

Vedlegg C: Meldeskjema for behandling av personopplysninger

INTERVJUGUIDE

- Du identifiserer deg selv som veganer. Hva innebærer det?
- Har du alltid vært veganer?
- Hvis ja: Hvordan har det vært å vokse opp som veganer?
- Er alle/noen andre i familien din veganere?
- Når bestemte du deg for å bli veganer?
- Hadde du vurdert dette lenge?

- Hva tenker du på når du hører begrepet norsk kultur?
- På hvilke måter opplever du å være en del av- og relatere til det du forbinder med norsk kultur, både med tanke på mat, men også helt generelt?
- I den norske skolen i dag lærer vi lite, eller ingenting, om veganisme. Kan du noe om veganismens historie, i Norge og på verdensbasis?

- Det kan være mange ulike grunner til at folk velger å leve som veganere. Hva er det som først og fremst motiverer deg til å føre en livsstil som veganer?
- Hvorfor er dette viktig for deg?

- Er du interessert i vegansk mat?
- Er det noen du kjenner eller ikke kjenner, som du ser opp til, som fremmer plantebasert kost?
- Hva tenker du om at kjendiser og innflytelsesrike mennesker snakker om plantebasert kost og spisevaner i sosiale medier?
- Det finnes mange ulike råd om kosthold man kan følge. Helsedirektoratets kostråd oppfordrer oss blant annet til å spise fisk 2-3 ganger i uken og magre meieriprodukter hver dag som del av et sunt kosthold. Dette er offisielle nasjonale kostholdsrådene

som det norske folk oppfordres til å følge. Hvordan har det seg at du føler deg trygg på at plantekost er best for helsen?

- Hvor henter du kunnskap om dette?
 - Opplever du noen gang at mennesker (familiemedlemmer, venner, lege) prøver å oppfordre deg- eller påvirke deg til å inkludere animalske produkter i kosten?
 - Hvis ja: Hvordan opplever du dette, og hvordan forholder du deg til det?
 - Føler du noen gang på usikkerhet rundt de valgene du tar i forhold til mat?
 - Hvilke matvarer er viktige i ditt kosthold?
 - Finner du det du trenger i vanlig dagligvarebutikk?
-
- Er det viktig for deg å videreformidle den kunnskapen og interessen du har til venner, familie eller andre?
 - Opplever du at folk er interesserte i å lære om dette?
 - Opplever du negative holdninger og skepsis?
 - Har du fellesskap med mennesker som lever på samme måte som deg?
 - Prøver dere som gruppe å formidle budskapet om plantekost til andre? Hvordan foregår dette?
-
- Hva tenker du om forholdet mellom mennesker og dyr?
 - Har vi som mennesker ansvar for dyrene, evt. hvorfor, og på hvilken måte?
 - Anser du mennesker og dyr som likeverdige?
 - Er dette noe du alltid har ment?
 - Hvorfor opplever du dette som riktig/meningsfullt?
-
- Har du tilegnet deg kunnskap om hvilke forbruksvarer som inneholder noe animalsk?
 - Unngår du alle disse?
 - Er det noen situasjoner hvor det er vanskelig å unngå?
 - Hvorfor er det viktig for deg personlig å ikke forbruke animalske produkter?
 - Tror du at det på noen måte påvirker din egen helse negativt, at du utelater det animalske fra kostholdet?

- Er det viktig for deg at venner og familie har samme standpunkt som deg i forhold til dette?
 - Opplever du det som problematisk dersom de ikke har det?
 - Prøver du å påvirke de rundt deg til å forstå/mene det samme som deg? Evt. på hvilke måter?
 - Har du fellesskap med andre mennesker som har de samme synspunktene som deg?
-
- I Norge har vi en dyrevelferdslov som skal sikre at dyrenes rettigheter ivaretas. Hva tenker du om måten dyrene i norsk matproduksjon lever på- og blir behandlet?
 - Kan du fortelle litt om hva du mener bør gjøres annerledes?
 - Hvorfor er dette viktig og engasjerende for deg personlig?
-
- Er du opptatt av klima og miljø?
 - Når ble du opptatt av dette? Hvor/av hvem lærte du, og hva lærte du?
 - Er det viktig for deg personlig å ta hverdagslige valg som er bærekraftige for planeten?
 - Er du opptatt av å ta miljøetiske valg også når det kommer til andre ting enn mat?
 - Er du bekymret for klimaet? Hva er du bekymret for?
 - Hva tror du må til for å forhindre en ødeleggende utvikling/global oppvarming?
 - Er du engasjert i interessefellesskap/organisasjoner som arbeider for å fremme disse verdiene og synspunktene?
-
- Er du interessert i mat og matlagning?
 - Er fellesskap rundt mat og måltider viktig for deg?
 - Har fellesskap om måltid (f.eks. i familien og blant venner) endret seg etter at du valgte å bli veganer?
 - Er det viktig at nåværende/fremtidig partner/ektefelle fører en plantebasert livsstil?
- Hvorfor?/Hvorfor ikke?
 - Er det viktig for deg å oppdra eventuelle barn vegansk?
- Hvorfor?/Hvorfor ikke?

- Bruker du sosiale medier for å ha fellesskap med andre veganere?
(for eksempel facebook-grupper, instagram-brukere osv)
- Hvilken betydning har det hatt for deg å ha muligheten til å lære/bli inspirert av andre veganere via sosiale medier?
- Hvem blir du inspirert av? Hvordan hørte du om vedkommende?
- Når du hører eller leser om veganere og veganisme på nyheter o.l., er det noen fremstillinger du opplever at går igjen? Hvordan forholder du deg til det?

Vil du delta i forskningsprosjektet

”Veganisme som livsstil og kulturelt fenomen ”?

Dette er et spørsmål til deg om å delta i et forskningsprosjekt hvor formålet er å forstå årsakene som legges til grunn for å føre en vegansk livsstil. I dette skrivet gir vi deg informasjon om målene for prosjektet og hva deltakelse vil innebære for deg.

Formål

Med dette forskningsprosjektet ønsker jeg å forstå hvorfor mennesker velger å slutte med kjøtt og animalske produkter, og/eller utelate dette fullstendig fra både kosthold, bekledning og andre hverdagslige artikler. Jeg ønsker å forstå om- og på hvilke måter det moderne samfunnet som kontekst har medvirket til menneskers valg om å bli/være veganere. Målet er at forskningen skal kunne bidra til en større forståelse av enkeltmennesker- og i den forlengelse grupper/sosiale bevegelsers begrunnelser og hensikt i avgjørelsen om å kutte ut kjøtt og animalske produkter fra sitt kosthold, og livsførsel forøvrig. Begrunnelsene og motivasjonene som uttrykkes vil deretter bidra til å presentere veganisme som fenomen i dagens kultur og konsumsamfunn. Forskningsspørsmål som skal analyseres er:

Forskingsspørsmål: Hvilke motivasjoner ligger bak menneskers valg om å føre en vegansk livsstil, og hvilken betydning ilegger de dette selv?

Underspørsmål 1: På hvilke måter har deres virkelighetsforståelser preget avgjørelsen om å tilslutte seg en alternativ konsumkultur, og hvordan kommer dette til uttrykk?

Underspørsmål 2: På hvilke måter bidrar deres virkelighetsforståelser og motivasjoner til å plassere veganismen i en kulturell sammenheng i dagens samfunn?

Forskningsprosjektet er en masteroppgave som går over et studieår ved Universitetet i Oslo.

Hvem er ansvarlig for forskningsprosjektet?

Det samfunnsvitenskapelige fakultet ved Universitetet i Oslo er ansvarlig for prosjektet.

Hvorfor får du spørsmål om å delta?

Dette er en henvendelse som sendes til 8-15 personer, over 18 år. Utvalget er i hovedsak hentet via venner og bekjente.

Hva innebærer det for deg å delta?

Hvis du velger å delta i prosjektet, innebærer det at vi møtes for et intervju der jeg stiller spørsmål om din veganske livsstil. Intervjuet/samtalen vil i utgangspunktet vare omtrent én time. Spørsmålene vil altså omhandle din veganske livsstil og bakgrunn, hva veganisme betyr for deg, og mer generelt om hva som motiverer deg til å leve som veganer. Dersom du ikke ønsker å svare på enkelte spørsmål, har du selvfølgelig rett til det. For å oppnå et friere intervjuforløp hvor samtalen kan flyte naturlig, vil jeg benytte meg av lydopptaker. Denne vil ingen andre enn meg ha tilgang til når prosjektet pågår. Intervjuet vil deretter transkriberes fortløpende, og lydfilen vil slettes så snart lydfilen er transkribert.

Det er frivillig å delta

Det er frivillig å delta i prosjektet. Hvis du velger å delta, kan du når som helst – innen prosjektet er ferdigstilt - trekke samtykke tilbake uten å oppgi noen grunn. Det vil ikke ha noen negative konsekvenser for deg hvis du ikke vil delta eller senere velger å trekke deg.

Ditt personvern – hvordan vi oppbevarer og bruker dine opplysninger

Vi vil bare bruke opplysningene om deg til formålene vi har fortalt om i dette skrivet. Vi behandler opplysningene konfidensielt og i samsvar med personvernregelverket.

- Ved Universitetet i Oslo vil jeg underveis i prosjektet ha veiledende samtaler med professor Bjørn Schiermer Andersen. Jeg vil i tillegg delta i en seminargruppe, hvor de ulike prosjektene diskuteres i fellesskap med medstudenter. Veileder og medstudenter vil dermed få innsikt i det uferdige intervjumaterialet, men under hele prosessen vil kun jeg ha tilgang til dine personopplysninger.
- Navnet og kontaktopplysningene dine vil jeg erstatte med en kode som lagres på egen navneliste adskilt fra øvrige data. Datamaterialet (lydfil og det transkriberte intervjuet) vil altså registreres under anonymiserte personopplysninger, og eventuelle identifiserbare opplysninger vil utelates, evt. anonymiseres i selve oppgaven.
- I selve oppgaven vil stedsopplysninger begrenses til landsdel, og urbant eller ruralt område. Personopplysninger begrenses til kjønn og alder.

Hva skjer med opplysningene dine når vi avslutter forskningsprosjektet?

Prosjektet skal etter planen avsluttes 30.05.20. Som tidligere nevnt vil lydfiler slettes etter endt masterprosjekt. Dette vil også gjelde for øvrig datamateriale.

Dine rettigheter

Så lenge du kan identifiseres i datamaterialet, har du rett til:

- innsyn i hvilke personopplysninger som er registrert om deg,
- å få rettet personopplysninger om deg,
- få slettet personopplysninger om deg,
- få utlevert en kopi av dine personopplysninger (dataportabilitet), og

- å sende klage til personvernombudet eller Datatilsynet om behandlingen av dine personopplysninger.

Hva gir oss rett til å behandle personopplysninger om deg?

Vi behandler opplysninger om deg basert på ditt samtykke.

På oppdrag fra Universitetet i Oslo har NSD – Norsk senter for forskningsdata AS vurdert at behandlingen av personopplysninger i dette prosjektet er i samsvar med personvernregelverket.

Hvor kan jeg finne ut mer?

Hvis du har spørsmål til studien, eller ønsker å benytte deg av dine rettigheter, ta kontakt med:

- Universitetet i Oslo ved Bjørn Schiermer Andersen.
- Vårt personvernombud: Maren Magnus Vold
- NSD – Norsk senter for forskningsdata AS, på epost (personverntjenester@nsd.no) eller telefon: 55 58 21 17.

Med vennlig hilsen

Prosjektansvarlig

Student

(Forsker/veileder)

Samtykkeerklæring

Jeg har mottatt og forstått informasjon om prosjektet *Veganisme som livsstil og kulturelt fenomen*, og har fått anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker til:

- å delta i intervju

Jeg samtykker til at mine opplysninger behandles frem til prosjektet er avsluttet, ca. 30.05.20

(Signert av prosjektdeltaker, dato)

NSD NORSK SENTER FOR FORSKNINGSDATA

Meldeskjema

Referansenummer

324367

Hvilke personopplysninger skal du behandle?

- Lydopptak av personer
- Religion
- Filosofisk overbevisning

Prosjektinformasjon

Prosjekttittel

Plantebaserte spisevaner – en kvalitativ undersøkelse om veganeres bakenforliggende motivasjoner til å føre en plantebasert livsstil

Prosjektbeskrivelse

Prosjektet er en masteroppgave i sosiologi og forskningstemaet er kostholdsfenomenet og livssynet veganisme. Jeg ønsker å forstå om- og på hvilke måter det moderne samfunnet som kontekst har medvirket/medvirker til informantenes valg om å bli veganere. Målet er at forskningen skal kunne bidra til en større forståelse av enkeltmennesker- og i den forlengelse grupper/sosiale bevegelsers begrunnelser og hensikt i avgjørelsen om å kutte ut kjøtt og animalske produkter fra sitt kosthold, og livsførsel forøvrig.

Dersom opplysningene skal behandles til andre formål enn behandlingen for dette prosjektet, beskriv hvilke

Opplysningene skal kun behandles til formål for prosjektet.

Begrunn behovet for å behandle personopplysningene

Personopplysningene er nødvendige for å kunne organisere og gjennomføre intervjuene, og begrenses til navn og alder. Disse holdes til alle tider adskilt fra selve datamaterialet. Det vil ikke innhentes personopplysninger som er irrelevante for prosjektet.

Merk: Personopplysninger (herunder navn), oppbevares ikke lenger.

Ekstern finansiering

Type prosjekt

Studentprosjekt, masterstudium

Kontaktinformasjon, student

Sigrun Bruaset, sigrunbr@student.sv.uio.no, tlf: 90949659

Behandlingsansvar

Behandlingsansvarlig institusjon

Universitetet i Oslo / Det samfunnsvitenskapelige fakultet / Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi

Prosjektansvarlig (vitenskapelig ansatt/veileder eller stipendiat)

Bjørn Schiermer Andersen, b.s.andersen@sosgeo.uio.no, tlf: 61682037

Skal behandlingsansvaret deles med andre institusjoner (felles behandlingsansvarlige)?

Nei

Utvalg 1

Beskriv utvalget

Voksne mennesker som definerer seg selv som veganere

Rekruttering eller trekking av utvalget

Rekruttering vil foregå via nettsider/organisasjoner/medlemslister/facebooksider, eller lignende.

Alder

18 - 90

Personopplysninger for utvalg 1

- Lydopptak av personer
- Religion
- Filosofisk overbevisning

Hvordan samler du inn data fra utvalg 1?**Personlig intervju****Grunnlag for å behandle alminnelige kategorier av personopplysninger**

Samtykke (art. 6 nr. 1 bokstav a)

Grunnlag for å behandle særlige kategorier av personopplysninger

Uttrykkelig samtykke (art. 9 nr. 2 bokstav a)

Redegjør for valget av behandlingsgrunnlag

Informasjon for utvalg 1

Informerer du utvalget om behandlingen av opplysningene?

Ja

Hvordan?

Skriftlig informasjon (papir eller elektronisk)

Tredjepersoner

Skal du behandle personopplysninger om tredjepersoner?

Nei

Dokumentasjon

Hvordan dokumenteres samtykkene?

- Manuelt (papir)
- Muntlig
- Elektronisk (e-post, e-skjema, digital signatur)

Beskriv

Informanter vil motta et informasjonsskriv om samtykke, og leverer deretter et skriv med underskrift.

Hvordan kan samtykket trekkes tilbake?

En registrert kan trekke samtykke muntlig eller over e-post.

Hvordan kan de registrerte få innsyn, rettet eller slettet opplysninger om seg selv?

Informantene vil kunne be om innsyn i datamaterialet som omhandler dem selv, og de kan velge å trekke seg.

Totalt antall registrerte i prosjektet

1-99

Tillatelser

Skal du innhente følgende godkjenninger eller tillatelser for prosjektet?**Behandling**

Hvor behandles opplysningene?

- Mobile enheter tilhørende behandlingsansvarlig institusjon

Hvem behandler/har tilgang til opplysningene?

- Student (studentprosjekt)

Tilgjengeliggjøres opplysningene utenfor EU/EØS til en tredjestat eller internasjonal organisasjon?

Nei

Sikkerhet

Oppbevares personopplysningene atskilt fra øvrige data (koblingsnøkkel)?

Ja

Hvilke tekniske og fysiske tiltak sikrer personopplysningene?

- Opplysningene anonymiseres fortløpende
- Adgangsbegrensning

Varighet

Prosjektperiode

15.08.2019 - 02.11.2022

Hva skjer med dataene ved prosjektslutt?

Data anonymiseres (sletter/omskriver personopplysningene)

Hvilke anonymiseringstiltak vil bli foretatt?

- Lyd- eller bildeopptak slettes

Vil de registrerte kunne identifiseres (direkte eller indirekte) i oppgave/avhandling/øvrige publikasjoner fra prosjektet?

Nei

Tilleggsopplysninger

Prosjektet er i startfasen, og er derfor ufullstendig utarbeidet både i skisse og intervjuguide. Gjennom samtaler med veileder ved studiestart i august, vil prosjektets form bli mer fastsatt.

20.02.20:

Jeg legger ved endret intervjuguide, "Intervjuguide revidert" under "Utvalg 1".

25.02.20

Jeg har oppdatert meldeskjemaet ut ifra tilbakemeldingene etter innsending av revidert intervjuguide. Jeg har da krysset av for filosofisk overbevisning, og i tillegg har jeg krysset av for religiøs overbevisning, ettersom spørsmålet om hvorvidt veganisme er informantens livssyn, vil kunne føre til at informantene snakker om eventuell religiøs overbevisning.

24.01.22

Jeg melder om utvidet prosjektslutt (november 2022), men personopplysninger i prosjektet er slettet. Jeg er derfor usikker på hvorvidt dette må meldes om.